

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

**TASARRUFUN PSİKOLOJİK BİR BELİRLEYİCİSİ OLARAK ÖZDENETİM:
DOĞU KARADENİZ (TR 90) BÖLGESİ ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

Selim Koray DEMİREL

KASIM – 2022

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

DOKTORA PROGRAMI

**TASARRUFUN PSİKOLOJİK BİR BELİRLEYİCİSİ OLARAK ÖZDENETİM: DOĞU
KARADENİZ (TR 90) BÖLGESİ ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

Selim Koray DEMİREL

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Seyfettin ARTAN

KASIM - 2022

TRABZON

ONAY

Selim Koray DEMİREL tarafından hazırlanan “Tasarrufun Psikolojik Bir Belirleyisi Olarak Özdenetim: Doğu Karadeniz (TR 90) Bölgesi Örneği” adlı bu Çalışma 16.12.2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği / oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalı Doktora Programı’nda **doktora tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı - Adı ve SOYADI	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Adem KALÇA	Başkan	☐	☐	
Prof. Dr. Seyfettin ARTAN	Danışman	☐	☐	
Prof. Dr. Cemalettin KALAYCI	Üye	☐	☐	
Prof. Servet CEYLAN	Üye	☐	☐	
Prof. Dr. Ali ACARAVCI	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Tülay İLHAN NAS
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ - Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu Çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Selim Koray DEMİREL

28.11.2022

ÖNSÖZ

İnsanı diğer canlılardan ayıran en önemli özellik düşünebilmesi ve dolayısıyla bilinçli tercihler yapabilmesidir. İşte iktisat biliminin özünde de bu tercihlerin anlaşılması yatmaktadır. Zira iktisat, bir tercihler bilimidir. Bu gerçek, tercihlerin ardındaki belirleyicilerin anlaşılabilmesini zorunlu hale getirmektedir. Bu tam olarak anlaşılabilirdiğinde kuşkusuz iktisadi kararlar çok daha kolaylıkla öngörülebilecek ve uygulanan politikaların etkinliği artırılacaktır. Bu belirleyicilerin en önemlilerinden birisi psikolojik faktörlerdir. Bu yüzden, en önemli iktisadi kararlardan biri olan tüketim ve tasarruf kararlarının da arka planında gerçekleşen psikolojik süreçlerin anlaşılmasına ilişkin atılacak adımlar önem arz etmektedir. Yani, insanların maruz kaldıkları özdenetim problemlerinin çözümüne ilişkin sunulabilecek her çözüm önerisi, bireylerin tüketim ve tasarruf kararlarını çok daha etkin bir biçimde almalarına olanak tanıyabilecektir. Kuşkusuz bu husus, mikroekonomik olduğu kadar makroekonomik açıdan da birçok olumlu gelişmeyi beraberinde getirme potansiyeli taşımaktadır.

Çalışmanın konusunun belirlenmesi ve hazırlanması sürecinde değerli zamanını ve birikimini hiçbir zaman esirgemeyen ve motivasyonumu mümkün olan en iyi seviyede muhafaza etmemi sağlayan tez danışmanım Prof. Dr. Seyfettin ARTAN'a; tez izleme komitesindeki değerli hocalarım Prof. Dr. Adem KALÇA'ya ve Prof. Dr. Cemalettin KALAYCI'ya; çalışmanın ampirik analizindeki katkılarından dolayı Arş. Gör. Dr. Tuğba KAPLAN'a; çalışmanın her aşamasında tecrübelerini içtenlikle benimle paylaşan Dr. Öğr. Üyesi Osman Murat TELATAR'a; tez yazım sürecinde ihtiyacım olan birçok konuda desteklerini gördüğüm Doç. Dr. Vahit GÜNTAY'a, Dr. Öğr. Üyesi Muharrem Akın DOĞANAY'a ve Dr. Öğr. Üyesi Çağrı ÇOLAK'a; dolaylı ya da direkt olarak katkı sağlayan herkese, bu zorlu süreçte ve yaşamım boyunca her zaman yanımda olan aileme ve değerli eşime sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Kasım, 2022

Selim Koray DEMİREL

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII
TABLolar LİSTESİ.....	IX
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	X
GRAFİKLER LİSTESİ.....	XI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XII
GİRİŞ	1-4

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TASARRUF KAVRAMI: TEORİK ÇERÇEVE	5-39
1.1. Tasarrufun Tanımı.....	5
1.2. Tasarrufun Mikroekonomik Önemi	6
1.3. Tasarrufun Makroekonomik Önemi.....	7
1.3.1. Tasarrufun Makroekonomik Bileşenleri	7
1.3.2. Tasarrufların Ekonomi Üzerindeki Etkisi	9
1.4. Tasarrufu Açıklayan Teorik Yaklaşımlar.....	11
1.4.1. Zamanlararası Seçim Teorisini Dikkate Almayan Yaklaşımlar	12
1.4.1.1. Mutlak Gelir Hipotezi	12
1.4.1.2. Nispi Gelir Hipotezi	13
1.4.2. Zamanlararası Seçim Teorisini Dikkate Alan Yaklaşımlar	14
1.4.2.1. Yaşam Boyu Gelir Hipotezi	15
1.4.2.2. Sürekli Gelir Hipotezi	16
1.4.3. Diğer Teorik Yaklaşımlar.....	17
1.4.3.1. Keynes Öncesi Dönemde Tasarrufa İlişkin Yaklaşımlar	18
1.4.3.2. Keynes Sonrası Dönemde Tasarrufa İlişkin Yaklaşımlar	19
1.4.3.2.1. İhtiyat Güdüsü ile Tasarruf Hipotezi.....	19
1.4.3.2.2. Transfer Tasarruf Hipotezi	19

1.4.3.2.3. Rassal Yürüyüş Hipotezi.....	20
1.4.3.2.4. Miras Güdüsü ile Tasarruf Hipotezi.....	20
1.4.3.2.5. Altın Yumurtalar Modeli.....	20
1.4.3.2.6. Köpük Tasarruf Hipotezi.....	21
1.4.4. Davranışsal Yaşam Döngüsü Hipotezi.....	22
1.4.4.1. Zaman Tutarsızlığı	23
1.4.4.2. Mental Muhasebe	24
1.4.4.3. Çerçeveleme	25
1.4.4.4. Özdenetim	26
1.4.4.4.1. Özdenetim: Kavramsal Çerçeve.....	26
1.4.4.4.2. Özdenetim Davranışının Özellikleri.....	29
1.4.4.4.2.1. Düşük Özdenetim	29
1.4.4.4.2.2. Yüksek Özdenetim	32
1.4.4.4.3. Özdenetimin Fonksiyonları ve Öğrenilmiş Güçlülük.....	33
1.4.4.4.3.1. Onarıcı Özdenetim	33
1.4.4.4.3.2. Yenileyici Özdenetim.....	33
1.4.4.4.3.3. Deneyimsel Özdenetim	35
1.4.4.4.4. Özdenetim ve Tasarruf İlişkisi	36
1.4.5. Tasarrufa İlişkin Teorik Yaklaşımların Değerlendirilmesi	38

İKİNCİ BÖLÜM

2. UYGULAMALI LİTERATÜR.....	40-73
2.1. Tasarrufun Makroekonomik Düzeydeki Belirleyicilerine İlişkin Çalışmalar	40
2.1.1. Zaman Serisi Analizi ile Gerçekleştiren Çalışmalar	40
2.1.2. Panel Veri Analizi ile Gerçekleştirilen Çalışmalar	46
2.2. Tasarrufun Mikroekonomik Düzeydeki Belirleyicilerine İlişkin Çalışmalar.....	54
2.2.1. Verilerin Saha Çalışması ile Toplandığı Çalışmalar	54
2.2.2. Verilerin Hanehalkı Bütçe Anketlerinden Elde Edildiği Çalışmalar.....	58
2.3. Tasarrufun Psikolojik Belirleyicilerine İlişkin Çalışmalar.....	64
2.4. Tasarrufa İlişkin Uygulamalı Literatürün Değerlendirilmesi.....	69

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ÖZDENETİM ve TASARRUF ARASINDAKİ İLİŞKİNİN LOJİSTİK REGRESYON ANALİZİ İLE TEST EDİLMESİ.....	74-102
3.1. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Örneklemi	74
3.2. Araştırmada Kullanılan Veri Toplama ve Örnekleme Yöntemi.....	75
3.4. Analiz ve Bulgular	77
3.4.1. Tanımlayıcı İstatistikler.....	77
3.4.2. Güvenilirlik Analizi.....	82
3.4.3. Geçerlilik Analizi	83
3.4.4. Lojistik Regresyon Analizi.....	87
3.4.4.1. Lojistik Regresyon Analizinin Varsayımları.....	87
3.4.4.2. Analizde Kullanılan Değişkenler ve Modeller	89
3.4.4.3. Bulgular	92
3.4.4.5. Bulguların Değerlendirilmesi	99
SONUÇ ve ÖNERİLER.....	103-106
KAYNAKÇA	107-123
EKLER.....	124-126
EK 1-A: Anket Önyazısı ve Demografik Sorular	125
EK 1-B: Özdenetim Ölçeği	126
ÖZGEÇMİŞ.....	127

ÖZET

Tasarruflar, ülkelerin dışa bağımlılığını azaltan, bireylerin ve firmaların geleceğe daha güvenle bakmalarını sağlayan önemli değişkenlerden biridir. Öyle ki tüketim harcamalarının sürdürülebilirliği, firmaların finansman olanaklarına daha kolay bir biçimde ulaşması, dolayısıyla cari açık gibi problemlerinin ortadan kalkması tasarruflar ile yakından ilişkilidir. Tasarrufun belirleyicilerine ilişkin yaklaşımlar literatürde çoğunlukla neoklasik iktisat temelinde şekillenen yaşam boyu gelir hipotezi ve sürekli gelir hipotezi doğrultusunda ele alınmaktadır. Ancak, tüketim ve tasarruf kararları psikolojik faktörlerin de etkisi altında alınarak alınan kararlardır. Neoklasik iktisat, ekonomik kararlarda psikolojik faktörlerin etkisini genellikle dışlamaktadır. Bu doğrultuda son yıllarda, psikolojik faktörlerin de etkisini dikkate alan yaklaşımlar geliştirilmiştir. Tasarruf kararlarına ilişkin bu eksikliğin giderilmesine ilişkin en büyük adımlardan biri Shefrin ve Thaler (1988)'in geliştirdiği Davranışsal Yaşam Döngüsü Hipotezi (DYH) olmuştur. Bu hipoteze göre, tüketim ve tasarruf kararları alınırken bireyler özdenetim ve esasen özdenetimin bir sonucu olan mental muhasebe ve çerçeveleme etkisi faktörlerinin de etkisinde kalmaktadırlar. Bu faktörlerin en önemlisi özdenetimdir. Nitekim DYH, özdenetim hipotezi olarak da adlandırılmaktadır.

Bu çalışmanın amacı özdenetimin alt boyutları olan yenileyici özdenetim, onarıcı özdenetim ve deneyimsel özdenetim ile tasarruf arasındaki ilişkinin ortaya konmasıdır. Literatürde, özdenetim tasarruf ilişkisine odaklanan çalışmalar özdenetimi yalnızca bir irade problemi olarak ele almaktadır. Ancak bu çalışma, özdenetimin farklı alt boyutlarını ele alması açısından literatürden farklılık göstermektedir. Çalışmada özdenetim, Rosenbaum (1980) tarafından geliştirilen ve Duyan vd. (2012) tarafından Türkçe'ye uyarlanan özdenetim ölçeği ile ölçülmüştür. TR 90 bölgesindeki 7 devlet üniversitesi personelini kapsayan çalışmada veriler anket yoluyla toplanmış ve toplamda 603 katılımcıya ulaşılmıştır. Tasarruf ve özdenetim arasındaki ilişkinin tespit edilmesi için ise lojistik regresyon analizi yöntemi kullanılmıştır. Gerçekleştirilen analiz sonucunda özdenetimin alt boyutları olan yenileyici ve onarıcı özdenetimin tasarruf üzerinde pozitif ve anlamlı etkileri tespit edilmiştir. Deneyimsel özdenetimin ise tasarruf üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir. Bunun yanı sıra, gelir, ev sahipliği ve lojmanda ikamet etmenin tasarruf üzerinde pozitif, çalışma hayatında geçirilen süre ve çocuk sahipliğinin ise negatif birer etkisi mevcuttur. Bu doğrultuda tasarruf düzeyini artırmak isteyen politika yapımcıların, toplumda özdenetim seviyesini yükseltmeye yönelik uygulamaları teşvik etmesi gerekmektedir.

Anahtar Sözcükler: Davranışsal İktisat, Tasarruf, Özdenetim, Lojistik Regresyon Analizi

ABSTRACT

Savings are one of the important variables which reduce the foreign dependency of countries and provide individuals and companies to look to the future with more confidence. In fact, the sustainability of consumption expenditures, the easier access of companies to financing opportunities, and the elimination of current account deficit problems are closely related to savings. Approaches to the determinants of saving are discussed in the literature in line with the life-cycle income hypothesis and permanent income hypothesis, which are mostly shaped on the basis of neoclassical economics. However, psychological factors also have an effect in saving and consumption decisions. Neoclassical economics generally excludes the influence of psychological factors on economic decisions. Accordingly, approaches that consider the effect of psychological factors in saving and consumption have been developed in recent years. The biggest step towards eliminating this deficiency regarding saving decisions was the Behavioral Life Cycle Hypothesis (BLC) which was developed by Shefrin and Thaler (1988). According to BLC, in the process of consumption and saving decisions, individuals are under the influence of self-control, mental accounting and framing effect factors. Mental accounting and framing effect are essentially a result of self-control. As a matter of fact, BLC is also denominated as a self-control hypothesis.

The aim of this study is to reveal the relationship between the sub-dimensions of self-control, which are redressive self-control, reformative self-control and experiential self-control and savings. In the literature, studies focusing on the relationship of self-control and savings consider self-control only as a problem of will. However, this study differs from the literature which in that it deals with different sub-dimensions of self-control. However, this study differs from the literature by dealing with different sub-dimensions of self-control. In this study, self-control was measured with the self-control scale which was developed by Rosenbaum (1980) and adapted to Turkish by Duyan et al. (2012). In the study covering 7 state university personnel in the TR 90 region, data were collected through a questionnaire and a total of 603 participants were reached. Binary logistic regression analysis method was used in order to determine the relationship between saving and self-control. As a result of the analysis, positive and significant effects of redressive and reformative self-control, which are the sub-dimensions of self-control, were determined. On the other hand, no significant effect of experiential self-control on savings was determined. Besides, regarding savings, the effect of income, home ownership and residence at personnel lodging is positive, while the time spent in working life and having children is negative. Accordingly, policy makers who intends to increase the level of savings should promote implementations at increasing the level of self-control in the society.

Keywords: Behavioral Economics, Saving, Self-Control, Logistic Regression Analysis

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	Yurtiçi ve Özel Tasarrufların Makroekonomik Belirleyicilerine İlişkin Çalışmalar ...	70
2	Hanehalkı Tasarrufunun Mikroekonomik Belirleyicilerine İlişkin Çalışmalar	71
3	Tasarrufun Psikolojik Belirleyicilerine İlişkin Çalışmalar.....	72
4	Uygulamalı Literatürde Tasarrufu Etkileyebilecek Olası Faktörlerin Özet Gösterimi	73
5	Çalışmanın Evrenini Oluşturan Üniversitelerin Personel Sayıları ve Oranları.....	76
6	Demografik Özellikler	77
7	Gelir ve Yaşam Biçimine İlişkin Özellikler.....	78
8	Çalışma Durumu ve Unvan Bilgilerine İlişkin Göstergeler.....	81
9	Güvenilirlik Katsayıları.....	83
10	Özdenetim Ölçeğine İlişkin Örneklem Uygunluğu Değerleri.....	84
11	Özdenetim Ölçeği Uyum İyiliği Değerleri.....	84
12	Özdenetim Ölçeğine İlişkin Faktör Yükleri.....	86
13	Analizde Kullanılan Bağımsız Değişkenlere İlişkin VIF Değerleri.....	88
14	Lojistik Regresyon Analizinde Kullanılan Değişkenler	90
15	SAV ₁ Bağımlı Değişkeni İçin Referans Noktası	92
16	SAV ₁ Bağımlı Değişkeni İçin Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları.....	93
17	SAV ₂ Bağımlı Değişkeni İçin Referans Noktası	96
18	SAV ₂ Bağımlı Değişkeni İçin Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları.....	98

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil Nr.	Şekil Adı	Sayfa Nr.
1	Toplam Tasarrufun Bileşenleri	8
2	Tasarruf Açığının Ekonomiye Etkileri.....	10
3	Tüketim Düzleştirmesi.....	16
4	Diş Hekimine Gitmeyi Erteleme ve Ertelememe Kararı ile Maruz Kalınan Acı İlişkisi	28
5	Tüketim ve Tasarrufa İlişkin Neoklasik ve Davranışsal İktisat Yaklaşımları.....	39
6	Özdenetim Ölçeğine İlişkin Yol Şeması	85
7	Tasarrufu Belirleyen Faktörler	99
8	Özdenetim Tasarruf İlişkisi.....	101

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik Nr.	Grafik Adı	Sayfa Nr.
1	Gelir Düzeyleri (3 Kategorili)	79
2	İkamet Durumu	79
3	Tasarruf Durumları.....	80
4	Personelin Çalışma Hayatında Geçirdiği Süreye Göre Dağılımı	82

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AFA	: Açıklayıcı Faktör Analizi
ANOVA	: Analysis of Variance - Varyans Analizi
APA	: American Psychology Association - Amerikan Psikoloji Derneği
APC	: Ortalama Tüketim Eğilimi
ARDL	: Autoregressive Distributed Lag Bound Test - Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Sınır Testi
BLC	: Behavioral Life-Cycle Hypotesis
C	: Cari Tüketim
c	: Marjinal Tüketim Eğilimi
C ₀	: Otonom Tüketim
CA	: Cari Açık
CBSM	: Community Based Monitoring System - Toplum Temelli İzleme Sistemi
C _g	: Kamu Tüketim Harcamaları
CHIP	: Chinese Household Income Project - Çin Hanehalkı Gelir Projesi
C _p	: Özel Tüketim Harcamaları
DFA	: Doğrulayıcı Faktör Analizi
DOLSMG	: Dynamic Ordinary Least Squares Mean Group - Dinamik Ortalama Grup En Küçük Kareler
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DYH	: Davranışsal Yaşam Döngüsü Hipotezi
EKK	: En Küçük Kareler
G-7	: Group of Seven - Yedili Grup
GMM	: Generalized Method of Moments - Genelleştirilmiş Momentler Metodu
GSMH	: Gayrisafi Milli Hasıla
GSYH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
HBS	: Estonian Household Budget Survey - Estonya Hanehalkı Bütçe Anketi
HILDA	: Household, Income and Labour Dynamics in Australia - Avusturalya Hanehalkı Gelir ve Emek Dinamikleri Anketi
İBBS	: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
I _g	: Kamu Yatırım Harcamaları
I _p	: Özel Yatırım Harcamaları
KMO	: Kaiser-Meyer-Olkin

KTÜ	: Karadeniz Teknik Üniversitesi
MPC	: Marjinal Tüketim Eğilimi
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development - Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
PFD	: Profesyonel Finansal Danışmanlık Hizmeti
PHIS	: Pakistan Household Income Survey - Pakistan Hanehalkı Bütçe Anketi
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
S_c	: Firma Tasarrufları
SCF	: The Survey of Consumer Finance - Tüketici Finansmanı Anketi
S_d	: Yurtiçi Tasarruflar
S_f	: Yurtdışı Tasarruflar
S_g	: Kamu Tasarrufları
S_h	: Hanehalkı Tasarrufları
S_p	: Özel Tasarruflar
S_t	: Toplam Tasarruflar
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TDK	: Türk Dil Kurumu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
VIF	: Variance Inflation Factor - Varyans Şişme Faktörü
Y	: Harcanabilir Gelir

GİRİŞ

İktisat, bir sosyal bilimdir. İktisadi olaylar duyguları, düşünceleri, beklentileri, hayalleri, güçlü yanları ve hatta zaafı olan insanlar tarafından alınan kararlar sonucu meydana gelmektedir. Bu doğrultuda, insan bir an için yok sayıldığında iktisat biliminin varlığı da son bulmaktadır. Bir başka ifade ile insansız bir iktisattan söz edilemez. Bu husus, insan kararlarını etkileyen tüm faktörlerin iktisadi olgularla da yakından ilişkili olduğu anlamına gelmektedir. İnsanlar, iktisadi bir konuda karar alırken ekonomik faktörlerin yanı sıra birçok psikolojik faktörden de etkilenmektedir. Öyle ki, anlık psikolojik durum değişikliği dahi herhangi bir iktisadi kararı yönlendirebilmekte, örneğin tüketim harcaması miktarını etkileyebilmektedir. Nitekim iktisat, bir bilim olarak ortaya çıktığı andan itibaren yaklaşık iki yüzyıl boyunca insani faktörlerin iktisadi olgularda rol aldığı gerçeğine sadık kalmıştır. Ancak sonraları bu bakış açısı değişmiş ve iktisadi kararların psikolojik yönünü genel itibarıyla görmezden gelen neoklasik iktisat yaklaşımı hakim paradigma haline gelmiştir. Bu bakış açısına göre insan, yalnızca kendi faydasını maksimize etmeye çalışan, akılcı bir varlık olarak nitelendirilmektedir. İktisadi kararlarda duyguların etkisinin hiç olmadığı veya önemsenmeyecek kadar az olduğu ileri sürülmektedir. Dahası, bu hakim görüş tarafından iktisadi olguları açıklamak için geliştirilen yaklaşımlar da insanı bu akılcı, rasyonel kalıpta kabul ederek geliştirilmiştir. İşte bu akılcı, duygularından arınmış, rasyonel insan neoklasik iktisatta *homoeconomicus* olarak adlandırılmaktadır.

Homoeconomicus varsayımı, neoklasik iktisadın kalbinde yer almaktadır. Zira, gerçekte çıkarlarını bu denli gözetmekten ve tam anlamıyla akılcı olmaktan uzak olan ve her biri birbirinden farklılık arz eden insanları tek bir kalıba sokmak, iktisadi modellere matematiksel bir kimlik kazandırmıştır. Bu sayede iktisat bilimi, sosyal bilimlerin yörüngesinden uzaklaşıp fen bilimlerine doğru bir eksen kayması yaşamıştır. Ancak bu durum aynı zamanda, gerçeklikten de bir uzaklaşma olarak nitelendirilebilir. Keza neoklasik iktisada yönelik en önemli eleştirilerden bir tanesi, geliştirdiği teorilerin ekonomik krizleri öngörme gücünden uzak teoriler olmasıdır. Bunun sebebinin de *homoeconomicus* yaklaşımının gerçek insan doğasını yansıtmaması olduğu düşünülmektedir. Neoklasik iktisadın bu eksikliğine istinaden 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren iktisatçılar sınırlı rasyonalite gibi varsayımları gündeme getirerek *homoeconomicusa* karşı daha gerçekçi varsayımlar geliştirme yoluna gitmişlerdir. Bu çaba, Daniel Kahnemann ve Amos Tversky'nin 1970'li yıllardan itibaren gerçekleştirdikleri çalışmalarla zirve noktasına ulaşmıştır. Kahneman ve Tversky'nin bu çalışmaları iktisat biliminde bir paradigma değişikliğinin yolunu açmış ve yeni bir alanın ortaya çıkmasına vesile olmuştur: davranışsal iktisat. Davranışsal iktisat, iktisat biliminin insan psikolojisini dışlayan yapısına bir eleştiri olarak, iktisat teorilerinin psikoloji temelinde ele alınması gerektiğini

ileri sürmektedir. Burada amaç, mevcut iktisat teorilerini yerle bir etmek değil onları geliştirmek ve daha gerçekçi bir hale getirmektir. İnsan psikolojisine, neoklasik iktisat öncesi dönemde sistematik olarak değil sadece sezgisel olarak yer verilmiştir. Ancak davranışsal iktisat bu ilişkinin sistematik bir biçimde ele alınmasını sağlamıştır.

Davranışsal iktisat, mikroekonomik karar süreçlerinden, finans piyasalarında meydana gelen anomalilere kadar iktisadi olguları geniş bir yelpazede ele almaktadır. Bu olguların en önemlilerinden bir tanesi de bireylerin tüketim ve tasarruf kararlarıdır. Nitekim iktisadi aktiviteler en nihayetinde tüketim için gerçekleştirilmektedir. Örneğin Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre, hanehalkı tüketim harcamaları 2022 yılının ilk çeyreğinde Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYH) yaklaşık olarak %60'ını oluşturmaktadır. Bu istatistik de tüketimin ekonomi için ne denli önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. Ancak tüketim harcamalarının sürdürülebilirliği, gelirin tüketime ayrılmayan kısmı olan nitelendirilen tasarruflar ile yakından ilişkilidir. Bir ekonomide tasarruflar, hem mikroekonomik hem de makroekonomik açıdan önem arz etmektedir. Tasarrufların önemi, mikroekonomik açıdan bireyler ve firmalar açısından ele alınabilir. Tasarrufun önemi bireyler açısından bakıldığında, gelecekteki olası kötü günlere karşı kendilerini güvence altına alabilmek, gelecek nesillere miras bırakabilmek ve gelirdeki olası azalmalara karşı tüketim seviyelerini koruyabilmek gibi konularda kendini göstermektedir. Firmalar açısından bakıldığında ise yarattığı finansman kolaylıkları ve dolayısıyla üretim kapasitesini artırmak gibi hususlarda önemlidir. Tasarrufların makroekonomik önemi de esasen cari açık, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve ekonominin dışa bağımlılığı gibi konularda kendini göstermektedir. Çünkü tasarruf seviyesinde meydana gelen azalmalar, ekonomiyi dış tasarruflara bağımlı hale getirmektedir. Bu bağımlılık, cari açığı ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi olumsuz bir biçimde etkileyebilmektedir.

Tasarrufların mikro ve makroekonomik açıdan bu denli önemli olması kuşkusuz tasarruf düzeyini belirleyen faktörlerin anlaşılmasını gerekli kılmaktadır. Nitekim neoklasik iktisat, tüketim ve tasarruf kararlarına ilişkin birçok yaklaşım geliştirmiştir. Ancak bu yaklaşımların insan psikolojisini dikkate almaktan uzak olduğu söylenebilir. Öyle ki, tüketim ve tasarruf kararlarına ilişkin en popüler yaklaşımlar yaşam döngüsü hipotezi ve sürekli gelir hipotezidir. Bu hipotezler, tüketim ve tasarruf kararlarını zamanlararası bir optimizasyon problemi olarak görmektedir. Bu perspektif de homoeconomicus varsayımını gerekli kılmaktadır. Fakat insanın gerçekte sınırlı bir rasyonaliteye sahip olduğu ve psikolojik faktörlerin etkisinde kaldığı düşünüldüğünde bu yaklaşımların gerçekçiliği sorgulanabilir hale gelmektedir. Bu durum, psikolojik etmenleri de dikkate alan bir tüketim teorisinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu ihtiyaca cevaben Shefrin ve Thaler (1988), DYH'yi geliştirmişlerdir. DYH, tüketim ve tasarruf kararlarına ilişkin neoklasik yaklaşımın en yaygın çıktıları olan yaşam boyu gelir hipotezi ve sürekli gelir hipotezlerinin psikolojik açıdan geliştirilmiş halidir. Bu yaklaşıma göre, bireylerin tüketim ve tasarruf kararları yaşam boyu ve sürekli gelir hipotezlerinin çıkarımlarına ek olarak farklı psikolojik faktörlerden de etkilenmektedir: mental muhasebe, çerçeveleme etkisi ve özdenetim. Buna göre, insanlar tüketim ve

tasarruf kararlarını alırken mental muhasebe süreçlerinin etkisi altında kalmaktadır. Çünkü bireyler, farklı kaynaklardan elde ettikleri gelirleri farklı mental hesaplara aktarmakta ve o gelirlere farklı muamele göstermektedirler. Bireyler, tüketim ve tasarruf kararlarını alırken aynı zamanda çerçeveleme etkisine de maruz kalmaktadırlar. Çünkü farklı şekillerde sunulan tasarruf planları, tüketici tercihlerinin değişmesine yol açabilmektedir. Son olarak bireyler, tüketim ve tasarruf kararlarını alırken özdenetim problemleriyle de başa çıkmak zorundadırlar. Çünkü tasarruf, gelirin bir kısmının harcanmayarak gelecek için biriktirilmesidir. Ancak elde edilen gelirin tamamının harcanmaması, o anki geliri harcama hazzından vazgeçmeyi gerektirmektedir. İşte bireyin gelecekte daha çok fayda elde edebilmek uğruna anlık hazzı erteleyebilmesi olarak nitelendirilen özdenetim kavramı, mental muhasebe ve çerçeveleme etkisini de kapsamı bakımından DYH'nin en önemli çıktısıdır. Öyle ki DYH, aynı zamanda özdenetim teorisi olarak da ifade edilmektedir. Ancak özdenetim, yalnızca anlık hazzın ertelenebilme kapasitesi olmasının ötesinde bilinçli ve kontrollü bir süreci de ifade etmektedir. Bu husus bireylerin gerektiğinde mevcut alışkanlıklarını değiştirebilme ve geliştirebilmesini de gerektirmektedir. Bu bağlamda Rosenbaum (1993), özdenetimin yenileyici, onarıcı ve deneyimsel olarak 3 farklı fonksiyonunu tanımlamıştır. Bu fonksiyonlar, özdenetim kavramının perspektifini geliştirmekte ve özdenetimin hangi süreçler aracılığı ile işleyen bir süreç olduğunun anlaşılmasına katkı sunmaktadır. Dolayısıyla özdenetimin bu fonksiyonlarla birlikte ele alınması, özdenetim ve özdenetimle ilişkili tasarruf gibi hususlara dair problemlerin çözülmesini daha olası hale getirmektedir. Nitekim özdenetim ve tasarruf ilişkisini ele alan uygulamalı literatür incelendiğinde, gerçekleştirilen çalışmaların genel itibarıyla özdenetimi yalnızca bir irade problemi veya anlık hazzı erteleyebilme kapasitesi olarak ele aldığı görülmektedir. Ancak, özdenetim problemi yalnızca anlık hazzı erteleyebilme açısından değil, diğer bileşenleri açısından da ele alınmalıdır. Bu sayede, özdenetimin tasarrufla olan ilişkisi daha gerçekçi bir zemine oturtulabilecek ve karar alıcılara sunulacak politika önerilerinin etkinliği artırılabilir.

Bu çalışmanın amacı, özdenetimin alt boyutları olan yenileyici, onarıcı ve deneyimsel özdenetim faktörlerinin tasarruflar üzerindeki etkisinin araştırılmasıdır. Çalışmada, yenileyici, onarıcı ve deneyimsel özdenetimin ayrı ayrı tasarruf üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Buna ek olarak yenileyici ve onarıcı özdenetim süreçlerinin eş zamanlı etkisinin tespit edilebilmesi için yenileyici ve onarıcı özdenetim etkileşiminin de tasarruf üzerindeki etkisi irdelenmiştir. Çalışmanın literatüre katkısı, özdenetimin tasarruf üzerindeki etkisini yalnızca irade gücü olarak ele almanın ötesinde farklı alt boyutlarıyla birlikte ele alması noktasında kendini göstermektedir. Çalışmanın kapsamını İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırmasına göre TR 90 bölgesinde bulunan 7 devlet üniversitesi oluşturmaktadır. Elde edilen veriler anket yöntemiyle toplanmış ve toplamda 603 katılımcıya ulaşılmıştır. Özdenetimin alt boyutlarının tasarruflar üzerindeki etkisi ise lojistik regresyon yöntemi ile analiz edilmiştir.

Bu doğrultuda, çalışmanın organizasyonu şu şekilde gerçekleştirilmiştir. Birinci bölümde, tasarrufların mikroekonomik ve makroekonomik önemi ile tasarrufu açıklayan teorik yaklaşımlara

yer verilmiştir. Ardından, DYH ve DYH'nin özdenetim haricindeki psikolojik çıkarımları olan mental muhasebe ve çerçeveleme etkisi açıklanmıştır. Bu kavramların açıklanmasını takiben DYH'nin en önemli çıktısı olan özdenetim kavramı, özdenetimin insan davranışları üzerindeki etkisi ve yenileyici, onarıcı ve deneyimsel özdenetim kavramları irdelenmiştir. Son olarak özdenetimin tasarruf üzerindeki etkisi, özdenetimin alt boyutları da dikkate alınarak tartışılmıştır.

Çalışmanı ikinci bölümünde, tasarrufun belirleyicilerine odaklanan uygulamalı literatür ele alınmıştır. Tasarrufun belirleyicilerine ilişkin çalışmalar makroekonomik, mikroekonomik ve psikolojik belirleyiciler kapsamında üç başlıkta incelenmiştir. Makroekonomik belirleyicilere ilişkin çalışmalar zaman serisi ve panel veri analizi yöntemini kullanan çalışmalar olarak iki başlıkta sunulmuştur. Mikroekonomik belirleyicilere ilişkin çalışmalar ise verilerin elde edilme yöntemine göre hanehalkı bütçe anketlerini dikkate alan çalışmalar ve saha çalışmasıyla gerçekleştirilen çalışmalar olarak iki başlıkta sunulmuştur. Psikolojik belirleyicilere ilişkin çalışmalar ise ele aldıkları psikolojik faktörler açısından irdelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise tasarruf ve özdenetim ilişkisi özdenetimin alt boyutları açısından lojistik regresyon yöntemi ile araştırılmıştır. Öncelikle çalışmanın kapsam ve sınırlarına verilmiş, ardından tanımlayıcı istatistikler sunulmuştur. Tanımlayıcı istatistiklerin sunumunu takiben güvenilirlik ve geçerlilik analizi bulgularına yer verilmiştir. Ardından, tahmin edilen lojistik regresyon modellerinin bulguları sunulmuş ve son olarak ulaşılan bulgular literatür çerçevesinde tartışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TASARRUF KAVRAMI: TEORİK ÇERÇEVE

Tasarruflar bir ekonomide, mikro ve makro düzeyde alınan kararların en önemli belirleyicilerinden bir tanesidir. Bu husus, tasarrufun teorik olarak neyi ifade ettiğinin tüm boyutlarıyla anlaşılması gerekliliğini gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla, tasarrufun ne anlama geldiği, ekonomide ne gibi etkilerinin olduğu, hangi faktörler tarafından belirlendiği ve bu konuda ne gibi yaklaşımların geliştirildiği ortaya konulmalıdır. Bu bağlamda, öncelikle tasarrufun ne anlama geldiği ve ekonomiler için ne denli önemli olduğu açıklanmış, ardından tasarrufu açıklayan teorik yaklaşımlar ele alınmıştır. Son olarak, DYH tanıtılmış ve DYH'nin en önemli çıktısı olan özdenetim kavramı farklı boyutlarıyla ve tasarrufla olan teorik ilişkisi bağlamında tartışılmıştır.

1.1. Tasarrufun Tanımı

Ekonomi için önemli bir finansman kaynağı, bireyler ve firmalar için ise geleceğe yönelik bir sigorta veya sağlıklı büyüebilmenin bir ön koşulu olarak önem arz eden tasarruflar, iktisatçıların büyük çoğunluğunun geleneksel kullanımına da uygun olarak belirli bir zaman diliminde gelirin tüketime ayrılmayan kısmı olarak tanımlanmaktadır. Yani, gelirin tamamının harcanmayıp bir kısmının belirli sebeplerle biriktirilmesi (Keynes, 1964: 63; Özbek, 1937: 21; Poterba, 1994: 2). Bir başka deyişle, gelir yalnızca parasal bir olgu olarak değerlendirildiğinde tasarrufu, belirli bir dönemde satın alınan tüketim mallarına harcanmayan artık gelir olarak ifade etmek mümkündür (Wray, 1992: 257). Ancak, tasarruf ifadesinin iktisat bilimi açısından anlamı ile halk dilindeki anlamı farklılıklar gösterebilmektedir. Bir bireyin tasarruf olarak nitelendirdiği bir eylem, ekonomi bilimi açısından bir şey ifade etmeyebileceği gibi yatırım manasına da gelebilmektedir. Örneğin, yastık altı olarak nitelendirilen, para biriktirip evde saklama eylemi halk arasında tasarruf olarak nitelendirilirken ekonomi bilimi için anlamsız bir eylemdir. Çünkü ekonomi bilimi açısından bir para biriktirme eyleminin tasarruf olarak nitelendirilebilmesi için kenara ayrılan bu değer ekonomik sisteme dahil edilmesi gerekmektedir (Eğilmez, 2015; Sancak ve Demirci, 2012: 162). Tüm bu açıklamalar ışığında iktisat bilimi açısından tasarrufu, belirli bir zaman diliminde cari gelirin tüketim harcamalarına ayrılmayan ve ekonomik sisteme dahil edilen kısmı olarak tanımlamak mümkündür.

Tasarruf, zamanlararası tercihler açısından ele alındığında ise şu anki tüketimden vazgeçip bu tüketimi ileri bir zamana ertelemek şeklinde de tanımlanabilir (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası [TCMB], 2015: 1). Bu husus tasarrufların, insanların geleceğe ilişkin tutumlarıyla da önemli ölçüde

ilişkili olduğunu göstermektedir. İnsanların geleceğe yönelik bu kararları, ekonomide hem mikroekonomik hem de makroekonomik açıdan önemli etkilere sahiptir. Ekonomi üzerindeki bu etkisi, tasarrufları hem firmalar hem hanehalkı hem de ekonominin bütünü açısından dikkatle takip edilmesi gereken değişkenlerden biri haline getirmektedir.

1.2. Tasarrufun Mikroekonomik Önemi

Mikroekonomik açıdan bakıldığında tasarrufların önemi firmalar ve hanehalkı bazında ele alınabilir. Firmalar açısından bakıldığında, tasarrufların üretimde etkinlik ve büyüme gibi konularda firmaların elini güçlendirdiği görülmektedir. Tasarruf oranı yüksek olan firmalar kendi finansmanlarını daha kolay yaratabilmeleri sebebiyle krediye ulaşma maliyetlerinden tasarrufları ölçüsünde kaçınabilmektedirler. Bunun yanı sıra, iç ve dış pazarlarda daha kaliteli mal üretmek için kalifiye elemanlarına bu tasarruf fonları sayesinde etkin ücret ödeme olanağına sahip olmaktadır. Dolayısıyla, hem ekonomik şoklara karşı daha dayanıklı olma hem de büyüme konusunda daha az sorunla karşılaşma avantajına sahip olmaktadır (Cavallo ve Serebrisky, 2016: 1-3).

Tasarrufların hanehalkı açısından önemi ise gelecekteki olası kötü günler için olduğu kadar iyi günler için de kendini göstermektedir. Tasarruf yapan bireyler, işsizlik, hastalık veya kaza gibi yaşamlarında meydana gelebilecek ekonomik risklere karşı daha hazırlıklı olabilmektedirler. Ayrıca, tasarrufların emeklilik dönemi için de bir güvence olması hanehalkı açısından bu kavramı önemli kılan bir diğer faktördür (Barış ve Uzay, 2015: 120). Bununla birlikte, kötü günler için birikim yapmak önemli olsa da tasarruf aynı zamanda gelecekteki iyi günlerin de finansal açıdan daha sağlıklı olmasını sağlamaktadır. Örneğin tasarruf yapan bireyler gelecekte çocuklarının eğitimi için veya daha tatminkar, refah seviyesi yüksek bir hayat için fon ayırmış olmaktadır (Cavallo ve Serebrisky, 2016: 1). Nitekim bu hususla da ilintili olarak Keynes (1936) hanehalkının tasarruf motivasyonunu yani tasarrufun hanehalkı açısından önemini şu başlıklar altında özetlemektedir (Canova vd., 2005: 22):

- *İhtiyat*: Öngörülemeyen durumlar için bir rezerv oluşturmayı ifade etmektedir.
- *Önsezi*: Gelir ve harcamalardaki öngörülen farklılıkları ifade etmektedir.
- *Hesaplama*: Faiz geliri elde etme güdüsüdür.
- *İlerleme*: Zamanla daha iyi bir yaşam standardına kavuşma isteğini ifade etmektedir.
- *Bağımsızlık*: Bağımsız bir satın alma gücüne sahip olmak anlamına gelmektedir.
- *Gurur*: Varislerine miras bırakma niyetidir.
- *Teşebbüs*: Uygun zamanlarda, para kazanabilmek için yatırım yapabilme kabiliyeti olarak tanımlanabilir.
- *Para Hırsı*: Cimrilik olarak tanımlanabilir.

Keynes (1936)'in söz ettiği bu tasarruf motivasyonları tasarrufun hem kötü günler için hem iyi günler için hem spekülâtif amaçlarla hem de miras bırakma dürtüsüyle yapıldığını göstermektedir. Örneğın, ihtiyat ve önsezi dürtüsü ileride karşılaşılabilecek olası risklere işaret etmektedir. Buna karşın ilerleme ve bağımsızlık dürtüsü, ileride yaşam standartlarını yükseltme adına sadece kötü günler için değil iyi günler için de tasarruf yapıldığına atıf yapmaktadır. Buna ek olarak hesaplama, teşebbüs ve para hırsı spekülâtif amaçlarla elde tasarruf fonu bulundurulmasına işaret etmektedir. Son olarak gurur ise miras güdüsünü ifade etmektedir.

Hanehalkı açısından tasarruflar özetle, gelecekteki olası risklerden korunmak için, gelecekteki iyi günleri daha da iyileştirebilmek için, olası fırsatları değerlendirip para kazanabilmek için veya gelecek nesillere miras bırakabilmek için önemli bir kavramdır. Bu sayede hanehalkları geleceğini mümkün olduğunca garanti altına alabildiğı gibi olası fırsatları değerlendirme potansiyeline sahip olacak ve ayrıca kendinden sonraki nesillere finansal açıdan daha parlak bir gelecek sunabilecektir.

Firmalar açısından ise tasarruflar, kalifiye elemanlarına etkin ücret ödeyebilmek, krediye ulaşma maliyetlerini düşürmek ve bu sayede daha maliyetsiz bir şekilde büyüeyebilmek açısından önem arz etmektedir. Hanehalkı ve firmaların ekonomide kapladığı yer düşünüldüğünde bu ekonomik birimlerin tasarruf oranları kuşkusuz ekonominin bütünü için önem arz etmektedir. Ancak tasarrufların ekonomiye katkısı sadece hanehalkı ve firmaların kendi finansman olanaklarını yaratması açısından değil, diğer hanehalkı ve firmaların finansman olanaklarını kolaylaştırması açısından da önemlidir. Bu husus da tasarrufların sadece mikroekonomik değil, makroekonomik açıdan da dikkate değer bir gösterge olduğunu ortaya koymaktadır.

1.3. Tasarrufun Makroekonomik Önemi

Makroekonomik açıdan bakıldığında tasarrufların önemi çok daha geniş bir çerçevede ele alınabilir. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için tasarruflar makroekonomik ölçekte dışa bağımlılıktan olabildiğince kurtulmak, cari açık gibi problemlerden kaçınabilmek ve sürdürülebilir büyümenin sağlanabilmesi için önem arz etmektedir. Özellikle ekonomisi dışa açık olan ülkelerde yurtiçi tasarrufların seyri ülkelerin dışa bağımlılığı açısından anlamlı bir role sahiptir. Tasarrufların makroekonomik açıdan öneminin daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle tasarrufların hangi bileşenlerden oluştuğı kısaca açıklanmıştır.

1.3.1. Tasarrufun Makroekonomik Bileşenleri

Bir ekonomideki toplam tasarruflar, cari gelirin tüketime ayrılmayan kısmıdır ve bu büyüklük reel yatırımlara eşittir. Aynı zamanda bir ülkedeki toplam tasarruflar (S_t), yurtiçi tasarruflar (S_d) ve yurtdışı tasarrufların (S_f) toplamından oluşmaktadır. Yurtiçi tasarruflar (S_d) bir ülkede, özel tasarruflar (S_p) ile kamu (S_g) tasarruflarının toplamından oluşmaktadır. Yurtdışı tasarruflar ise ülkeye

giren sermaye akışlarıdır ve dış borçlanma olarak da adlandırılmaktadır. 1 ve 2 numaralı denklemler bu ilişkileri göstermektedir (Uygur, 2012: 2-3; Cavallo ve Serebrisky, 2016: 8; TCMB, 2013: 1):

$$S_t = S_d + S_f \quad (1)$$

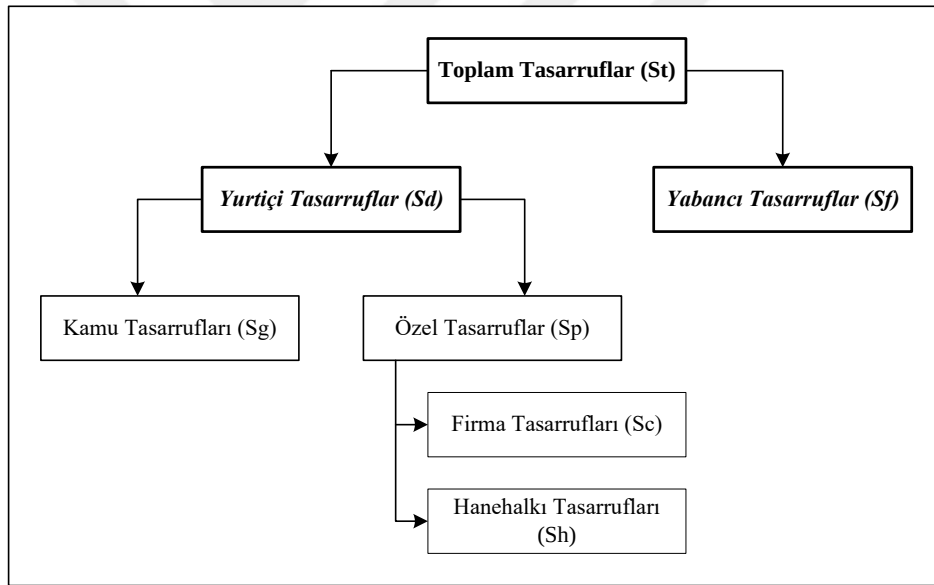
$$S_d = S_p + S_g \quad (2)$$

Özel tasarruflar (S_p) ise hanehalkı (S_h) ve firma (S_c) tasarruflarının toplamından oluşmaktadır.

$$S_p = S_h + S_c \quad (3)$$

Hanehalkı tasarrufları, hanehalkının harcanabilir gelirinden tüketim harcamaları çıkarıldıktan sonra kalan kısmı ifade etmektedir. Firma tasarrufları ise firmaların vergi sonrası karlarını göstermektedir (Uygur, 2012: 2). Tasarrufların makroekonomik hiyerarşisi Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1: Toplam Tasarrufun Bileşenleri

Kaynak: Cavallo ve Serebrisky, 2016: 8

Şekil 1’de de görüldüğü gibi bir ülkede tasarruflar, yurtiçi ve yurtdışı tasarrufların toplamından oluşmaktadır. Yurtiçi tasarruflar ise kamu tasarrufları ve özel tasarrufların toplamını ifade etmektedir. Kamu tasarrufları, kamu sektörünün harcanabilir gelirinden tüketim harcamaları çıkarıldıktan sonra geriye kalan kısımdır. Özel tasarruflar ise hanehalkı ve firma tasarruflarının toplamından oluşmaktadır.

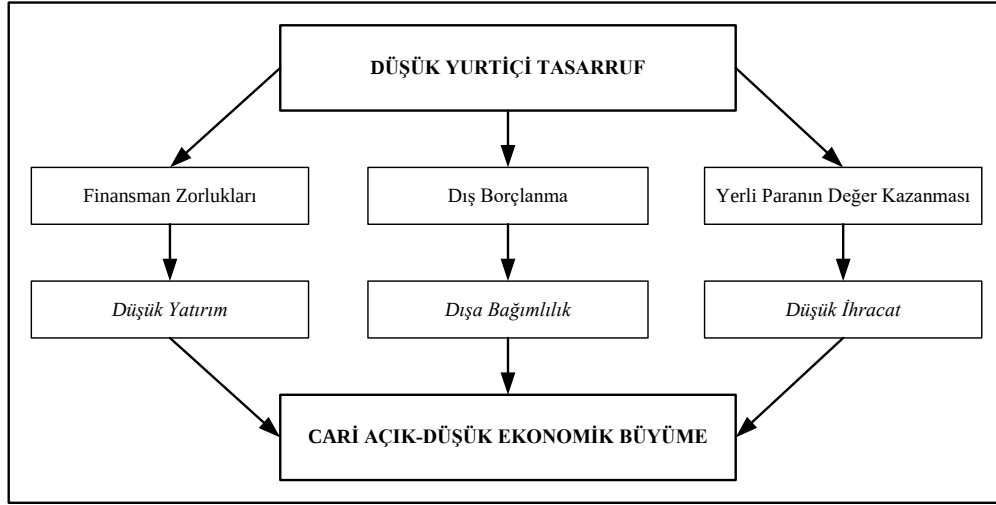
1.3.2. Tasarrufların Ekonomi Üzerindeki Etkisi

Bir ekonomide, tasarrufları önemli kılan birbirine bağımlı iki temel husus vardır. Bunlardan ilki, tasarrufların ekonomik büyüme üzerindeki etkisidir. Bir diğeri ise tasarrufların iki temel bileşeninin yurtiçi ve yurtdışı tasarruflar olmasıdır ki bu durum cari açık olgusu ile kendini göstermektedir.

Tasarruf fonları, ödünç verilebilir fonlara erişimi kolaylaştırmaktadır. Bu da yatırımların artmasını sağlayarak ekonomik büyümenin gelecekte hızlanacağı anlamına gelmektedir (Saltz, 1999: 90). Bir başka deyişle büyümek için yatırım, yatırım için tasarruf gereklidir (Çolak ve Öztürkler, 2012: 1). Çünkü tasarruf oranlarının düşük olduğu ortamlarda firmalar yatırım yapabilmek için gerekli finansmanı bulmakta zorlanacak ve firmaların –dolayısıyla ekonominin bütünü– büyümesi zorlaşacak veya olanaksız hale gelebilecektir (TCMB, 2013: 2). Nitekim, literatürdeki birçok uygulamalı çalışma, tasarrufların yatırım ve dolayısıyla ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır (Kriekhaus, 2002; Irandoust ve Ericsson, 2005; Jangili, 2011; Misztal, 2011; Çetinkaya ve Türk, 2014; Patra vd., 2017). Öte yandan yurtiçi tasarruflar, ülkelerin dışa bağımlılığını azaltan bir faktör olarak düşünülebilir. Şöyle ki, dışa açık ekonomilerde tasarrufların yatırımları karşılayamaması durumunda, mevcut yatırımları finanse edebilmek için yabancı tasarruflara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durum ekonomileri, iç tasarruflar yetersiz olduğunda yurtdışı tasarruflara mahkum etmekte, bir başka deyişle dışa bağımlı hale getirmektedir (TCMB, 2013: 2). Bunlara ek olarak, tasarruf oranlarının düşük olması durumunda ülkeye giren yabancı sermaye akışı ulusal paranın değer kazanmasına ve dolayısıyla ihracatçı sektörleri olumsuz etkileyerek ve cari açığın artmasına sebep olabilmektedir (T. C. Kalkınma Bakanlığı, 2014: 2). Özellikle gelişmekte olan ülkelerde yurtiçi tasarrufların yetersizliği, küresel ekonomideki olası dalgalanmalar da göz önüne alındığında önemli problemlerin işaretçisi olabilmektedir. Bu durum, Nurkse’ün *fakirliğin kısır döngüsü* olarak adlandırılan “düşük gelir–düşük tasarruf–düşük yatırım–yetersiz sermaye birikimi” sarmalına girme eğiliminde olan gelişmekte olan ülkelerde ekonomiyi daha kırılgan hale getirebilmektedir. Bu kırılganlık, yurtiçi tasarruf açığıyla beslendiğinde sermaye birikiminin yetersizliği ve büyümenin trendinden negatif bir şekilde sapması kaçınılmaz olacaktır (Barış ve Uzay, 2015: 120).

Özetle, yurtiçi tasarrufların yetersiz olduğu ülkeler, yatırım yapabilmek için gerekli finansmana ulaşmakta zorluk çekmekte ve yabancı tasarruflara muhtaç olmaktadır. Bir diğeri ifade ile yatırımları dış borçlanma ile finanse etmektedirler. Bunun yanı sıra, sürekli yabancı sermaye girişi yerli paranın değerini artırarak ihracatı olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Sonuç olarak bu süreç cari açık ve düşük ekonomik büyüme ile nihayete ermektedir. Yurtiçi tasarruflarının yetersiz olmasının yol açtığı bu etkiler Şekil 2 aracılığıyla daha açık bir biçimde görülebilmektedir.

Şekil 2: Tasarruf Açığının Ekonomiye Etkileri

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yurtiçi tasarrufların, ülkelerin dışa bağımlılığı ve cari açık ile olan ilişkisi belirli bir dönem için CA cari açığı, GSYH gayrisafi yurtiçi hasılayı, C_p özel tüketim harcamalarını, I_p özel yatırım harcamalarını, C_g kamu tüketim harcamalarını ve I_g kamu yatırım harcamalarını göstermek üzere şu şekilde formüle edilebilir (Uygur, 2012: 2-3):

$$CA = GSYH - C_p - I_p - C_g - I_g \quad (4)$$

Denklem 4, cari açığın GSYH'den toplam tüketim harcamaları ve toplam yatırım harcamaları çıkarıldıktan sonra kalan kısmı olduğunu ifade etmektedir. GSYH'den toplam tüketim harcamaları çıkarıldığında ise toplam yurtiçi tasarruflara (S_d) ulaşılmaktadır.

$$S_d = GSYH - C_p - C_g \quad (5)$$

Yurtiçi tasarrufların özel tasarruflar ve kamu tasarrufları toplamından oluştuğu (Denklem 2) göz önünde bulundurulduğunda cari açık denklemi şu şekilde yazılabilir:

$$CA = S_d - I_p - I_g \quad (6)$$

$$CA = S_p + S_g - I_p - I_g \quad (7)$$

Denklem 7'den yola çıkıldığında cari açığın toplam tasarruflar ($S_p + S_g$) ve toplam yatırımların ($I_p + I_g$) farkından oluştuğu görülmektedir. Eğer toplam tasarruflar toplam yatırımlardan düşükse tasarruflar yatırımları karşılayamıyor demektir. Yani ekonomide tasarruf açığı vardır. Bu durumda tasarruf açığı cari açığa eşittir ve bu açığın dış tasarruflar ile kapatılması gerekmektedir. Yani bir ülkede tasarruf açığı ne kadar büyükse o ülke cari açığını kapatabilmek için yabancı tasarruflara o

denli ihtiyaç duyuyor demektir. Daha açık bir ifadeyle tasarruf açığı, dışa bağımlılığı beraberinde getirmektedir.

Sonuç olarak, tasarruflar ekonomik birimler için hem geleceğin güvence altına alınması, hem sürdürülebilirlik hem de dışa bağımlılığın azaltılması açısından dikkate alınması gereken önemli bir faktördür. Bireyler için yalnızca gelecekteki olası kötü günler için bir güvence olmanın yanı sıra gelecekteki iyi günlerde de dengeli bir ekonomik perspektif sunması açısından önemlidir. Firmaların da büyüme ve verimlilik gibi konularda yükünü hafifletmektedir. Bunun bir sonucu olarak, ekonominin bütünü açısından büyüme üzerindeki anlamlı etkileri ve dışa bağımlılığı azaltması bakımından önem arz eden bir değişkendir. Tasarrufların mikro ve makroekonomik açıdan bu denli önemli olması kuşkusuz tasarruf oranlarını belirleyen faktörlerin ne olduğunun anlaşılmasını önemli kılmaktadır. Tasarrufları belirleyen faktörlerin neler olduğu anlaşıldığında ekonomik karar birimleri tasarruflara ilişkin politikalarını daha sağlıklı bir zemine oturtma şansı yakalayabileceklerdir. Bu amaçla, öncelikle tasarrufun belirleyicilerini açıklayan teorik yaklaşımlar ele alınacaktır.

1.4. Tasarrufu Açıklayan Teorik Yaklaşımlar

İktisat teorisi açısından bakıldığında, tasarruf ve tüketim birbirlerine bağımlı iki kavramdır. Çünkü tasarruflar, gelirin tüketime ayrılmayan kısmıdır. Yani tüketimi açıklayan görüşler, aynı zamanda tasarrufu da açıklamaktadır. Bu yüzden tasarrufun teorik belirleyicileri tüketim teorileri bağlamında ele alınmaktadır. Kronolojik olarak, tüketimi açıklayan ilk yaklaşım Keynes (1936)'ın mutlak gelir hipotezidir. Onu sırasıyla Duesenberry (1949)'nin nispi gelir hipotezi, Modigliani ve Brumberg (1954)'in yaşam boyu gelir hipotezi ve Friedman (1957)'in sürekli gelir hipotezi izlemiştir. Bu dönemde, tüketimi açıklayan farklı yaklaşımlar ortaya atılsa da (Ramsey, 1928; Leland, 1968; Feldstein, 1974; Hall, 1979; Bernheim vd., 1985; Laibson, 1997; Wan, 2011) uygulamalı çalışmaların büyük çoğunluğu yaşam boyu gelir hipotezi ve sürekli gelir hipotezi çerçevesinde ele alınmıştır. Tüketim ve tasarrufu açıklayan bu neo-klasik modeller, tüketici davranışını zamanlararası bütçe kısıtı bağlamında bir optimizasyon problemi olarak ele almaktadırlar (Cobb-Clark vd., 2013: 3). Ancak bu modeller iktisatçılar tarafından tasarrufu açıklamak adına yoğun rağbet gören modeller olmalarına rağmen bazı davranışsal iktisatçılar bunların bir takım psikolojik temellerden yoksun olduğunu ileri sürmüşlerdir. Çünkü bireyler, tüketim ve tasarruf kararlarını alırken sadece optimizasyon sorununa odaklanmamakta, aynı zamanda birçok farklı psikolojik faktörün etkisi altında da kalmaktadırlar. Bu doğrultuda, neo-klasik modellerin eksik yönlerini tamamlamak amacıyla Shefrin ve Thaler (1988) tarafından *DYH* ortaya atılmıştır (Rha vd., 2006: 5). *DYH*, tüketim ve tasarruf kararlarının ekonomik faktörlerin yanı sıra psikolojik faktörler tarafından da belirlendiğini göstermesi açısından tüketim teorilerine farklı bir bakış açısı getirmiştir. Bu başlıkta, tüketimi ele alan teorik yaklaşımlar ana hatlarıyla zamanlararası seçim teorisini dikkate alıp almaması açısından özetlenecek, ardından diğer yaklaşımlar açıklanacak ve son olarak *DYH*'ye değinilecektir.

1.4.1. Zamanlararası Seçim Teorisini Dikkate Almayan Yaklaşımlar

Cari gelirin belirli bir kısmının tüketime ayrılmaması –yani tasarruf- aynı zamanda tüketimin gelecekteki bir zamana ertelenmesi anlamına da gelmektedir. Bu da tasarruf –ya da tüketim- kararlarının gelecek ve şimdiki zaman arasındaki tercihler gözetilerek alındığını göstermektedir. Bu tip tercihler, zamanlararası seçim teorisi kapsamında incelenmektedir. Zamanlararası seçim teorisi, Irving Fisher’in 1930 yılında yayımladığı ve 1907 tarihli “The Rate of Interest” başlıklı kitabının revize edilmiş hali olan “The Theory of Interest” kitabıyla ortaya atılmıştır (Tobin, 2005: 28). Zamanlararası seçim, sonuçları farklı zaman dilimlerinde kendini gösterecek olan ödünleşmeli kararları inceleyen bir kavramdır (Read, 2003: 2) ve tasarruf kararlarının açıklanmasında önemli bir yer tutmaktadır. Ancak tasarrufu açıklayan teorik yaklaşımların tamamı bu kavramı dikkate almamaktadır. Bu yüzden, öncelikle zamanlararası seçim teorisini dikkate almayan mutlak ve nispi gelir hipotezleri açıklanacaktır.

1.4.1.1. Mutlak Gelir Hipotezi

John Maynard Keynes öncesi dönemde tüketim, edilgen bir bakış açısıyla tasarruflardan arda kalan gelir olarak görülmektedir. Bu bakış açısına göre tasarrufun en önemli belirleyicisi, vazgeçilen tüketimden dolayı elde edilecek olan faydanın değeridir. Bir başka ifade ile faizdir. Ancak Keynes, tüketim konusunun sanılandan çok daha karmaşık ve önemli olduğunu düşünmüştür (Bunting, 1991: 149). Keynes (1964: 90-91)’e göre tüketim harcamalarının en önemli belirleyicisi harcanabilir gelirdir. Çünkü gelirlerinde bir düşüş olmadığı müddetçe, örneğin faiz oranı %5’ten 4’e düştüğü için yaşam tarzını ve tüketim alışkanlıklarını değiştirecek çok az insan vardır (Keynes, 1964: 94). Nitekim tüketime ilişkin modern yaklaşımın başlangıcı, Keynes’in 1936 yılında ortaya attığı *mutlak gelir hipotezi* ile olmuştur. Bu hipotezin merkezinde ise Keynes’in *temel psikolojik yasa* olarak nitelendirdiği marjinal tüketim eğilimi (MPC) vardır (Palley, 2010: 43). Temel psikolojik yasaya göre, insanlar gelirleri arttığında tüketimlerini de artırmaktadırlar. Ancak tüketimdeki artış gelir artışı kadar olmamaktadır (Keynes, 1964: 96). Yani MPC tüketimdeki değişimin gelirdeki değişime oranıdır. Bu bilgiler ışığında mutlak gelir hipotezine göre tüketim fonksiyonunun yaygın gösterimi C cari tüketimi, C₀ otonom -yani gelirden bağımsız tüketimi-, c MPC’yi ve Y harcanabilir geliri göstermek üzere Denklem 8’deki gibidir:

$$C = C_0 + cY \quad (8)$$

Bu fonksiyon, C’nin otonom tüketim ve gelire bağlı tüketim olmak üzere iki bileşenden oluştuğunu göstermektedir. C₀, gelir sıfır olsa dahi gerçekleşecek olan tüketimi göstermektedir. Gelire bağlı tüketim ise toplam tüketimin gelir ile aynı yönde arttığını ifade etmektedir. Tüketimin gelire bağlı olması ve temel psikolojik yasa dışında mutlak gelir hipotezinin ortaya koyduğu bir diğer kavram da ortalama tüketim eğilimidir (APC). Ancak MPC ile APC arasındaki ilişki, Genel Teori’nin

yayınlanmasını takip eden dönemde mutlak gelir hipotezinin uzun dönemde geçerliliği üzerinde görüş ayrılıklarına sebep olmuştur.

MPC, gelirdeki “değişimin” ne kadarının tüketim harcamasına ayrıldığını gösteren bir oran iken APC, “toplam gelirin” ne kadarının tüketime ayrıldığını gösterir ve gelirin tüketime oranıdır. Bu ilişki, C_0 ’ın varlığından dolayı, APC’nin MPC’den küçük olduğunu ve gelir arttıkça MPC sabit olmasına rağmen APC’nin azalacağını göstermektedir (Alimi, 2013: 3). Bir başka ifade ile mutlak gelir hipotezine göre gelir arttıkça toplam gelirin daha küçük bir oranı tüketime ayrılmaktadır. Keynes (1964: 125)’e göre bu husus çelişkili bir sonuç doğurmaktadır. Çünkü APC ile MPC arasındaki bu ilişki refah seviyesi düşük bireylerin gelirlerinin çok küçük bir bölümünü tasarruf ettiklerini, refah seviyesi yüksek bireylerin ise gelirlerinin çok büyük bir bölümünü tasarruf ettiklerini göstermektedir (Keynes, 1964: 125). Bir diğer ifade ile gelir arttıkça tüketime ayrılan kısım azalmakta, tasarrufa ayrılan kısım artmaktadır. İşte bu noktada, mutlak gelir hipotezinin uzun dönemde geçerliliğine ilişkin farklı yaklaşımlar ortaya çıkmaya başlamıştır.

Mutlak gelir hipotezinin ortaya atılmasından itibaren birçok çalışma bu hipotezin geçerliliğini test etmiştir. Ancak öncü çalışmaların gerçeklikten uzak olduğu söylenebilir. Çünkü bu çalışmalarda Keynesyen tüketim fonksiyonu kısa dönemli zaman serisi veya yatay kesit verileri ile analiz edilmiştir (Thomas, 1989: 131; Alimi, 2013: 3). Ancak Kuznets (1946), tüketim fonksiyonunu uzun dönem verileri ile ele almış ve literatürde bir dönüm noktası yaratmıştır. 1869-1938 yıllarını kapsayan dönemde Kuznets (1946), APC’nin 0.84 ile 0.89 arasında istikrarlı bir biçimde dalgalandığını göstermiştir. Yani gelir anlamlı bir artış gösterse bile tüketim, gelirin istikrarlı bir oranı olmaya devam etmiştir. Kuznets (1946)’in mutlak gelir hipotezine ilişkin ortaya koyduğu bu çelişki, daha sonraları tüketim bilmececi olarak adlandırılmıştır (Baykara ve Telatar, 2012: 5). Tüketim bilmececi, keynesyen tüketim fonksiyonunun öngörüsünün aksine, APC’nin uzun dönemde gelir arttıkça istikrarlı bir seyir izlediğini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Nitekim Mutlak gelir hipotezinde kısa ve uzun dönemli tüketim fonksiyonu arasında bir ayrıma gidilmemesi, yani gelir arttıkça gelirin daha yüksek bir oranının tasarrufa ayrılması çıkarımı, tüketimle ilgili yeni yaklaşımlara da ivme kazandırmıştır (Kazgan, 2011: 236).

1.4.1.2. Nispi Gelir Hipotezi

Mutlak gelir hipotezinin ardından tüketimi açıklayan yaklaşımların en önemlilerinden bir tanesi James Duesenberry’nin 1949 yılında yayınladığı “Income, Saving and the Theory of Consumer Behavior” kitabıyla ortaya çıkan nispi gelir hipotezidir. Nispi gelir hipotezi, tüketim ve tasarruf kararlarının faiz oranı, gelir beklentisi, gelir dağılımı, nüfusun yaş dağılımı gibi farklı etmenlerden de etkilendiğini belirtmekle birlikte temelde 2 dayanağı olduğunu ileri sürmektedir: içinde bulunulan toplumun tüketim standartları ve geçmişte elde edilen en yüksek gelir (Duesenberry, 1949: 111).

Duesenberry (1949:1)'ye göre tüketim kararları toplumsal açıdan birbirinden bağımsız değildir ve bu husus mutlak gelir hipotezinin en önemli eleştirilerinden birisidir. Tüketim ve tasarruf kararları toplumsal açıdan birbirinden bağımsız olmamasının sebebi bireylerin tüketim kararlarını bir toplumun üyesi olarak alması olarak gösterilmektedir. Tüketicilerin bir mala verdiği değer o mala olan ihtiyaçlarının şiddeti ile ilişkili olduğu kadar toplumdaki diğer bireylerin o mala yönelme şiddetinden de etkilenmektedir (Eke, 1982: 422). Yani nispi gelir hipotezi tüketici tercihinin, gelirin yanı sıra iletişim kurulan çevrenin tüketim standartlarının da bir fonksiyonu olduğunu ileri sürmektedir. Bir başka deyişle tüketici tercihleri mutlak gelir hipotezindeki gibi birbirinden bağımsız değil, birbirine -toplumsal çevre içinde- bağımlıdır (Sanders, 2010: 292-293). Bu bakımdan Duesenberry, Keynes'in psikolojik temelli tüketim yaklaşımına alışkanlık ve bağımlılık temellerini eklemiştir (Palley, 1997: 42). Bu husus, aynı zamanda tüketimin bağımlı olduğu temel faktörlerden birinin de gelir dağılımı olduğunu göstermektedir. Çünkü tüketiciler tüketim tercihlerini esasen, gelir düzeylerinin toplumun gelir düzeyine göre nasıl konumlandığına bakarak karar vermektedirler (Dönek, 1996: 90).

Nispi gelir hipotezinin bir diğer temel dayanağı ise tüketimin yalnızca cari gelire değil, aynı zamanda geçmişte elde edilen en yüksek gelire bağlı olmasıdır. Duesenberry (1949)'ye göre bireyler, belirli bir tüketim standardına alıştıklarında, gelir seviyeleri düşse bile eski alışkanlıklarını devam ettirme eğiliminde olmaktadır (Dönek, 1996: 90). Keynes'e göre uzun süreli bir depresyondan genişlemeye geçilirken marjinal tüketim eğilimi başlangıçta küçük olmaktadır. Bu eğilim gelir yükseldikçe büyümektedir. Bu durumda, gelir düştüğü zaman MPC'nin düşmesi beklenmektedir. Ancak nispi gelir hipotezinde buna karşıt bir tez ileri sürülerek tipik bir konjonktür dalgasında gelir düşerken ailelerin tüketim düzeyinin düşmesine karşı direnç gösterdiği ifade edilmiştir (Kazgan, 2011: 236). Bu durum hanehalkı tüketiminin, gelirin ve toplumsal çevrenin yanı sıra geçmişte elde edilen en yüksek gelirle de ilişkili olduğunu göstermektedir.

1.4.2. Zamanlararası Seçim Teorisini Dikkate Alan Yaklaşımlar

Fisher (1930)'in zamanlararası tüketim seçimi teorisi, tüketim ve tasarrufun açıklanması açısından bir köşe taşı niteliği taşımaktadır. Öyle ki, zamanlararası seçim yaklaşımı, yaşam boyu ve sürekli gelir hipotezlerinin dayanak noktasını oluşturmaktadır (Tarı ve Çalışkan, 2005: 7). Bu yaklaşım, rasyonel bir bireyin tüketim ve tasarruf kararlarını nasıl aldığını ve bu kararları alırken ne tür kısıtlamalarla karşı karşıya olduğunu, tüketicilerin yaşamlarındaki farklı zaman aralıklarını dikkate alarak açıklamaktadır (Dönek, 1996: 85). Nitekim Fisher (1930) tüketimi, bir tüketicinin hayatındaki farklı dönemler arasındaki optimizasyon problemi olarak ele almaktadır (Çolak ve Öztürkler, 2012: 7).

Zamanlararası seçim yaklaşımına göre tüketiciler, farklı dönemler arasında tüketimlerini optimize ederken iki kısıtlama ile karşı karşıya kalmaktadırlar: bütçe ve borçlanma kısıtlamaları.

Bütçe kısıtlaması, tüketicilerin şimdiki tüketimleri ile gelecekte yapacakları tasarruflar arasında seçim yapmak durumunda oldukları kısıtlamayı ifade etmektedir. Bazı durumlarda da tüketicilerin şimdiki gelirleri, tüketimlerini karşılayamaz. Dolayısıyla, şimdiki tüketimi karşılamak için “gelecekte daha yüksek gelir elde etme beklentisi” ile borçlanma yoluna gidilebilir. Ancak bu şekilde borçlanmak her zaman mümkün olmayabilir. İşte bu imkansızlık durumu da borçlanma kısıtlaması olarak adlandırılmaktadır (Tarı ve Çalışkan, 2005: 6-7; Dönek, 1996: 86-87). Tüketiciler bu kısıtlar altında, tüketim ve tasarruf kararını şimdi ve gelecek dönemdeki tüketiminin marjinal faydasını ve faiz oranını göz önünde bulundurarak vermektedirler (Çolak ve Öztürkler, 2012: 2). Ayrıca zamanlararası seçim yaklaşımı, tüketicinin farklı dönemlerde elde ettiği gelirleri göz önünde bulundurarak bir fayda maksimizasyonu yapması açısından tüketimi cari gelirle açıklayan mutlak gelir hipotezinin karşısında yer almaktadır (Tarı ve Çalışkan, 2005: 7; Ceylan ve Karaağaç, 2019: 221).

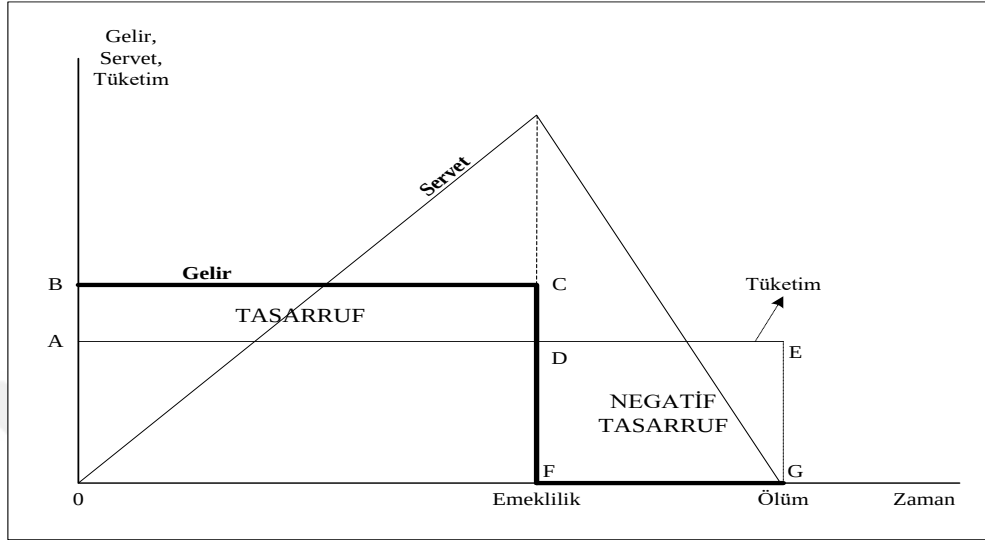
Görüldüğü gibi Fisher (1930)’ın zamanlararası seçimi teorisi, tüketimi cari gelirle açıklayan mutlak gelir hipotezinin aksine tüketim kararlarının zamanlararası bir fayda maksimizasyonu problemi olduğunu ifade etmektedir. Bu yaklaşım hem yaşam boyu ve sürekli gelir hipotezlerinin temelini oluşturması açısından hem de tüketimi bir optimizasyon problemi olarak ele alması açısından önem arz etmektedir. Zamanlararası seçim teorisi temelinde geliştirilen temel hipotezler ise yaşam boyu gelir ve sürekli gelir hipotezleridir.

1.4.2.1. Yaşam Boyu Gelir Hipotezi

Yaşam boyu gelir hipotezi (ömür boyu gelir hipotezi veya yaşam döngüsü hipotezi) 1952 ve 1954 yıllarında Franco Modigliani ve Richard Brumberg’in birlikte yazdıkları “Utility Analysis and the Consumption Function: an Interpretation of Cross-Section Data” (Modigliani ve Brumberg, 1954) ve “Utility Analysis and the Aggregate Consumption Function: an Attempt at Integration” (Modigliani ve Brumberg, 1979) başlıklı çalışmalar ile ortaya atılmıştır. Yaşam boyu gelir hipotezinin hareket noktası Fisher’in zamanlararası seçim yaklaşımıdır (Modigliani, 1985: 152-153). Yaşam boyu gelir hipotezine göre, tüketicinin fayda fonksiyonu toplam tüketimin şimdiki ve gelecek zamandaki bir fonksiyonudur. Tüketici, faydasını gelecekte elde edeceği geliri ve bugünkü gelirini göz önünde bulundurarak maksimize etmektedir. Bu maksimizasyon davranışının bir sonucu olarak bireyin bugünkü tüketimi, sahip olduğu kaynakların ve yaşa bağlı olarak bu kaynakların getirisinin bir fonksiyonu olarak yazılabilir (Ando ve Modigliani, 1963: 56). Yaşam boyu gelir hipotezine göre tüketim cari gelir ve servetten ziyade, uzun dönemli gelir beklentisi olarak nitelendirilebilecek yaşam boyu gelirden etkilenmektedir (Sivri ve Eryüzlü, 2010: 91). Yaşam boyu gelir hipotezinde tüketimin en önemli belirleyicisinin yaşam boyu beklenen gelir olması tüketim düzleştirme kavramını da beraberinde getirmektedir. Buna göre bireyler, şimdiki ve gelecekteki gelir farklılıklarını göz önünde bulundurarak tüketimlerini yaşamlarının tüm dönemlerine eşit olarak dağıtmaktadırlar. Bir başka deyişle gelir, emeklilik sonrası dönemde dramatik bir biçimde düşmektedir. İşte bireyler, emeklilik

öncesi ve sonrası dönemde sanki gelirlerinde bir değişim yokmuşçasına tüketim standartlarını korumaktadırlar. Buna tüketim düzleştirmesi denilmektedir. Bu husus, Şekil 3’te görülebilmektedir.

Şekil 3: Tüketim Düzleştirmesi

Kaynak: Modigliani, 1985: 155’ten faydalanılarak yazar tarafından çizilmiştir.

Şekil 3’e göre bireyler emekli olana kadar geçen sürede belirli bir gelir elde etmektedir (BC doğrusu). Emekli olduktan sonra ise gelirleri sıfırlanmaktadır (FG doğrusu). Ancak tüketim kararlarını şimdiki ve gelecek zaman arasında optimize eden bir birey, emekli olduğu zamana kadar gelirinin bir kısmını tasarruf olarak ayırmakta ve emeklilik sonrası dönemde önceki tasarruflarını kullanarak tüketim seviyesini değiştirmemeyi başarmaktadır. Bu sayede tüketim, ölüme kadar geçen sürede AE doğrusu üzerinde hareket edebilmektedir. İşte tüketim düzleştirmesi, tüketimin gelir değişimlerinden etkilenmeyerek belirli bir seviyede korunması olarak adlandırılmaktadır.

Yaşam boyu gelir hipotezine göre bireyler, yaşam boyu elde edecekleri gelir tahmini üzerinden tüketim düzleştirmesi yaparak bir optimizasyon gerçekleştirmektedirler. Bu da tüketim ve tasarruf davranışının gelir düzeyinden ziyade ekonomik büyüme oranı ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Öte yandan, bu yaklaşıma göre bireyler emeklilik sonrası dönemi dikkate aldıklarından tüketim ve tasarruf kararlarını etkileyen bir diğer önemli faktör de sosyal güvenlik sisteminin yapısıdır. Son olarak, yaşam boyu gelir hipotezi, bireyin tüketim ve tasarruf kararları, hayatının hangi aşamasında olduğuna -yani yaşına- bağlı olarak değiştiğini öne sürmektedir (Ando ve Modigliani, 1963: 55; Çolak ve Öztürkler, 2012: 3-4).

1.4.2.2. Sürekli Gelir Hipotezi

Sürekli gelir hipotezi Milton Friedman’ın 1957 yılında yayımladığı “A Theory of the Consumption Function” isimli kitabıyla ortaya atılmıştır. Bu yaklaşım da temel olarak, tıpkı yaşam

boyu gelir hipotezi gibi zamanlararası seçim teorisine dayanmaktadır (Chao, 2001: 1; Tarı ve Çalışkan, 2005: 8-9). Friedman (1957: 21-22), geliri sürekli gelir ve geçici gelir olarak ikiye ayırmaktadır. Sürekli gelir, bireyin serveti, eğitimi, kişilik özellikleri, mesleği ve yaşı gibi bileşenlere bağlı olan ve gelecekte devam etmesini beklediği geliri ifade etmektedir. Geçici gelir ise bu bileşenler haricinde kalan diğer bileşenlere bağlı olan ve sürekli gelirden sapmaları ifade eden gelir türüdür. Bir bireyin belirli bir dönemde elde ettiği toplam gelir, sürekli ve geçici gelirlerinin toplamına eşittir. Bu yaklaşıma göre, tüketim cari gelirin değil, sürekli gelirin bir fonksiyonudur (Bakshi, 2000: 25). Bu süreklilik, bireylerin tüketimlerini zamanlararası seçim temelinde şekillendirdiklerini ve tüketimlerini belirli bir seviyede tutmaya çalıştıklarını göstermektedir. Çünkü sürekli gelir yalnızca belirli bir yılda elde edilen gelir değil, aynı zamanda gelirin yıllar itibariyle uzun dönemli bir ortalamasıdır (Deaton, 1992: 76; Meghir, 1996: 294). Dolayısıyla sürekli gelir hipotezine göre bireyler gelirlerinde meydana gelen geçici değişimlerle tüketim kalıplarını değiştirmemektedirler. Bu yüzden tüketim düzleştirmesi yapma eğilimindedirler (Meghir, 1996: 293). Örneğin, haftada 100 \$ kazanan ve bu paranın tamamını o hafta içinde harcayan bir grup tüketici ele alınmış olsun. Yapılan bu 100 \$ tutarındaki ödeme haftanın herhangi bir gününde yapılmaktadır. Bu tüketicilerin bir kısmına Pazar günü, bir kısmına Pazartesi günü vb. Bu tüketiciler, ücretlerini aldıkları gün diğer günlere göre daha fazla harcama yapıyor olabilirler. Ancak haftanın diğer günlerinde de tüketim yapmaktadırlar. Bir başka deyişle bireyler tüketimlerini, nakit harcamalarını nakit kazanımlarına adapte edecek şekilde gerçekleştirmemektedirler (Friedman, 1957: 220). Yani insanlar bir gün çok tüketip diğer gün az tüketmektense, düzgün bir tüketim akışını tercih etmektedirler. İşte sürekli gelir de bir kişinin bugünkü servet düzeyi ile şimdi ve gelecekte elde edeceği gelir veri iken ömrünün kalan kısmında sürdüreceği düzenli harcama oranı olarak ifade edilmektedir (Dornbusch vd., 2007: 377).

Mutlak gelir hipotezinin aksine, sürekli gelir hipotezi de tıpkı yaşam boyu gelir hipotezi gibi tüketicilerin uzun dönemli kararlarını da dikkate almaktadır. Bu iki yaklaşıma göre bireyler, tüketim tercihlerini zaman boyutunu dikkate alarak gerçekleştirmekte ve tüketim seviyelerini zamanlararası seçim kısıtı altında belirli bir seviyede tutma eğilimindedirler. Yaşam boyu gelir hipotezine göre tüketim, uzun dönemde elde edilmesi tahmin edilen toplam gelire, sürekli gelir hipotezine göre ise tüketim, beşeri faktörlere bağlı olan sürekli gelire bağlıdır. Kuşkusuz zamanlararası seçim, tüketim kararları gibi tasarruf kararlarını da etkilemektedir.

1.4.3. Diğer Teorik Yaklaşımlar

Tasarrufu açıklayan teorik yaklaşımlar literatürde temel olarak yukarıda izah edilen mutlak, nispi, yaşam boyu ve sürekli gelir hipotezleri çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu yaklaşımların, gördükleri ilgiyi büyük ölçüde Büyük Buhran ve ardından yaşanan Keynesyen devrime borçlu olduğunu söylemek mümkündür. Zira Büyük Buhran sonrası Keynes (1936), iktisadi analize yeni bir bakış açısı getirmiştir. Dolayısıyla Keynes'in mutlak gelir hipotezinden sonra gelen nispi gelir hipotezi, yaşam boyu gelir hipotezi ve sürekli gelir hipotezinin de Keynesyen bakış açısını geliştirme

temelli ele alındığı söylenebilir. Öyle ki, bu hipotezlerin tamamı tasarrufun esasen gelirle ilişkili olduğu prensibinden yola çıkmışlardır. Özellikle yaşam boyu gelir hipotezi ve nispi gelir hipotezi bu yaklaşımlar içinde araştırmalara en çok konu edilen (Cobb-Clark vd., 2013: 3; Rha vd., 2006: 5) hipotezlerdir. Fakat mutlak, nispi, yaşam boyu ve sürekli gelir hipotezlerinin yanı sıra, literatürde tasarrufla ilgili farklı noktalara değinen yaklaşımlar da mevcuttur. Bu yaklaşımlar, Keynes öncesi ve Keynes sonrası olmak üzere iki başlıkta incelenmiştir.

1.4.3.1. Keynes Öncesi Dönemde Tasarrufa İlişkin Yaklaşımlar

Tasarruf konusunda değinilecek olan ilk görüş, iktisat biliminin kurucusu olarak nitelendirilen Adam Smith'in bakış açısıdır. Smith (2020: 266-268), sermaye artışının tasarruf ile mümkün olabileceği fikrini savunmuştur. Sermaye artışı, çalışmaktan ziyade “tutumluluk” ile mümkün olmaktadır. Çalışarak elde edilen kazanımlar, tutumluluk ile biriktirilmediği takdirde sermaye artışının gerçekleşmesi mümkün değildir. Smith, tutumluluğun karşıtı olarak israf, savurganlık, idaresizlik, har vurup harman savurma ve tedbirsizlik ifadelerini kullanmıştır. İnsanı israfa ve savurganlığa iten sebebinin ise “şimdiki hazza karşı duyulan sevgi” olduğunu belirtmiştir. Bu sevgi geçicidir. İnsanı tasarruf yapmaya iten -yani tutumlu olmaya iten- saik ise mevcut durumunu iyileştirme isteğidir. Bu istek, insanın doğasında vardır. Özetle, Adam Smith'e göre insan tutumlu olduğu ölçüde tasarruf edebilmektedir. Tutumluluk seviyesi düşük olan birey, savurgan ve idaresiz gibi ifadelerle tanımlanmaktadır. Savurganlığın sebebinin ise insanın anlık hazza olan bağlılığı olarak görmektedir. İşte Smith'in bu çıkarımı, tasarruf ile insan psikolojisi ilişkisinin iktisat bilimi açısından öncüsü olarak tanımlanabilir.

David Ricardo ise tasarrufun en önemli belirleyicisinin sermayenin karı olduğunu ileri sürmektedir. Ricardo'ya göre, kar azaldığında tüketim artacak ve tasarruflar azalacaktır. Bir başka deyişle, tasarruf sermaye sahiplerinin elde ettiği karın bir fonksiyonu olarak nitelendirilmiştir. Thomas Robert Malthus ise David Ricardo'dan farklı olarak ekonominin iyiye gittiği dönemlerde zengin kimselerin gelir artışının büyük bir bölümünü tasarrufa ayıracağını ileri sürmüştür (Kazgan, 2011: 91-104). Öte yandan Malthus, tasarrufu Adam Smith'e benzer şekilde “kolaydan kaçış ve lükslerden kendini yoksun bırakma” davranışı olarak nitelendirmiştir (Malthus, 1836: 315). Nassau William Senior ise tasarruf konusunda yine insan iradesine vurgu yaparak gelecekte elde edilecek faydaya değer atfetmenin insan iradesinin en acı verici çabalarından biri olduğunu ifade etmektedir (Senior, 1836: 60). Bu vurgu aynı zamanda imsak teorisi olarak da adlandırılmaktadır (Bocutoğlu, 2012: 135). Tasarruf ve birikime ilişkin Karl Marx'ın görüşleri de yine Smith, Malthus, Senior ve Ricardo'ya benzer olarak “paranın zevk aracına dönüşmesine engel olmak” şeklindedir. Buna göre tasarruf yapan bir birey, bu uğurda birtakım fiziksel zevklerden vazgeçmektedir (Marx, 2003: 128). Tasarruf konusuna psikolojik perspektifle yaklaşan bir diğer düşünür de John Stuart Mill'dir. Mill (1884: 120-123)'e göre bireylerin tasarruf eğilimleri şimdi ve gelecek zaman arasındaki ağırlıklandırmaları ile ilişkilidir. Bir başka deyişle geleceğe ilişkin belirsizliklerin azalması tutumlu

olma eğilimini artırmaktadır. Buna göre, sağlıklı bir atmosferde ve güvenli mesleklerde çalışan bireylerin tasarruf yapma olasılığı, diğerlerine göre daha yüksektir. Neoklasik iktisadın kurucusu olarak kabul edilen Alfred Marshall ise bir ekonomideki en önemli birimin aile olduğunu ifade etmektedir (Reisman, 1990: 405). Bu doğrultuda Marshall, temel tasarruf güdüsü olarak aile sevgisini ön plana çıkarmıştır. Marshall'a göre bir erkeğin tasarruf etmesinin sebebi ölümünden sonra karısına ve çocuklarına güvenli bir gelecek sağlama arzusudur (Marshall, 1920: 130). Kurumsal iktisadın kurucusu olarak nitelendirilen Thorstein Veblen, "Aylak Sınıfın Teorisi" kitabında gösterişçi tüketimin tasarruf üzerinde azaltıcı bir etkisi olduğunu ileri sürmüştür. Bir başka deyişle Veblen, tasarrufun belirleyicisi olarak gösterişçi tüketimi öne sürmüştür (Veblen, 2005: 69). Gösterişçi tüketim yaklaşımını da esasen diğer öncüller gibi tasarrufa yönelik psikolojik bir çıkarım olarak değerlendirmek mümkündür. Son olarak Ramsey (1928), "bir ulus, gelirin ne kadarını tasarruf etmelidir?" sorusuna yanıt aramıştır. Ramsey (1928)'e göre, toplumun zevk ve tercihlerinin zaman içinde değişmemesi, emeğin homojen kabul edilmesi, toplumun çalışma arzusunun değişmemesi gibi basitleştirici varsayımlar altında (Ramsey, 1928: 543-544) en uygun tasarruf oranı, sermayenin marjinal verimliliği ile tüketim miktarının büyümesi birbirine eşit olduğunda ortaya çıkmaktadır (Şengür ve Taban, 2015: 53; Çolak ve Öztürkler, 2012: 2).

1.4.3.2. Keynes Sonrası Dönemde Tasarrufa İlişkin Yaklaşımlar

Tasarrufla ilgili Keynes öncesi döneme ilişkin bakış açıları, esasen tasarrufun sebeplerinden ziyade sonuçlarına odaklanmış ve tasarrufun sebeplerini (her ne kadar psikolojik çıkarımlar olması açısından önem arz etse de) tutumlu olmak, lüksten kaçınmak gibi ifadelerle sığdırmışlardır. Keynes sonrası dönemde ise tasarrufa ilişkin çıkarımlar tıpkı mutlak, nispi, sürekli ve yaşam boyu gelir hipotezleri gibi daha kapsamlı bir biçimde ele alınmıştır.

1.4.3.2.1. İhtiyat Güdüsü ile Tasarruf Hipotezi

Leland (1968), belirsizliğe bağlı ihtiyat güdüsünü tasarrufun bir belirleyicisi olarak görmüştür. İhtiyat güdüsü ile tasarruf hipotezine göre, zamanlararası seçim temelinde iki dönemli bir tüketim modeli oluşturulmuştur. Tüketici, ilk dönemdeki gelirini bilmektedir. İkinci dönemki gelirin ise ne olacağına dair sübjektif bir olasılık dağılımına sahiptir. Bu durum, gelecekteki gelire ilişkin bir belirsizliği beraberinde getirmektedir (Leland, 1968: 465). İşte bu belirsizlik, Leland (1968)'a göre tasarrufun pozitif bir fonksiyonudur (Vural vd., 2010: 108). Bir başka deyişle bu modele göre, bireylerin gelecekteki gelirlerinin belirsiz olması, ihtiyat güdüsü ile tasarrufu artırabilmektedir.

1.4.3.2.2. Transfer Tasarruf Hipotezi

Feldstein (1974) tarafından ortaya atılan bu yaklaşıma göre, sosyal güvenlik harcamaları bir servet unsuru olarak tüketim fonksiyonuna eklenmiştir. Gerçekleştirilen analiz sonucunda sosyal

güvenlik harcamalarının kişisel tasarrufları %30-50 oranında azalttığı tespit edilmiştir (Feldstein, 1974: 905-911). Bu etkinin sebebi, gelecekteki yapılması beklenen sosyal güvenlik yardımlarının bir servet olarak değerlendirilip bugünkü tasarrufu azaltmasıdır (Ayla ve Kızıltan, 2018: 22). Yani transfer tasarruf hipotezine göre, sosyal güvenlik harcamaları ne kadar yüksekse, kişisel tasarruf oranları o oranda azalabilmektedir. Dolayısıyla devletin sosyal güvenlik harcamalarını azaltması gerekmektedir.

1.4.3.2.3. Rassal Yürüyüş Hipotezi

Hall (1978) tarafından ortaya atılan rassal yürüyüş hipotezinde, rasyonel beklentiler hipotezi çerçevesinde tüketim yeniden ele alınmıştır. Buna göre, tüketimi etkileyen tek faktör bir önceki dönemde gerçekleşen tüketim harcamalarıdır. Dolayısıyla mevcut tüketim dışında hiçbir değişkenin gelecekteki tüketimi tahmin etmede herhangi bir önemi yoktur (Hall, 1978: 971-972). Bir diğer ifade ile cari gelirin tüketim harcamalarına herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Tüketim tamamen rassal bir seyir izlemektedir (Sivri ve Eryüzlü, 2010: 92).

1.4.3.2.4. Miras Güdüsü ile Tasarruf Hipotezi

Bernheim vd. (1985) tarafından ortaya atılan bu yaklaşım, tasarrufu miras ile ilişkilendirmektedir. Bernheim vd. (1985), miras güdüsünün tasarrufun önemli belirleyicilerinden biri olduğunu öne sürmüştür. Buna göre aileler, sonraki kuşaklara miras bırakma kararını, mirasçıların eylemlerine göre şartlandırarak verebilmektedirler. Bu da mirasçıların davranışlarını etkileyebildikleri anlamına gelmektedir. Bernheim vd. (1985) tasarruf oranında meydana gelen azalmaları, miras bırakma güdüsüne bağlı olarak nüfus artış oranındaki azalma, artan coğrafi hareketlilik, artan yaşam beklentileri ve artan emeklilik süreleri ile açıklamaktadır. Tasarruf oranında meydana gelen uluslararası farklılıklar ise yine miras güdüsüne bağlı olarak, aile yapılarının farklılığı ve mülklerin dağıtımını belirleyen yasal kurumların farklılıklarıyla açıklanmaktadır.

1.4.3.2.5. Altın Yumurtalar Modeli

Liabson (1997)'un geliştirdiği altın yumurtalar modelinde tüketicilerin yaşamlarının bir döneminde hedefledikleri tasarruf oranına ulaşmak konusunda nasıl bir yol izledikleri sorusuna yanıt aranmıştır. Buna göre, tüketiciler zamanlararası tercihlerinde dinamik olarak tutarsız davranmaktadır. Yani bireyler zaman tercihleri açısından hiperbolik indirgeme oranına sahiptirler. Hiperbolik indirgeme oranına sahip bireylerin zaman içinde, tercih yapısı değişmektedir. Şöyle ki, hiperbolik indirgeme fonksiyonu kısa dönem için yüksek bir indirgeme oranı, uzun dönemli tercihler için ise düşük bir indirgeme oranı anlamına gelmektedir. Örneğin, bir birey “gelecek yıl etkili bir tasarruf planına başlamak” isteyebilir. Ancak, bireyin tasarruf planına başlamayı planladığı o tarih geldiğinde birey, bir yıl önceki kararından pişmanlık duyarak bu kararını bir yıl daha

ertelemek isteyecektir. İşte altın yumurtalar modeline göre bireyler, zaman içinde tercihlerinde tutarsız davranmaktadırlar. (Laibson, 1997: 445-446). Bu zamansal tutarsızlıklarının -veya aldıkları kararlardan vazgeçme tehlikesinin- önüne geçmek için insanlar Laibson'un “altın yumurtlayan kaz” olarak tanımladığı likit olmayan finansal varlıklara yönelmektedirler. Bu sayede, zamansal tutarsızlıklarının farkında olan bireyler, kararlarını değiştirmemek için ev veya arsa gibi finansal olmayan varlıklara yatırım yaparak kendilerini bir taahhüt altına sokmaktadırlar. Dolayısıyla dönem başında aldıkları kararları uygulamak konusunda daha az problem yaşamaktadırlar (Serim ve Öztürk, 2018: 162).

1.4.3.2.6. Köpük Tasarruf Hipotezi

Wan (2011), konut balonu döneminde ülkeler arası tasarruf farklılıklarının sebebini köpük tasarruf hipotezi ile açıklamıştır. Bu yaklaşıma göre, spekülasyon tasarruf güdüsü olan hanehalkları, tasarruf oranlarını konut politikasının ve finansal piyasaların bozulma derecesine bağlı olarak ayarlamaktadır. Hanehalkları borçlanma kısıtlamaları ile karşılaşmadıkları durumlarda, fiyat balonu olan varlıklardan bekledikleri net sermaye kazancı nedeniyle daha az tasarruf etmektedirler. Dolayısıyla bu durumda tasarruf oranı konut fiyatı ile pozitif, faiz oranı ve kaldıraç oranı ile negatif ilişkilidir. Hanehalkları borçlanma kısıtlamaları ile karşı karşıya kaldıklarında ise fiyat balonu olan varlıklardan beklenen net sermaye kazancına olan inançları nedeniyle aşırı tasarruf etmektedirler. Bu durumda ise tasarruf oranı konut fiyatı ile pozitif, faiz oranı ile negatif ilişkilidir.

Görüldüğü gibi literatürde mutlak, nispi, yaşam boyu ve sürekli gelir hipotezleri haricinde de tasarrufu açıklayan yaklaşımlar mevcuttur. Bu yaklaşımlar, Keynes öncesi ve sonrası olmak üzere ikiye ayrılabilir. Keynes öncesi yaklaşımlar göz önüne alındığında tasarrufa ilişkin birtakım psikolojik vurguların yapılmış olması dikkat çekmektedir. Örneğin, Smith (2020), tasarrufu şimdiki hazzın cazibesiyile, Malthus (1936) lüksten kaçınmayla, Mill (1884) geleceğe verilen önemle, Marx (2003) fiziksel zevklerden vazgeçme becerisiyle, Veblen (2005) ise gösterişçi tüketim ile ifade etmişlerdir. Ancak bu psikolojik çıkarımlar, tasarrufa ilişkin sezgisel vurgular olmaktan öteye gitmemiştir. Yine de bu yaklaşımlar tasarruf ile ilgili olarak insani ve psikolojik güdülerini öne sürmesi açısından önem arz etmektedir. Keynes sonrası yaklaşımlar ise tasarrufu ihtiyat güdüsü, miras güdüsü, sosyal güvenlik harcamaları, konut piyasası veya tüketicinin izlediği yol gibi farklı mikro ve makroekonomik açılardan ele almaktadır. Laibson (1997)'un yaklaşımı hariç hepsinin mutlak, nispi, yaşam boyu ve sürekli gelir hipotezleri ile ortak yönü, tüketim ve tasarruf kararlarını yalnızca “ekonomik” değişkenler açısından ele almış olmalarıdır. Ancak Laibson (1997), tasarrufu insan psikolojisi açısından ele almıştır. Laibson (1997), tüketicilerin zamanlararası seçimlerinde tutarsız davrandığını ve bir sonraki dönemde (örneğin bir sonraki yılda), bugün aldıkları kararın arkasında duramayabileceklerini ifade etmektedir. Bu husus, tasarruf kararlarında insan psikolojisinin etkisini ima etmesi açısından önemlidir. Laibson (1997)'un çalışmasının Keynes öncesi dönemdeki psikolojik çıkarımlardan farklılığı tasarrufla ilgili psikolojik yaklaşımını sistematik ve detaylı bir

şekilde oluşturmuş olmasıdır. Nitekim iktisat ve psikolojinin bu sistematik birlikteliği esasen davranışsal iktisadın da konusunu oluşturmaktadır.

1.4.4. Davranışsal Yaşam Döngüsü Hipotezi

Tüketim ve tasarrufu açıklamaya yönelik olarak 20. yüzyılın başından beri birçok farklı bakış açısı geliştirilmiştir. Her bir bakış açısı tüketim ve tasarruf kararlarını farklı boyutlarıyla ele almaktadır. Geliştirilen bu yaklaşımlar içinde en çok ilgi gören iki yaklaşımın yaşam boyu gelir hipotezi ve sürekli gelir hipotezi olduğunu ifade etmek mümkündür. Ancak bu yaklaşımların insanın gerçekte nasıl davrandığına dair birtakım psikolojik faktörlerden yoksun olduğu söylenebilir. Çünkü bu modeller tüketim ve tasarruf kararlarını zamanlararası bir optimizasyon problemi olarak ele almaktadır. Ayrıca tüketim ve tasarrufu yalnızca ekonomik faktörlerle ilişkilendirmektedir. Ancak iktisadi kararlar yalnızca ekonomik faktörlerden değil psikolojik faktörlerden de etkilenebilmektedir. Bu husus da iktisadi analizlere psikolojik faktörlerin dahil edilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Nitekim 20. yüzyılın sonlarında neoklasik iktisadın analizlerine insan psikolojisini dahil etmeyen yaklaşımına karşılık, davranışsal iktisat disiplini ortaya çıkmıştır. Davranışsal iktisat, iktisadi davranışların altında yatan psikolojik sebeplerin anlaşılabilmesi amacıyla iktisat ve psikoloji bilimlerinin birlikteliğini ifade etmektedir. Ancak bu birliktelik, yepyeni bir sentezden ziyade neoklasik iktisadın daha gerçekçi bir zemine oturtulması amacıyla oluşmuştur (Camerer, 1999: 10575). Bir başka ifade ile davranışsal iktisat neoklasik yaklaşımın reddi anlamına gelmemektedir. Aksine davranışsal iktisat ve neoklasik iktisat birbirini tamamlamaktadır. Davranışsal iktisat, standart ekonomik analizleri geliştirmektedir (Laibson ve List, 2015: 385-386). Öyle ki, Adam Smith gibi düşünürlerin iktisat teorisine ilişkin öncü söylemleri de esasında iktisadi olguları psikolojik bir açıdan ele almaktadır. Dolayısıyla iktisat ve psikolojinin bu “yeniden birlikteliği” (Camerer, 1999: 10575) iktisat biliminin özüne dönüşü olarak nitelendirilebilir. Nitekim yukarıda açıklanan Laibson (1997)’un altın yumurtalar modeli de esasen iktisadi kararları psikolojik açıdan ele alması bakımından bir davranışsal iktisat yaklaşımıdır.

Shefrin ve Thaler (1988), bu perspektiften hareket ederek iktisadi kararlarda psikolojik faktörlerin etkisine odaklanmış ve DYH’yi ortaya atmışlardır. Shefrin ve Thaler (1988: 609)’e göre neoklasik yaşam döngüsü ve sürekli gelir hipotezleri, iyi tanımlanmış bir optimizasyon problemi çözümü için birtakım basitleştirici varsayımlarda bulunmaktadır. Teorinin özünü de bu basitleştirici varsayımlar oluşturmaktadır. Bu modellerin geçerliliği birçok farklı açıdan değerlendirilip test edilmiştir. İşte DYH, tüm bu çabalardan ruhen farklı bir biçimde neoklasik yaşam döngüsü hipotezini daha gerçekçi hale getirmeyi amaçlamaktadır. Bunu da neoklasik yaşam döngüsü yaklaşımına psikolojik faktörleri dahil ederek gerçekleştirmektedir. Ancak DYH’nin özelliklerinden ve literatüre ne gibi katkıları olduğundan bahsetmeden önce bireylerin farklı zaman dilimlerine ilişkin kararlarında ne gibi bir yanılgı içinde olduğunu açıklamak bu yaklaşımın daha açık bir biçimde anlaşılması için yerinde olacaktır.

1.4.4.1. Zaman Tutarsızlığı

Yaşam boyu ve sürekli gelir hipotezleri birçok ortak nokta barındırmaktadır. Her iki yaklaşım da tüketimi, gelirin artan oranlı bir fonksiyonu olarak görmektedir. Öte yandan, her iki hipotezde de tüketim ve tasarruf tek dönemlik bir karar değil, yaşam boyu elde edilmesi beklenen gelir dikkate alınarak verilen çok dönemli kararlar olarak ifade edilmektedir. Hatta bu iki yaklaşım, literatürde “yaşam boyu sürekli gelir hipotezi” olarak tek bir hipotezmiş gibi birlikte ele alınıp ampirik çalışmalara konu olabilmektedir (Sivri ve Eryüzlü, 2010: 92). Bu iki hipotezin en önemli ortak noktası, her ikisinin de Fisher (1930)’in zamanlararası seçim yaklaşımını temel almasıdır. Zamanlararası seçim yaklaşımına göre tüketiciler, bugünkü ve gelecekteki faydalarını karşılaştırırken gelecekteki faydalarını indirgemektedirler. Ancak bunu yaparken, üssel indirgenmiş fayda modeline göre davranmaktadırlar.

Üssel indirgenmiş fayda modeli, tüketicinin farklı dönemlerde elde edeceği faydaların bugünkü toplam değerini gösteren bir modeldir (Serim ve Öztürk, 2018: 147-148). İndirgenmiş fayda modelinin temel varsayımı, indirgeme oranının zaman içinde değişmemesi ve sabit olmasıdır. Bireylerin, zaman periyodlarının tamamı için tek bir indirgeme faktörü vardır. Yani eğer bir malın değeri bir birey için, bir yıl sonra bugün olduğundan yüzde 10 daha az değerli ise ertesi yıl yüzde 10 daha az, bir sonraki yıl yüzde 10 daha az değere sahip olacaktır ve bu böyle sabit bir oranda azalmaya devam edecektir. Buna sabit indirgeme oranı varsayımı denilmektedir. Bu varsayım, bireylerin zaman içinde tercihlerinde tutarlı davrandıklarını ifade etmektedir. Örneğin bir birey, bugün bir elmayı yarın iki elmaya tercih ederse bir yıl (365 gün) sonra elde edeceği bir elmayı da bir yıl bir gün (366 gün) sonra elde edeceği iki elmaya tercih edecektir (Streich ve Levy, 2007: 200-201). Ancak Thaler (1981), üssel indirgeme fonksiyonunun sabit indirgeme oranı varsayımının geçerli olmadığını göstermiştir. Thaler (1981)’in çalışmasında ulaşılan bulgular, indirgeme oranının zaman ve getirinin boyutu arttıkça azaldığını ifade etmektedir. Yani bugün ile yarın arasındaki fark, 365. gün ve 366. gün arasındaki farktan daha büyüktür. Bununla birlikte, indirgeme oranı bir gün daha beklenildiği takdirde elde edilecek getiri arttıkça azalmaktadır. Yani, gelecekteki getiri arttıkça o getirinin bugünkü değerini hesaplarken kullanılan indirgeme oranı azalmaktadır (Thaler, 1981: 204-206). Bu karmaşık gibi görünen husus daha açık bir biçimde şu şekilde ifade edilebilir: Thaler (1981)’in ulaştığı bulgular esasen, zamanlararası seçim gerektiren kararlar söz konusu olduğunda bireylerin, uzak gelecekte elde edilecek olan faydayı yakın gelecekte elde edilecek olan faydaya göre çok daha büyük oranda değersizleştirdiklerini göstermektedir. Buna benzer şekilde, yakın gelecekte katlanılacak maliyet de uzak gelecekte katlanılacak olan maliyete göre daha küçük oranda değersizleştirilir. Yani insanlar, spor, diyet, tasarruf gibi konularda uzun dönemde elde edecekleri faydayı küçümseme, kısa dönemde katlanacakları maliyeti ise gözünde büyütme eğilimindedirler (Köksal, 2019: 25-26). İşte bireylerin zamanlararası seçim gerektiren kararlarda tutarsız davranmaları hususu zamansal tutarsızlık olarak ifade edilmektedir (Taşdemir, 2006: 123-124).

Zaman tutarsızlığı, zamanlararası seçim gerektiren kararlarda insan psikolojisine dair özenetim gibi olguların neden gerekli olduğunun daha iyi anlaşılmasını sağlamaktadır. Öyle ki, dinamik zaman tutarsızlığına sahip bireylerin, örneğin diyet veya tasarrufla ilgili gelecekte fayda elde etmeyi beklediği kararlarda “özenetim” şimdiki maliyeti büyütme, gelecekteki faydayı ise küçümseme olasılığını azaltıcı bir faktör olarak kendini göstermektedir. Bir başka deyişle, bireylerin zamana yayılan kararlarda tutarsız davranma eğiliminde oldukları için için psikolojik faktörlerin etkisi altında kaldığı söylenebilir. Shefrin ve Thaler (1988)’in geliştirdiği DYH, bu ihtiyaca cevaben ekonomik analizde genellikle önemsiz görülen 3 temel davranış özelliği ile zenginleştirilmiştir: mental muhasebe, çerçeveleme ve özenetim (Shefrin ve Thaler, 1988: 610). Buna göre bireyler, zamana yayılan tüketim ve tasarruf kararlarnı alırken dinamik zaman tutarsızlığı probleminin de bir sonucu olarak bu 3 psikolojik faktörün etkisi altında kalabilmektedirler. İzleyen altbaşlıklarda, sırasıyla mental muhasebe, çerçeveleme ve ardından özenetim kavramları açıklanacaktır.

1.4.4.2. Mental Muhasebe

Mental muhasebe (zihinsel muhasebe) kavramı esasen, neoklasik iktisadın ikame edilebilirlik kavramına bir eleştiridir. İkame edilebilirlik, paranın bir etiketinin olmadığını ifade etmektedir. Daha açık bir ifade ile ikame edilebilirlik varsayımına göre, gelirin -veya paranın- kullanımı onun nasıl elde edildiği ile ilişkili değildir (Earl, 2018: 112). Ancak çoğu hanehalkı, ikame edilebilirlik ilkesini ihlal eden bir mental hesap sistemi kullanıyormuş gibi davranmaktadır (Shefrin ve Thaler, 1988: 610). İşte mental muhasebe, bireyler ve haneler tarafından finansal faaliyetleri düzenlemek, değerlendirmek ve takip etmek için kullanılan bilişsel işlemler kümesidir (Thaler, 1999: 184). Neoklasik iktisadın öne sürdüğü ikame edilebilirlik ilkesine göre bir bireyin işinden kazandığı 250 TL ile tesadüfen yolda bulduğu 250 TL’nin marjinal tüketim eğilimi aynı olmaktadır. Ancak DYH, bu varsayımın geçerli olmadığını ileri sürmektedir. Buna göre bireyler, servetlerinin farklı zihinsel hesaplara kodlamaktadırlar. Yani servetin her bir bileşeninin marjinal tüketim eğilimi kodlanan zihinsel hesaba göre farklılık göstermektedir (Serim ve Öztürk, 2018: 157). Örneğin, 5 yıl içinde ev satın almak için 150000 TL birikimi olan evli bir çiftin, bu parayı %10 faizle bankaya koyduğunu varsayalım. Bu durumdayken, çift üç yıl vadeli %15 faizle araç kredisi çekerek 110000 TL’ye yeni bir otomobil almış olsun. Bu örnekte, eğer ikame edilebilirlik varsayımı geçerli olsaydı, bu çift %15 faiz ödemektense, %10’luk faiz kazançlarından vazgeçip ellerindeki 150000 TL’yi kullanarak pekala otomobil satın alabilir ve ev için para biriktirmeye devam edebilirlerdi. Ancak çift, zihinlerinde “ev” hesabını kapatırlarsa, tekrar ev için birikim yapamayacaklarından endişelenmektedir. Ayrıca bankaya karşı bir taahhüt altına girerek otomobil kredisini zamanında ödeyebileceklerini ummaktadırlar. Bu örnekte, ikame edilebilirliğin ihlali, hane halkının özenetim problemlerinin farkında olmasından ileri gelmektedir (Thaler, 1985: 199-200). Nitekim DYH’ye göre, hanehalkları servetlerini cari harcanabilir gelir, cari servet ve gelecekteki gelir olmak üzere temel olarak üç mental hesapta kodlamaktadırlar. Buna göre, gelir olarak kabul edilen bazı zihinsel hesaplar, zenginlik olarak kabul edilenlerden daha cezbedicidir (Shefrin ve Thaler, 1988: 610-615). Yani bireyler farklı

zihinsel hesapları cezbedicilik açısından farklı konumlandırmaktadır. Bu husus da mental muhasebe süreçlerinin bireylerin cezbedici durumlara ilişkin kararlarını etkileyebildiğini göstermektedir. Dolayısıyla bireyler tüketim ve tasarruf kararlarını da geliri elde etme biçimlerine göre şekillendirebilmektedirler. Örneğin, toplam geliri aynı olan A ve B kişilerinden A'nın gelirinin %90'ını miras yoluyla elde ettiği konutların kiralari oluşturmaktadır. %10'unu ise maaşı yani cari geliri oluşturmaktadır. B'nin ise gelirinin %90'ını maaşı, %10'unu ise miras yoluyla sahip olduğu konutların kira geliri oluşturmaktadır. Bu durumda A'nın ve B'nin cari gelirleri birbirinden farklı olacaktır. Her ne kadar ikisinin toplam geliri aynı olsa da bu bireylerin gelirlerini değerlendirme biçimi birbirinden farklılık gösterecektir. Çünkü gelirlerin elde edildiği kaynaklar ve dolayısıyla aktarıldıkları mental hesap farklılık arz etmektedir. Bu husus da A ve B'nin diğer tüm koşullar sabitken tüketim ve tasarruf kararları açısından farklılık gösterebileceğini ifade etmektedir.

1.4.4.3. Çerçeveleme Etkisi

Karar verme sürecinde, çözülen problemlerin algılanmasını ve olasılıklarla sonuçların değerlendirilmesini belirleyen psikolojik ilkeler, aynı problem farklı şekillerde çerçevelendiğinde tahmin edilebilir tercih kaymalarına yol açmaktadır (Tversky ve Kahneman, 1981: 453). Yani herhangi bir duruma ilişkin sunum şekli değiştiğinde, o husustaki yargı ve değerlendirmeler de farklılaşabilmektedir. Örneğin bir çalışmada bir ülkede 600 kişiyi öldürmesi beklenen salgın bir hastalığa ilişkin eylem planları arasında katılımcıların seçim yapması istenmiştir. Seçeneklerden birisi “eğer A eylem planı seçilirse 200 kişi kurtulacak” şeklindedir. Aynı seçenek farklı bir gruba “eğer A eylem planı seçilirse 400 kişi ölecek” şeklinde sunulmuştur. Esasen katılımcılara sunulan bu farklı gibi görünen iki seçenek aynı şeyi anlatmaktadır: 600 kişiden 400'ünün ölmesi, 200'ünün kurtulması. Ancak ilk gruptaki katılımcıların bu seçeneği tercih etme oranı %72 iken, ikinci grupta aynı şeyi ifade eden ancak farklı şekilde sunulan bu seçeneği tercih edenlerin oranı %22 olmuştur (Kahneman ve Tversky, 1984: 343). Dolayısıyla bir probleme ilişkin sunum şeklinin değişmesi, o problemin farklı şekilde çerçevelendirilmesine sebep olarak insanların tercihlerinde sapmalar meydana getirebilmektedir. Nitekim DYH'ye göre, servetin zihinsel hesaplara ayrıştırılması, aslında çerçevelemenin bir örneğini oluşturmaktadır. Neoklasik yaşam döngüsü hipotezi serveti değiştirilebilir olarak ele alırken, örtük bir çerçeve değişmezliği varsayımı yapmaktadır. DYH modeli ise çerçeve bağımlılığını varsaymaktadır (Shefrin ve Thaler, 1988: 615). Yani DYH, mental muhasebe süreçlerine paralel olarak çerçeveleme etkisinin de tüketim ve tasarruf kararları üzerinde etkili olduğunu ifade etmektedir. Öyle ki bir tasarruf planına ilişkin farklı kurumlarca farklı sunum şekilleri ile yüzleşen bir birey çerçeveleme etkisinden dolayı tasarruf planını değiştirme kararı alabilme potansiyeline sahip olabilmektedir. Bu da çerçeveleme etkisinin tasarruflar üzerinde ne denli etkili olabileceğini ortaya koymaktadır. Öte yandan çerçeveleme etkisi, tasarruf kararları üzerinde direkt olarak etki göstermenin yanı sıra tüketim kararları üzerinden dolaylı olarak da etkisini gösterebilmektedir. Nitekim ürünlerin sunum şekilleri bireylerin satın alma kararlarını rasyonaliteden saptırabilmektedir.

1.4.4.4. Özdenetim

İktisat ve psikolojinin birlikteliğini ifade eden davranışsal iktisat disiplini esasen, neoklasik iktisadın psikolojik faktörler bakımından hangi hususlarda eksik kaldığını ve bu eksikliklerin nasıl giderilebileceğini gösteren bir yol haritası sunmaktadır. Bu bağlamda (Laibson ve List, 2015: 386-388) davranışsal iktisadın 6 ilkesi bulunduğunu ifade etmektedirler. Bu ilkeler şu şekildedir:

- İnsanlar optimal tercihleri bulmaya çalışırlar, ancak bu konuda yanılabilirler.
- İnsanlar, kendi durumlarının belirli bir referans noktasına göre durumuna önem verirler
- *İnsanlar özdenetim problemi yaşamaktadırlar.*
- Bireyler çoğunlukla kendi maddi kazanımlarını önemseseler de, başkalarının eylem, niyet ve getirileri de insanlar için önemlidir.
- Piyasalarda psikolojik faktörler önem arz etmektedir.
- İnsanların seçimlerini sınırlandırmak her ne kadar onları davranışsal önyargılardan korusa da pratikte bu pek mümkün olmayabilir.

Davranışsal iktisadın Laibson ve List (2015) tarafından açıklanan bu ilkeleri, temel olarak bireylerin karar alma süreçlerinde her ne kadar optimizasyon probleminin çözümüne uygun davranmak isteseler bile bu şekilde davranamayabileceklerini ifade etmektedir. Buna göre bireyler, ekonomik kararlarını alırken birçok farklı psikolojik faktörün etkisinin altında kalmaktadırlar. Davranışsal iktisadın 6 ilkesinden bir tanesi de başlı başına bireylerin özdenetim problemi yaşadığını ifade etmektedir. Dolayısıyla mental muhasebe ve çerçevleme olgularının bir tamamlayıcısı olarak DYH'nin en önemli bileşeninin özdenetim olduğu söylenebilir. Öyle ki Shefrin ve Thaler (1988: 636) DYH'yi aynı zamanda özdenetim modeli olarak da tanımlamaktadırlar. Thaler, (1994: 187)'e göre özdenetimin bu denli önemli olmasının nedeni, insanoğlunun entelektüel kapasitesinin yetersizliğini ifade eden sınırlı rasyonalite varsayımdır. Çünkü tasarruf açısından bakıldığında bir birey, sınırlı rasyonaliteyi aşıp yaşam boyu faydasını en yüksek düzeye çıkarmak adına uygun tasarruf miktarını hesaplayabilse bile özdenetim problemine takılabilir, yani cari tüketimin cazibesine dayanamayabilir. Dolayısıyla tasarruf, insanların Adem ile Havva'dan beri uygulamakta zorlandıkları irade gücünü gerektirmektedir. Özdenetim bu denli önemli bir husus olduğuna göre bu kavramın tam olarak neyi ifade ettiğinin, özdenetim becerilerine göre bireylerin nasıl davranış eğilimleri gösterdiğinin ve dolayısıyla tasarruf üzerinde ne gibi bir etki mekanizması olduğunun anlaşılması gerekmektedir.

1.4.4.4.1. Özdenetim: Kavramsal Çerçeve

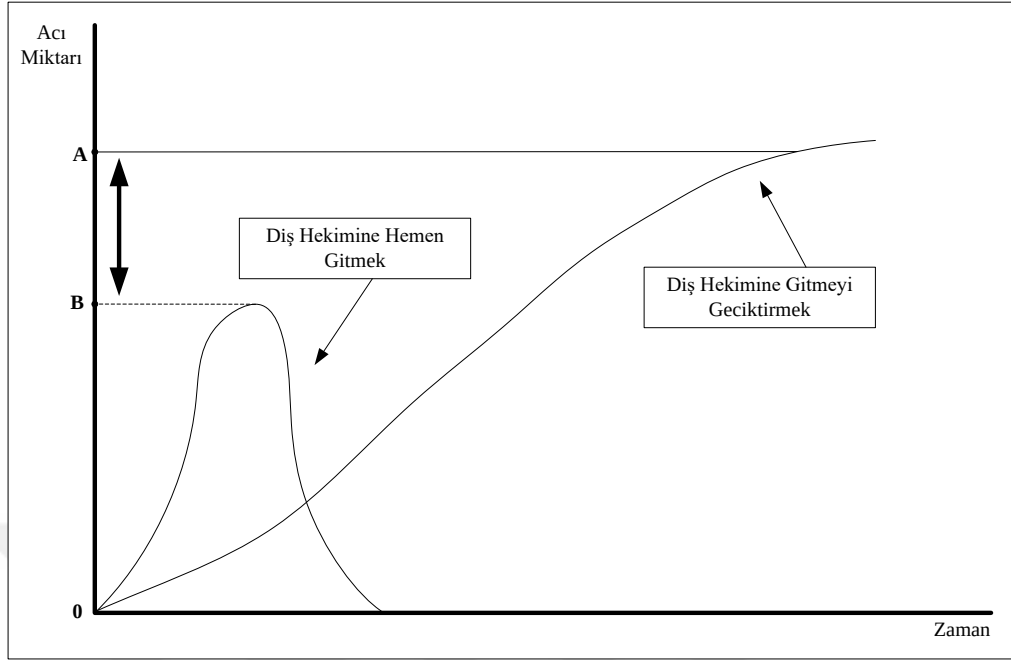
Bireyler, yaşamları boyunca neredeyse sürekli olarak bir karar verme durumuyla karşı karşıyadırlar. Sabahları, 5 dakika daha uyumak için alarmı ertelemek veya ertelememek arasında

verilen kararlar başlayan bu karar verme silsilesini, gün içinde yemek seçimi veya iş ile ilgili alınan farklı kararlar izlemektedir. Üstelik bu kararlar, sadece o günü etkileyen kararlar olmak zorunda değildir. Bugün verilen bir karar gelecekteki başka bir günü veya dönemi de etkileyebilmektedir. İşte özdenetim, bireylerin karar anlarının birçoğunda karşı karşıya kaldıkları bir olgudur.

Özdenetim ifadesi Türk Dil Kurumu'na göre “daha önemli bir amaca ulaşabilmek için kişinin tepkilerini, davranışlarını veya başka amaca yönelme eğilimini denetleyip kısıtlaması, otokontrol” olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu [TDK], 2021). Merriam-Webster (2021)'a göre ise “kişinin kendi dürtüleri, duyguları veya arzuları üzerine uyguladığı kısıtlama” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımlamalar ışığında özdenetimi, bireyin kendisini belirli hedef veya amaçlar doğrultusunda kontrol etme çabası olarak da ifade etmek mümkündür. Özdenetim, günlük dilde ise genellikle kişinin belirli hedefler doğrultusunda kendini sınırlandırmasına istinaden “iradeli olmak” ile özdeşleştirilmektedir. Ancak bu kavram, literatürde yukarıdaki tanımlamalara ters düşmemekle birlikte, daha farklı açılardan da ele alınmakta ve bu sayede sınırları daha iyi çizilebilmektedir.

Shefrin ve Thaler (1988: 611), DYH çerçevesinde özdenetimi anlık tatmin ve uzun vadeli faydalar arasındaki ödünleşme şeklinde ifade etmiştir. Ancak bu ödünleşme, beyaz bir gömlek ile mavi bir gömlek arasında tercih yapıldığı zaman meydana gelen ödünleşmeden farklı olarak, bir iç çatışmayı beraberinde getirmektedir. Yani bireylerin köklü alışkanlıkları (yemek, içmek, araba kullanmak vs.) özdenetim gerektirmeyen davranışlardır. Özdenetim gerektiren davranışlar ise yeni davranışların öğrenilmesi gerektiğinde, bir hedefe ulaşıldığında veya ulaşılamadığında ya da alışılmış tepki dizileri kesintiye uğradığında ortaya çıkmaktadır. Bu tip durumlardaki tercihler modellenirken, cezbedicilik kavramı modele dahil edilmektedir (Kanfer ve Gaelick-Buys, 1991: 308; Rosenbaum, 1993: 33; Shefrin ve Thaler, 1988: 611). Bir başka deyişle özdenetimi, uzun vadeli hedeflerle çatışan kısa vadeli dürtüleri geçersiz kılma yeteneği olarak tanımlamak da mümkündür (Kokkoris ve Stravrova, 2021: 1). Amerikan Psikoloji Derneği (American Psychological Association-APA) ise özdenetimi yine anlık tatmin ve uzun vadeli kazanç arasındaki ödünleşmeye vurgu yaparak kişinin açık, gizli, duygusal veya fiziksel davranışlarına hakim olma ve dürtülerini dizginleme veya engelleme yeteneği olarak tanımlamıştır (American Psychological Association [APA], 2022). Kısa vadeli kazançla uzun vadeli kazancın karşı karşıya geldiği durumlarda özdenetim, uzun vadeli sonucu tercih etme yeteneğidir. Kısa vadeli sonucu seçmeye ise dürtüsellik denilmektedir. Bu tanımlamaların her biri özdenetimi şimdiki hazzın ertelenmesi çerçevesinde ele almaktadır. Örneğin, diş problemi olan bir bireyin diş hekimine hemen gitmesi yüksek özdenetim, diş hekimine gitmeyi ertelemesi ise düşük öz denetimle ilişkilendirilebilir. Bu örnekte kötü alternatif, yani diş hekimine gitmeyi ertelemek şimdi daha az acı vermekte, ancak uzun dönemde hissedilen acı daha büyük olmaktadır (Rachlin, 1974: 95). Şekil 4, bu ödünleşmeyi daha açık bir biçimde göstermektedir.

Şekil 4: Diş Hekimine Gitmeyi Erteleme ve Ertelememe Kararı ile Maruz Kalınan Acı İlişkisi

Kaynak: Rachlin, 1974: 95

Şekil 4’te de açıkça görüldüğü üzere, diş hekimine hemen gidilse de gidilmesede belirli bir miktar acıya maruz kalınmaktadır. Ancak diş hekimine hemen gidildiği takdirde, maruz kalınan acı miktarı nihai olarak diğer duruma göre AB mesafesi kadar daha düşük olmaktadır. Diş ağrısı çektiğinde diş hekimine hemen gitmeyi tercih eden birey, kısa vadeli hazdan (dişçi koltuğundan kısa vadede kaçınma konforundan) vazgeçmekte ve acısını ertelememektedir. Dolayısıyla uzun vadede daha az acıya maruz kalmaktadır. Ancak dişçi koltuğundan kısa vadede kaçınma konforunu yaşamak isteyen birey, bu konforu yaşamanın cezbediciliğine kapılarak uzun vadede daha çok acıya maruz kalmaktadır.

Anlık hazzı erteleyebilme yeteneği vurgusunun yanı sıra özdenetim, aynı zamanda kişinin davranışlarını yönetime kabiliyeti ve tutarlılığı açısından da ele alınmaktadır. Bu açıdan özdenetim, kişinin içsel tepkilerini engelleme veya değiştirme; aynı zamanda istenmeyen davranış eğilimlerini kesintiye uğratma ve bunlara göre hareket etmekten kaçınma eğilimi olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla özdenetimin insan hayatı için geniş bir yelpazede olumlu sonuçlar doğurabilme potansiyeli dikkat çekmektedir (Tangney, 2004: 275). Başka bir bakış açısına göre ise özdenetim kişinin kendi duygu, düşünce ve eylemlerini ve ayrıca hedeflerine ilişkin ortamı belirleyen çok bileşenli ve kendi kendini yöneten bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Bu da tutarlılık ve zaman içinde hareketlerin sürekliliği anlamına gelmektedir (Boekaerts vd., 2005: 150). Bu doğrultuda özdenetim, bir bireyin dürtülerini, arzularını ve alışılmış tepkilerini değiştirme, geliştirme veya geçersiz kılabilme kapasitesi olarak da ifade edilebilir (Boat ve Cooper, 2019: 97) Son olarak özdenetim Rosenbaum (1993: 33) tarafından, bireylerin kendi davranışlarının sorumluluğunu bilinçli olarak üstlenmeye karar verme süreçlerini ifade etmektedir. Bu tanımlama en geniş kapsamlı ifade olarak

düşünülebilir. Öyle ki özdenetim içeren davranışlar hedefe yönelik, kişinin belirli dış uyaranların üstesinden gelmesini gerektiren ve kişinin bilinçli olarak gerçekleştirdiği davranışlardır (Rosenbaum, 1993: 38-44). Anlık hazzın geciktirilebilmesi, içsel çatışmaların üstesinden gelinebilmesi ve tüm bunların belirli hedefler doğrultusunda yapılabilmesi, bireylerin kendi davranışlarının sorumluluğunu ancak bilinçli olarak üstlenmesiyle mümkün olabilir. Dolayısıyla tüm bu açıklamalar ışığında özdenetim;

- Bireyin gelecekte daha çok fayda sağlayacak olan hedefler doğrultusunda anlık hazzı erteleyebilmesi,
- Kendi davranışlarını kontrol edip sınırlandırabilmesi,
- Gerekğinde mevcut alışkanlıklarını geliştirebilmesi,
- Tüm bu süreci bilinçli olarak yönetmesi olarak tanımlanabilir.

Özdenetime ilişkin tüm bu tanımlama ve çıkarımlar, esasen tasarruf yapabilme becerisiyle de yakından ilişkilidir. Öyle ki tasarruf gelecekte bir fayda elde etmek için yapılmakta ve kişinin bu uğurda belirli tüketim alışkanlıklarını sınırlandırması ve kontrol etmesini gerektirmektedir. Bu da tasarrufun hedefe yönelik ve belirli dış uyaranların üstesinden gelinmesi gereken bir davranış olduğu anlamına gelmektedir. Öte yandan, tasarruf planlı ve programlı olarak yürütülmesi gereken bir süreçtir. Dolayısıyla özdenetim seviyesinin yüksek olmasının tasarruf yapma olasılığı üzerinde olumlu bir etkisinin olması beklenmektedir.

1.4.4.4.2. Özdenetim Davranışının Özellikleri

Özdenetim kavramının tasarrufla ilişkisinin daha iyi anlaşılabilmesi için bu kavramın neyi ifade ettiği kadar özdenetim becerilerine sahip olan ve olmayan bireylerin ne tür davranış eğilimleri gösterdiğinin de anlaşılması gerekmektedir. Özdenetim becerileri gerektiren davranışları gerçekleştiren bireylerin nasıl kişilik özellikleri gösterdiklerinin anlaşılabilmesi için öncelikle düşük özdenetim seviyesinin ne tür kişilik özelliklerine ve davranışlara yol açma potansiyeli olduğunun anlaşılması yerinde olacaktır. Bu sayede yüksek özdenetim seviyesine sahip bireylerin davranış kalıpları daha iyi anlaşılabilir ve özdenetimin tasarrufla ilişkisi daha açık bir biçimde ortaya konabilecektir.

1.4.4.4.2.1. Düşük Özdenetim

Düşük özdenetim –yani bireyin hedef ve değerleriyle tutarlı bir şekilde davranmaması insan davranışının en şaşırtıcı fenomenlerinden birisidir. Tüm iyi niyetlerine rağmen örneğin kilo vermeye çalışan birçok kişi kendini kalorili yiyeceklerle şımartmaktan, tüketiciler harcama limitlerini aşmaktan, sigara içenler ise içmeye devam etmekten vazgeçememektedirler. Yani bireyler anlık

cazibesi yüksek ödüller uğruna genellikle uzun vadeli hedeflerine ulaşmaktan fedakarlık yapma eğilimindedirler. Nitekim özdenetim yukarıda da açıklandığı gibi, insanların kısa vadeli cazibeli isteklerine “zahmetli bir ket” vuruş olarak nitelendirilebilir (Fujita, 2011: 352). Özdenetim seviyesi düşük bireyler bir kısmı günlük hayatta da fark edilebilecek belirli özellikler göstermektedir. Düşük özdenetim seviyesine sahip bireylerin ne gibi özellikler gösterdiği sorusuna en geniş çaplı cevaplardan birini “suçun genel teorisi” vermektedir. Gottfredson ve Hirschi (1990)’nin “General Theory of Crime” kitabı en popüler suç teorisi olmakla birlikte özdenetim teorisi olarak da bilinmektedir. Suçun genel teorisi, düşük özdenetimin bireyler arasındaki “zamana bağlı” bir davranışsal farklılık olduğunu ifade etmektedir. Bir bireyin özdenetimden yoksun olması ise büyük ölçüde 8 yaş öncesi dönemde ebeveyn ilişkilerinin zayıflığının bir sonucu olarak nitelendirilmektedir. Böylelikle, bu tip ortamlarda yetişen bireyler kolay ve basit görevleri, mental aktivitelerden fiziksel aktiviteleri, riskli davranışları, kendilerine odaklanmayı ve davranışlarındaki kontrolü eksik bırakmayı tercih etme eğiliminde olmaktadır. Bu durum, bireylerin özdenetimden yoksun olmalarına ve aldıkları kararların kendileri ve başkaları için uzun dönemli etkilerini önemsememelerine yol açmaktadır (Higgins, 2007: 35). Dolayısıyla düşük özdenetim suç eylemleri ile ilişkilendirilmektedir. Nitekim Gottfredson ve Hirschi (1990) düşük özdenetim seviyesinin yol açtığı davranış eğilimlerini suç eylemleri ile özdeşleştirerek açıklamaktadır. Suç eylemlerinin -yani düşük özdenetim seviyesinin- gerektirdiği kişilik özellikleri şu şekilde özetlenebilir (Gottfredson ve Hirschi, 1990: 89-90; Delisi vd., 2013: 32):

- Suç eylemleri, arzuların anında tatmin edilmesini sağlamaktır. Dolayısıyla düşük özdenetim seviyesine sahip bireyler hemen ve şimdi yönelimlidirler. Hazzı geciktirmektense, çabucak elde etmeyi tercih etmektedirler.
- Suç eylemleri, arzuların hızlı olduğu kadar zahmetsiz bir biçimde tatmin edilmesini de sağlamaktadır. Bu eylemler genel olarak, çalışmadan para elde etme, gecikmeden gelen intikam veya flörtsüz bir biçimde elde edilmeye çalışılan cinsel tatmin gibi güdülerle gerçekleştirilmektedir. Yani özdenetimden yoksun kimseler çalışkanlık, azim ve bir eylemde ısrar gibi davranışlardan da yoksundurlar. Bir başka deyişle, çaba kararlılık ve devamlılık gerektiren işlerden hoşlanmamaktadırlar.
- Suç eylemlerinin bir diğer özelliği, riskli ve heyecan verici olmasıdır. Bu tür eylemler gizlilik, tehlike, hız, çeviklik, aldatma hissi ve güç içermektedirler. Dolayısıyla özdenetimden yoksun kimseler ihtiyatlılık ve bilişsel çaba gerektiren işlerden ziyade riskli ve heyecan verici aktiviteleri tercih etmektedirler.
- Suç eylemleri, uzun vadeli herhangi bir fayda sağlamamaktadır. Dolayısıyla düşük özdenetim seviyesine sahip bireyler evlilik, mesleki kariyer ve arkadaşlık ilişkileri gibi sosyal kurumlara yatırım yapmanın uzun dönemli faydalarını görememektedirler.
- Suç eylemleri, beceri ve planlama yetisini çok az gerektirmektedir. Bir suç eyleminin bilişsel gereklilikleri son derece minimaldir. Özdenetimden yoksun bireyler dolayısıyla, bilişsel ya

da akademik becerilere sahip olmaya ya da bunlara değer vermeye ihtiyaç duymamaktadırlar. Bu da onları genel olarak fazla beceri gerektirmeyen uğraşlar ile ilgilenmeye itmektedir.

- Suç eylemleri genellikle mağdur için acı ve yıkım sonucunu doğurduğundan özdenetimden yoksun kimseler bencil ve başkalarının ihtiyaçlarını görmezden gelme eğilimindedirler. Dolayısıyla antisosyal ve kaba olmaları beklenmektedir.
- Özdenetim eksikliği yaşayan bireyler, tüm bu özelliklerine ek olarak suçla ilişkili olmayan sigara, alkol, uyuşturucu ve kumar gibi anlık hazların da peşinden koşma eğilimindedirler.

Özdenetimin suç eylemleri ile ilişkilendirilen tüm bu özellikleri düşünüldüğünde, özdenetimden yoksun bireyler özetle, hemen ve şimdi yönelimli, dürtüsel, kolaycı, duyarsız, karmaşık becerilerden uzak ve antisosyal bireyler olarak nitelendirilebilir. Gottfredson ve Hirschi (1990)'nin özdenetim teorisi insan davranışına ilişkin klasik bir bakış açısı üzerine kurulmuştur: kişisel çıkar ve acıdan kaçınma. Gottfredson ve Hirschi (1990), özdenetimi suçun temel sebebi olarak görmüşlerdir. Buna göre yüksek özdenetim, bireyin suç eylemindeki anlık hazza direnmesini sağlayabilmektedir. Düşük özdenetim ise bireyin suç eylemiyle sonuçlanan fırsatları cazip bulmasını kolaylaştırmaktadır (Hay, 2001: 709). Özdenetimden yoksun kimseler yukarıdaki özelliklerin yanı sıra, günlük yaşantıların da dikkat dağınıklığı, acelecilik, eteleme eğilimi, başarı isteksizliği, problemler karşısında hazırlıksız olma, kararsızlık, spontane yaşama, güvenilmezlik, titiz olmama ve aşırı harcama gibi özellikleriyle de kendilerini fark ettirebilmektedirler (Howard ve Howard, 1995: 7; Hammond, 2001: 157; Starr, 2007: 220).

Görüldüğü gibi özdenetim yoksunu bireyler suçun genel teorisinde bahsedilen potansiyel özelliklerin yanı sıra, günlük hayatta kendini belli eden birtakım kişilik özelliklerine sahiptirler. Özdenetim seviyesi düşük bireylerde bu özelliklerin tamamının bulunması her zaman beklenmemekle birlikte bu bireylerin arzularını anında ve kolay bir şekilde tatmin etmek isteyen, sosyal ilişkilerinde problemler yaşayabilen, yaşantılarında dikkat dağınıklığı, erteleme eğilimi, güvenilmezlik, bağımlılık ve aşırı harcama gibi gözle görülür problemler yaşama potansiyeli olan bireyler olduğu söylenebilir. Ancak belirtmek gerekir ki suçun genel teorisinde sözü edilen düşük özdenetim durumu, yalnızca suç eylemine sebep olacak ölçüde uç bir noktayı ifade etmektedir. Bir bireyin özdenetim seviyesinin düşük olması bu kötü özelliklerin tamamının etkin bir şekilde bir arada olması anlamına gelmemektedir. Daha açık bir ifade ile özdenetim seviyesi düşük olan herkes suç işlememektedir. Düşük özdenetim seviyesine sahip bireylerin, yukarıda açıklanan davranış biçimlerini gerçekleştirme potansiyeli daha yüksek bireyler olduğunu ifade etmek mümkündür. Suçun genel teorisi, düşük özdenetim seviyesini en nihayetinde suç eylemleri ile ilişkilendirmekle birlikte özdenetim yoksunluğunun tasarruf eğilimi ile ilişkili olan başka türden davranışlarla olan ilişkisini de açıklamaktadır. Sosyal kurumların uzun vadeli yararlarının görülememesi, hemen ve şimdi yönelimli olunması ve isteklerin hızlı ve zahmetsiz bir biçimde tatmin edilme çabası

özdenetimin tasarruf ile olan ilişkisini gözler önüne sermektedir. Öyle ki tasarruf şimdiki harcama hazzından kaçıp gelecekte daha çok fayda elde edebilmek için gerçekleştirilen bir eylemdir. Dolayısıyla düşük özdenetim, yani sosyal kurumların uzun vadeli yararlarının görmezden gelinmesi, hemen ve şimdi yönelimli olmak, isteklerin anında tatmin edilmesi arzusu gibi durumlar tasarruf eğilimine de ket vurmaktadır.

1.4.4.2.2. Yüksek Özdenetim

Yüksek özdenetim gerektiren davranışları gerçekleştirebilen bireylerin, özdenetim yoksunluğu ile ilişkilendirilen davranışlardan uzak durabilme ve uzun vadede daha tutarlı kararlar alabilme potansiyellerinin yüksek olduğu söylenebilir. Özdenetim seviyesi yüksek bireyler, uzun vadeli hedeflere ulaşmak konusunda davranışsal ve duygusal dürtülerini özdenetimden yoksun bireylere göre daha iyi yönetebilmektedirler (Duckwoth, 2011: 2693). Dolayısıyla, hedeflerinin ne olduğunun ve hedef sisteminin nasıl işlediğinin farkında olan bireyler davranışlarını yönlendirme konusunda daha iyi bir noktadadırlar (Boekaerts vd., 2005: 150).

Özdenetim seviyesinin yüksek olması, temel olarak düşük özdenetimle ilişkilendirilen durumların yaşanma potansiyelini en aza indirmektedir. Özdenetim seviyesi düşük bireyler örneğin, arzularını anında tatmin ederek anlık hazların peşinde koşmaktadırlar. Buna karşın özdenetimi yüksek bireylerin gelecekteki büyük acılardan kaçınıp şimdiki küçük acıları tercih ettikleri söylenebilir (Rachlin, 1974: 95). Özdenetimden yoksun bireyler ihtiyatlılık ve bilişsel çaba gerektiren aktivitelerden kaçarken, özdenetim seviyesi yüksek bireyler mantıklı düşünme ve ihtiyatlılık temelinde hareket etme eğilimindedirler (Gottfredson ve Hirschi, 1990: 89). Öte yandan, özdenetim seviyesi yüksek bireyler sağlık, ilişkiler, finansal durum ve kariyer konularında daha iyi performans sergilemektedir. Buna ek olarak, obezite, alkol, sigara, uyuşturucu kullanımı, erteleme ve etik olmayan davranış sorunları yaşama olasılıkları daha düşüktür. Daha da önemlisi bu kişiler, hayatlarını daha mutlu ve anlamlı bir biçimde deneyimlemektedirler (Kokkoris ve Stravrova, 2021: 1).

Özetle yüksek özdenetim seviyesine sahip bireylerin genel olarak, gelecekte daha çok fayda sağlayacak olan hedefler doğrultusunda anlık hazzı erteleyebilmesi, kendi davranışlarını kontrol edip sınırlandırabilmesi, gerektiğinde mevcut alışkanlıklarını değiştirip geliştirebilmesi ve tüm bu süreci bilinçli olarak yönetebilmesi olasılığı özdenetim seviyesi düşük bireylere göre daha yüksektir. Bu yüzden, yüksek özdenetimle ilişkilendirilen davranışları gerçekleştirebilen bireyler uzun vadeli kararlarına sadık, geleceği öngörme potansiyeli daha yüksek, ihtiyatlı ve yaşantısını daha kontrollü yaşayabilen bireyler olarak nitelendirilebilir. Yüksek özdenetimin bireylere sağladığı tüm bu avantajlar düşünüldüğünde, özdenetim becerilerinin aynı zamanda insanların hayatlarını daha mutlu yaşamalarına da olanak sağladığı söylenebilir. Söz konusu tasarruf olduğunda ise yüksek özdenetim seviyesine sahip bireylerin tasarruf eğilimlerinin daha yüksek olması beklenebilir. Çünkü özdenetim

becerileri yüksek kimseler, tasarruf eyleminin gerektirdiği geleceği öngörme, uzun vadeli kararlara sadakat, finansal kontrol gibi birçok beceriye de sahip bireyler olarak nitelendirilmektedir.

1.4.4.4.3. Özdenetimin Fonksiyonları ve Öğrenilmiş Güçlülük

Bireyler davranışlarını kontrol etmeye çalıştıklarında, eylemlerinin farkında olmak, onları değerlendirmek, alternatif eylem biçimleri arasından seçim yapmak ve sonuçlarını algılamak zorundadırlar. Yani herhangi bir kontrollü eylem esasında, düşünce süreçleri tarafından yönlendirilmektedir (Rosenbaum, 1993: 33). Bu bağlamda, özdenetimin bu düşünce süreçlerini nasıl işlediğini açıklayan onarıcı (redressive), yenileyici (reformative) ve deneyimsel (experiential) olmak üzere 3 fonksiyonu vardır. Öğrenilmiş güçlülük kavramı ile yakından ilişkilidir. Öğrenilmiş güçlülük, davranışların düzgün bir şekilde yürütülmesini etkileyen acı, kaygı, gibi içsel tepkileri düzenleyen davranış ve becerilerin temel bir repertuarıdır (Rosenbaum, 1989: 253). Bir başka ifade ile öğrenilmiş güçlülük seviyesi yüksek bireylerin stres ve endişe gibi faktörlerin üstesinden gelme olasılığı daha yüksektir (Alkan ve Çankır, 2022: 412). Ancak bireylerdeki öğrenilmiş güçlülük seviyesi, yaşantının ilk dönemlerinden itibaren içinde bulunulan ortamdan önemli ölçüde etkilenmektedir (Coşkun, 2009: 105). Bu da öğrenilmiş güçlülüğün ve dolayısıyla özdenetimin çevresel faktörler ve eğitim yoluyla geliştirilebilir özellikler olduğuna atıf yapmaktadır. Dolayısıyla özdenetim, bir kişilik özelliği olduğu kadar çevresel faktörlerden de etkilenmektedir. Bir başka deyişle özdenetim becerilerinin istenildiği takdirde geliştirilebilme potansiyeli mevcuttur.

1.4.4.4.3.1. Onarıcı Özdenetim

Onarıcı özdenetim, kişinin normal davranışlarına müdahale eden tepkileri (anksiyete, ağrı vb.) kontrol etmeye yönelik olan fonksiyonu ifade etmektedir. Özdenetim süreci, bir davranışın çevresel olarak bozulmasıyla başlatılmaktadır. Bireyler, bu bozulmanın rutinleşmiş eylemler üzerindeki etkilerini en aza indirecek şekilde kendilerini değiştirmektedirler (Rosenbaum, 1993: 33). İnsanlar bir amaca yöneldiğinde, bu amaca yönelik olarak gerçekleştirdiği davranışlar ve bu davranışlarını şekillendiren duyguları ortaya çıkmaktadır. İşte onarıcı özdenetim, bu duyguları denetleyen, düzelten ve dengeleyen davranışları tanımlamaktadır (Duyan vd., 2012: 27).

1.4.4.4.3.2. Yenileyici Özdenetim

Yenileyici özdenetim, değiştirilecek davranışın altında yatan motivasyonun, çelişki barındırdığı bir özdenetim türüdür. İnsanlar, başlangıçta cezbedici davranışa göre daha düşük olasılık içeren bir davranışa girdiklerinde yenileyici özdenetimden bahsedilmektedir. Örneğin, sağlıkla ilgili gelecekteki hastalıkları önlemeye yönelik olarak gerçekleştirilen birçok davranış yenileyici özdenetimle ilgilidir. Bu gibi durumlarda özdenetim süreci hali hazırdaki sıkıntılar tarafından değil, uygun bir davranışla değiştirilmediği takdirde mevcut davranışın vahim sonuçlara yol açacağı bilgisi

ile başlatılmaktadır. Çoğu durumda, mevcut ve yeni davranış birbirini dışlamaktadır. Sözelimi sigara içmek-içmemek, kolesterolü yiyecekler yemek-sağlıklı yiyecekler yemek arasındaki çelişki bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Rosenbaum, 1993: 35).

Onarıcı özdenetim, bir davranışın sorunsuz bir şekilde yürütülmesine izin veren bir denetleyici tepki seti iken, yenileyici özdenetim gelecekte elde edilecek kazançlar uğruna şimdiki hazzı erteleme ile ilgilidir (Sugiwaka ve Okouchi, 2004: 2). Onarıcı özdenetimde bireyin çabaları, bozulan bir normal işleyişi sürdürmeye yöneliktir. Yenileyici özdenetimde ise bireyin çabaları, alışılmış işleyiş biçimini bozmaya ve yeni bir davranış biçimini benimsemeye yöneliktir. Ayrıca, onarıcı özdenetimde kişinin davranışı çevreden gelen anlık geri bildirimlerle pekiştirilip yönlendirilirken yenileyici özdenetimde kişinin davranışı kendi kendine oluşturulmakta ve yakın dış geri bildirimden minimum düzeyde etkilenmektedir. Bu özellikleri itibarıyla onarıcı ve yenileyici özdenetimin birbirini tamamladığı söylenebilir (Rosenbaum, 1993: 35).

Onarıcı ve yenileyici özdenetim süreçlerinin işleyişine örnek olarak diyaliz hastaları gösterilebilir. Diyaliz hastaları, özdenetim gerektiren durumlara özgü bir ikilemle karşı karşıyadırlar. Eğer gerekli sıvı diyeti uygularlarsa sürekli su içme dürtüsüyle karşı karşıya kalmakta ve susuzluk çekmektedirler. Öte yandan, sıvı diyetine uymazlarsa sağlıkları bozulma olasılığı vardır (Rosenbaum ve Ben-Ari Samira, 1986: 358). İşte diyaliz hastalarının yaşadığı bu ikilem hem onarıcı hem de yenileyici özdenetim süreçlerini içermektedir. Sınırsız sıvı alımının, sonunda ek fiziksel hastalıklara yol açabileceği bilgisi diyaliz hastalarında korku tepkileri üretebilir. Dolayısıyla bu tepkiyi görmezden gelip kendilerine endişelenmemelerini telkin ederek bu tepkiyi azaltmayı tercih edebilirler. Bu durumda onarıcı özdenetim söz konusudur. Bununla birlikte, stres ve acıya neden olmasına rağmen gelecekte daha sağlıklı bir yaşamla ödüllendirilmeyi umdukları için sıvı kısıtlamasına uymayı tercih edebilirler. Bu durumda da yenileyici özdenetim söz konusudur. Bu örnekte, diyaliz hastaları sıvı alımı kısıtlamalarına bağlı kalmaya karar verdiklerinde yenileyici özdenetimi, aynı zamanda kısıtlama çabalarında yer alan duygusal gerilimi azaltmak için de onarıcı özdenetimi kullanmaktadırlar. Dolayısıyla bu iki davranış birbirini tamamlamaktadır. Bir bireyin yenileyici özdenetim gerektiren bir süreçte eş zamanlı olarak onarıcı özdenetim süreçlerini kullanması acı ve ıstırabını azaltmaya yardımcı olmaktadır. Onarıcı ve yenileyici özdenetim için farklı türden becerilere ihtiyaç vardır. Onarıcı özdenetim için kişinin gevşeme ve çeşitli düşünce kontrol yetileri gibi acı ve duygularını düzenleme becerisine sahip olması gerekmektedir. Yenileyici özdenetim ise problemin tanımlanması, alternatif çözümlerin üretilmesi, değerlendirilmesi ve uygulanması gibi temel olarak problem çözme becerileri gerektirmektedir. Ayrıca, yenileyici özdenetim için anlık hazzın geciktirilmesi ve dürtü kontrol yöntemleri de önem arz etmektedir. Her ne kadar bu iki özdenetim türü için farklı türden becerilere ihtiyaç duyulsa da, başarılı bir yenileyici özdenetim süreci, aynı zamanda onarıcı özdenetim becerilerini de gerektirmektedir (Rosenbaum, 1993: 35-36). Bir başka ifade ile onarıcı ve yenileyici özdenetim birbirini tamamlamaktadır.

1.4.4.4.3.3. Deneyimsel Özdenetim

Özdenetimin bir diğer fonksiyonu ise deneyimsel özdenetimdir. Özdenetim kavramı, bireyin fiziksel ve zihinsel olarak sağlıklı olması açısından önem arz etmektedir. Kendini kontrol etme yeteneği, belirli problemlerle çıkmanın ve önlemenin bir yolu olarak bireylerin onarıcı ve yenileyici özdenetimle meşgul olmalarını sağlamaktadır. Ancak insanlar sadece kendilerini hayatın zorluklarına karşı savunmak için zaman harcamamaktadırlar. Kendilerini, genellikle yeni ve belirsiz deneyimlere açarak kişiliklerini geliştirme kapasitesine de sahiptirler. Edinilen bilgileri, eleştirel olmayan, bütüncül, görsel ve duygusal yollarla işleme yeteneği, insanların müzik ve diğer sanatsal deneyimler gibi şeylerden zevk alabilmelerinin yanı sıra yaratıcılığın ve yeni öğrenme deneyimlerinin gelişimi için muhtemelen çok önemlidir. Bu yetenek, yukarıda açıklanan özdenetim sürecinin bir parçası olan bilişsel kontrollerden (onlarla çelişkili olmamakla birlikte) farklı görünmektedir. İşte deneyimsel özdenetim, Maslow (1970)'un ihtiyaçlar hiyerarşisindeki yüksek basamak motivasyonlarını tatmin etmeyi amaçlamaktadır. Bu güdüler, problemlerin üstesinden gelebilmekten ziyade kişisel olarak büyüme ve gelişmeyi de hesaba katmaktadır. Bu işlev, kişinin müzik dinlemek, cinsel ilişki gibi zevkli aktiviteleri tam olarak deneyimlemesini sağlayan bir dizi kontrollü davranıştan oluşmaktadır. Bu deneyimler genellikle özdenetim eksikliği ile ilişkilendirilse de esasında deneyim süreci özdenetim gerektirmektedir (Rosenbaum, 1993: 37-43). Bir başka deyişle deneyimsel özdenetim, bireyin bilişsel olarak denetim sürecini başarıyla gerçekleştirerek sanat, müzik, insan ilişkileri gibi keyif veren faaliyetlere yönelimini sağlayan davranışları içermektedir (Duyan vd., 2013: 27). Örneğin, çalışma ortamında bireyler yalnızca stres faktörlerinin üstesinden gelmek için değil, aynı zamanda işlerine nasıl yoğunlaşacakları ve işlerinin keyifli-zor yönlerini nasıl deneyimleyecekleri konusunda da özdenetim mekanizmalarını hayata geçirebilmektedirler (Rosenbaum, 1993: 44). İşte özdenetimin bu işlevi deneyimsel özdenetim olarak adlandırılmaktadır.

Deneyimsel özdenetimin temel özelliği, bireyin olumlu deneyimlere tamamen katılma yeteneğinden oluşmaktadır. Bu bağlamda, literatürde deneyimsel özdenetim gerektiren 4 olgudan söz edilmektedir: gevşeme, yoğunlaşma, deneyime açıklık ve hipnotize olabilirlik. Bu olgular deneyimsel özdenetimin daha iyi anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Bu 4 deneyimin her birinin ortak özelliği, esasen hepsinin bir özdenetim süreci olmasıdır. Çünkü deneyimleme, hedefe yönelik davranışlar, bu davranışları gerçekleştirebilmek için belirli sorunların üstesinden gelebilmek ve bu deneyime bilinçli olarak karar verilmesini gerektiren bir süreçtir. Elbette burada, deneyimsel özdenetim kavramının hipnoz gibi istisnai deneyimlerle değil, esas olarak günlük deneyimlere uygulanabilir olduğu vurgulanmalıdır (Rosenbaum, 1993: 39-42). Bu yüzden günlük hayatta daha uygun bir şekilde deneyimlenebilen gevşeme, deneyime açıklık ve yoğunlaşma kavramlarından bahsetmek yerinde olacaktır.

Gevşeme, dinlenme ve istirahat etme durumunu ifade etmektedir. Gevşeme egzersizleri, insanların bilinçli, sistematik ve kontrollü olarak kas gruplarını gevşetmesi olarak tanımlanabilir. Bu

egzersizler genel olarak endişe, depresyon, stres gibi problemlerin üstesinden gelinmesine yardımcı olmakta ve bu sayede yaşam kalitesinin artırılmasına katkı sağlamaktadır (Kapucu ve Kütmeç, 2018: 111). Yoğunlaşma, kişinin işine tamamen konsantre olması ve derin bir şekilde kendini vermesidir. Bu sayede zaman hızla geçmekte ve kişi kendini mevcut meşguliyetinden alıkoymakta güçlük çekmektedir. Bireyin meşguliyetine kendini tamamen adanmış olması kişiyi odaklanmış dikkat, berrak zihin, beden-zihin uyumu, çabasız konsantrasyon, zaman algısının bozulması ve içsel zevk gibi durumlarla karakterize edilen ve “akış” olarak adlandırılan bir duruma yaklaştırır (Schaufeli, 2002: 75). Dolayısıyla müzik, şiir ve doğa gibi insanı mutlu eden aktivitelere yoğunlaşmayı başarabilen insanlar erteleme ve anksiyete gibi problemlerle daha iyi başa çıkabilmekte ve daha mutlu olabilmektedirler (Hymer, 1984: 106). Deneyime açıklık ise ilgi duyma, meraklı olma, bağımsızlık, değişime uyum sağlayabilmek, yeniliklere açık olmak gibi kişilik özelliklerini barındıran bir kavramdır. Deneyime açık kimselerin sanata karşı ilgili, üretken, yeni düşüncelerden hoşlanan kimseler olduğu öngörülmektedir. Deneyime kapalı kimseler ise tutucu, sabit fikirli ve yeniliklere kapalıdır (Doğan, 2013: 58). Deneyime açık bireylerin hem daha geniş bir farkındalığa sahip olduğu hem de deneyimlerini derinleştirme ihtiyacına sahip olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu bireylerin yaratıcı, estetik açıdan duyarlı, empatik, keşfedici, meraklı ve alışılmadık kimseler olması beklenmektedir (McCrae ve Costa, 1991: 228).

Gevşeme, yoğunlaşma ve deneyime açıklık deneyimsel özdenetim süreçlerini gerektiren olgulardır. Çünkü bu kavramların her biri özdenetim sürecinin gerekliliklerini yerine getirmektedir. Üstelik kişiliğin gelişmesine, bireyin yaşantısını anlamlı ve etkin bir şekilde deneyimlemesine katkı sağlamaktadır. Gevşeme, deneyime açıklık ve yoğunlaşma gibi deneyimleri hayatında sık yaşayan kimselerin deneyimsel özdenetim seviyelerinin yüksek olması beklenebilir. Bunun da bireylerin özdenetim sürecini bir bütün olarak daha etkin bir şekilde yürütmesine olanak tanıdığı düşünülebilir. Ancak, deneyimsel özdenetimle ilişkili deneyimler özdenetim eksikliğiyle de ilişkilendirilebildiğini belirtmek gerekmektedir (Rosenbaum, 1993: 43). Bu bağlamda, deneyimsel özdenetim özdenetim sürecinin her ne kadar etkinliğine bir bütün olarak katkı sağlasa da onarıcı ve yenileyici özdenetim fonksiyonları bir an için yok sayıldığında, deneyimsel özdenetim tek başına yüksek özdenetim gerektiren davranışlar ile ilişkilendirilemeyebilir.

1.4.4.4. Özdenetim ve Tasarruf İlişkisi

Irving Fisher (1930), Theory of Interest kitabında kişisel tasarrufun 5 karakteristik özellik ile özdeşleştiğini ifade etmektedir: öngörü, özdenetim, alışkanlıklar, yaşam beklentisi ve gelecek nesillere verilen değer. Tasarruf, gelecek için yapıldığından uzun dönemli bir planlama gerektirmektedir. Bu da öngörülü olmayı gerektirmektedir. Özdenetim önemi ise anlık tüketim her daim uzun dönemli tasarrufun cazip bir alternatifi olduğu için ortaya çıkmaktadır (Shefrin ve Thaler, 1988: 610). Yukarıda açıklandığı üzere özdenetim anlık hazzın ertelenebilmesi yeteneğidir. Bir bireyin özdenetim seviyesinin düşük olması şimdiki hazzı ertelemek istemeyeceği anlamına

gelmektedir. Böyle bir durumda düşük özdenetim seviyesine sahip bireylerin, kazançlarını anında harcama ve gelecek için yeterince tasarruf yapmama eğiliminde olması beklenmektedir. Özdenetim seviyesi düşük bireyler genellikle zamansal açıdan tutarsızdır. Örneğin, şu an yapılacak bir tüketime, gelecekteki herhangi bir zamanda yapılacak tüketimden daha fazla değer vermektedirler. Bu tip insanlar, gelecek için birikim yapmak gibi önemli kararları “bugün olmazsa zaten yarın yaparım” düşüncesiyle erteleme eğilimindedirler (Taraka ve Murooka, 2012: 23). Bir başka ifade ile düşük özdenetim seviyesine sahip bireyler üssel indirgenmiş fayda modelinin varsayımlarına aykırı hareket etmektedirler. Bu yüzden, özdenetim seviyesinin düşük olması bireylerin gelecek için daha az tasarruf yapma eğiliminde olması ile ilişkilendirilmektedir. Ancak özdenetimin tasarruf olgusu ile ilişkisi yalnızca anlık hazzı erteleme açısından değil, ihtiyatlılık, gelecekteki olumsuz durumlar için öngörülü olabilme açısından da dikkat çekicidir. Nitekim düşük ve yüksek özdenetim seviyesine sahip bireylerin davranış kalıpları da özdenetim tasarruf ilişkisine ışık tutmaktadır.

Düşük özdenetim seviyesine sahip bireyler, genel olarak hemen ve şimdi yönelimli olma, istikrarsızlık, sosyal kurumların uzun vadeli faydalarını görememe, planlama becerisinin az olması, başkalarının ihtiyaçlarını görmezden gelme ve aşırı harcama potansiyeli yüksek kimseler olarak nitelendirilmektedir. Buna karşın, yüksek özdenetim sahibi bireyler, şimdiki küçük acıları gelecekteki büyük acılara tercih etme, sosyal kurumların uzun vadeli faydalarından istifade etme, planlama becerisinin yüksek olması, başkalarının ihtiyaçlarını dikkate alma ve dikkatli harcama potansiyeli yüksek kimseler olarak ifade edilmektedir. Bu doğrultuda tasarrufun gelecekte elde edilecek fayda beklentisiyle yapılması, yalnızca kişinin kendisi için değil aynı zamanda miras güdüsüyle çocukları ve gelecek nesilleri için yapılması, planlama ve istikrar gerektiren bir süreç olması ve gereksiz harcamaları kısmayı gerektirmesi yüksek özdenetim becerilerine sahip kimselerin tasarruf yapma olasılığının da yüksek olduğunu göstermektedir.

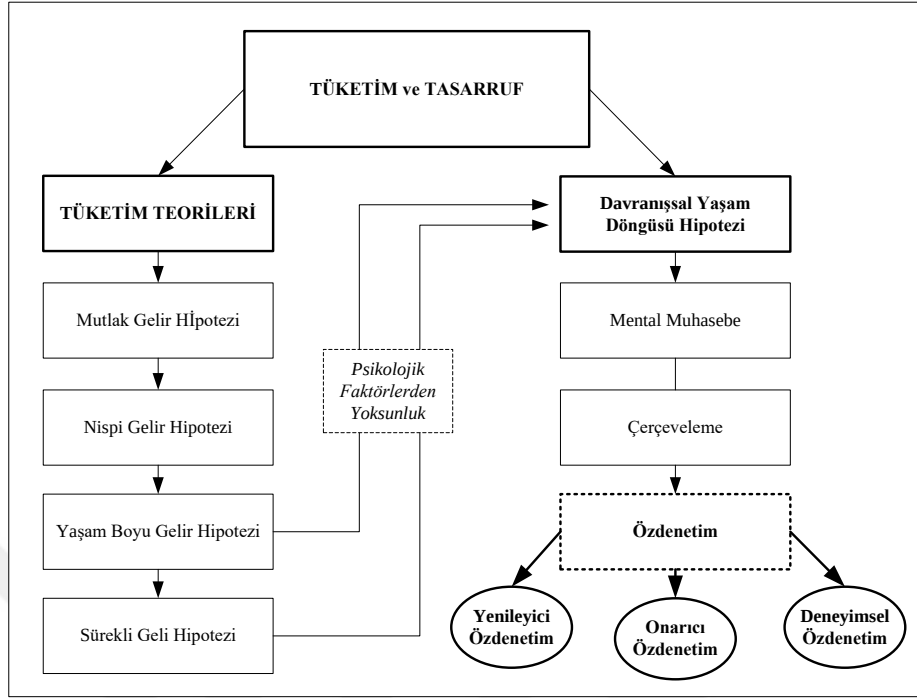
Öte yandan özdenetimin tasarruf üzerindeki etkisi, özdenetimin fonksiyonları açısından da ifade edilebilir. Bu ilişki, özellikle onarıcı ve yenileyici özdenetim fonksiyonları açısından daha belirgin bir biçimde kendini göstermektedir. Bu doğrultuda, onarıcı ve yenileyici özdenetimin tasarruf ile ilişkisi şu şekilde açıklanabilir. Mevcut gelirin bir kısmını geleceğe yönelik tasarruf etme ve etmeme arasında karar vermesi gereken bir birey, gelecekteki olası bir gelir düşüklüğü durumuna karşın, yenileyici özdenetim becerileri sayesinde davranışını (tasarruf etmemek) değiştirerek gelirin bir kısmını tasarruf olarak ayırabilir. Bu durum yenileyici özdenetim becerilerini gerektirmektedir. Çünkü mevcut davranış yenisi ile değiştirilmediği takdirde gelecekte olumsuz sonuçlara yol açma potansiyeli olan durumlar mevzu bahis ise yenileyici özdenetim sözkonusudur. Dolayısıyla gelirin bir kısmını tasarruf olarak ayıran bu birey, bugünkü harcamasından (yani hazzından), gelecekte elde edeceği haz uğruna vazgeçmiştir. Alınan bu karar, yenileyici özdenetim ile ilişkilidir. Çünkü yenileyici özdenetim için anlık hazzın geciktirilebilmesi ve dürtü kontrolü önem arz etmektedir. Ancak bu karar mevcut harcanabilir geliri azalttığı için aynı zamanda bireyin mevcut mutluluğunu azaltmaktadır. Bunun yarattığı endişenin üstesinden gelmek

için ise insanların endişe gibi tepkilerini kontrol eden onarıcı özdenetim becerileri gerekmektedir. Dolayısıyla tasarruf kararı hem yenileyici hem de onarıcı özdenetim süreçlerini birlikte gerektirmektedir. Bu doğrultuda, bireylerin onarıcı ve yenileyici özdenetim becerileri arttıkça harcanabilir gelirlerinden ayırdıkları tasarruf miktarlarının da artması beklenmektedir. Nitekim onarıcı ve yenileyici özdenetimin birbirini tamamladığı düşünüldüğünde onarıcı ve yenileyici fonksiyonların eş zamanlı etkisinin de tasarruf üzerinde olumlu bir etkisinin olması muhtemeldir. Deneyimsel özdenetim ise genel olarak kişinin yaşamındaki keyif veren aktiviteleri tam olarak deneyimleyebilme becerisini ifade etmektedir. Esasen deneyimsel özdenetim, bireyin kendini kontrol etmesini sağlayan becerileri gerektirmektedir. Ancak sonuç itibarıyla düşük özdenetimle ilişkilendirilen aktiviteleri de destekleme potansiyeli taşıdığından tasarrufla ilişkisi muğlak görünmektedir.

1.4.5. Tasarrufa İlişkin Teorik Yaklaşımların Değerlendirilmesi

Tüketim ve tasarruf kararları, iktisat literatüründe sıklıkla ele alınmış ve belirleyicileri farklı ülkeler, dönemler ve değişkenler itibarıyla test edilmiştir. Tüketim ve tasarrufa ilişkin olarak Keynes öncesi klasik yaklaşım her ne kadar tasarrufun ardındaki psikolojik süreçlere vurgu yapsa da bu husus bir durum tespitinin ötesine geçmemiştir. Neoklasik yaklaşım ise temel olarak bu tip kararları makroekonomik değişkenler açısından ele almış ve psikolojik unsurlara hiç yer vermemiştir. Bunun en önemli yansıması Fisher (1930)'ın zamanlararası seçim yaklaşımıdır. Nitekim neoklasik iktisada göre, tüketim ve tasarruf kararlarını ele alan en önemli iki hipotez Fisher (1930)'ın zamanlararası seçim yaklaşımını temel alan yaşam boyu gelir ve sürekli gelir hipotezleridir. Neoklasik zamanlararası seçim yaklaşımı, bireylerin zamana ilişkin olarak aldıkları kararlarda tutarlı davrandıklarını, zamanın kararlarını değiştirmediklerini ifade etmektedir. Ancak geçtiğimiz yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan ve iktisadi analizlerde insan psikolojisinin de önemini vurgulayan davranışsal iktisat çalışmaları (Thaler, 1981), bireylerin zamana yayılan kararlarında tutarsız davranabileceklerini, bir başka deyişle psikolojik faktörlerin etkisi altında kalabileceklerini göstermiştir. Yani davranışsal iktisat, psikolojik faktörlerin tüketim ve tasarruf kararlarını “nasıl” etkilediği sorusuna sistematik bir cevap vermeye çalışmıştır. Bu doğrultuda Shefrin ve Thaler (1988) tarafından DYH ortaya atılmış ve bireylerin tüketim ile tasarruf kararlarının mental muhasebe, çerçeveleme etkisi ve özdenetim gibi psikolojik faktörler etkisi altında alındığı ileri sürülmüştür. Tüketim ve tasarruf kararlarına ilişkin tüm bu gelişmeler Şekil 5'te daha açık bir biçimde özetlenmiştir.

Şekil 5: Tüketim ve Tasarrufa İlişkin Neoklasik ve Davranışsal İktisat Yaklaşımları

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 5’te görüldüğü gibi tüketim ve tasarrufa ilişkin yaklaşımlar neoklasik tüketim teorileri ve davranışsal iktisat yaklaşımları çerçevesinde ikiye ayrılabilir. Neoklasik tüketim teorilerinin psikolojik faktörlerden yoksunluğu DYH’nin tüketim ve tasarruf kararlarında psikolojik faktörlere odaklanmasına yol açmıştır. İşte bu çalışma, bireylerin tasarruf kararlarında DYH’nin öne sürdüğü özdenetim kavramının etkisini araştırmaktadır. Ancak bu çalışmada özdenetim, Shefrin ve Thaler (1988)’in öne sürdüğü şekilde, yalnızca “şimdiki hazdan vazgeçme” veya “cezbedicilik” şeklinde ele alınmamıştır. Özdenetim bu çalışmada, daha geniş bir perspektifle Rosenbaum (1993)’un ifade ettiği üzere “bireylerin kendi davranışlarının sorumluluğunu bilinçli olarak üstlenmeye karar verme süreci” olarak ele alınmıştır. Bu tanım, yenileyici, onarıcı ve deneyimsel özdenetim kavramlarını da beraberinde getirmektedir. Bu sayede, özdenetimin tasarruf üzerindeki etkileri daha geniş bir yelpazede değerlendirilip daha gerçekçi ve somut çıkarımların yapılması mümkün olabilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. UYGULAMALI LİTERATÜR

Tasarruf konusu, ampirik literatürde geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Keynes (1936)'ın mutlak gelir hipotezinden beri tasarrufu açıklamaya çalışan teorik yaklaşımlar, uzun vadede uygulamalı literatürdeki çalışmaları da beraberinde getirmiştir. Tasarruf, en nihayetinde bireysel karar mekanizması ile gerçekleştirildiğinden bu mekanizmayı etkileyecek çok sayıda faktörden bahsetmek mümkündür. Tüm bu faktörlerin tasarruf kararları üzerindeki etkileri, hem makroekonomik hem de mikroekonomik açıdan farklı ülke ve dönemler için farklı yöntemler aracılığıyla test edilmiştir. Son yıllarda, davranışsal iktisat disiplinindeki gelişmeler ile birlikte tasarrufu etkileyen psikolojik faktörlerin de önemi ortaya konmuştur. Bu sayede, ampirik literatürde psikolojik faktörlerin etkilerini ele alan çalışmalar da kendine yer bulmaya başlamıştır. Bu bağlamda, tasarrufun belirleyicilerine ilişkin ampirik literatür, tasarrufun makroekonomik, mikroekonomik ve psikolojik belirleyicilerinin ele alındığı çalışmalar olmak üzere 3 kategoride ele alınmıştır.

2.1. Tasarrufun Makroekonomik Düzeydeki Belirleyicilerine İlişkin Çalışmalar

Tasarrufun makroekonomik düzeydeki belirleyicilerine ilişkin çalışmalar incelendiğinde bu çalışmalarda, çoğunlukla tüketim teorileriyle de paralel olarak genellikle gelir, gelir artış hızı, demografik değişkenler, faiz oranı gibi faktörlerin ele alındığı görülmektedir. Bunun yanı sıra enflasyon oranı, dış ticaret hadleri, işgücüne yönelik farklı değişkenler, cari açık, ticari dışa açıklık ve finansal derinlik gibi birçok makroekonomik faktör tasarruf türlerinin olası belirleyicileri olarak araştırma konusu olmuştur. Ayrıca tasarruf oranlarında çoğunlukla özel tasarruflar dikkate alınmakla birlikte, yurtiçi ve kamu tasarrufları ayırımına gidilmiştir. Tüm bu çalışmalar kullanılan yöntem açısından zaman serisi ve panel veri analizi olarak iki başlıkta incelenmiştir.

2.1.1. Zaman Serisi Analizi ile Gerçekleştiren Çalışmalar

Tasarrufların makroekonomik belirleyicilerinin tespiti için zaman serisi analizinin kullanıldığı çalışmalar, Türkiye ve diğer ülkeler kapsamında sınıflandırılabilir. Türkiye haricindeki çalışmalar incelendiğinde ise çoğunlukla Asya ülkelerine odaklanıldığı göze çarpmaktadır. Örneğin, Japonya için yurtiçi ve özel tasarruflar ile hanehalkı tasarruflarının belirleyicilerini 1995-1987 dönemi verilerinden yararlanarak araştıran Horioka (1991), tasarruf oranları üzerinde kişi başı gelir, servet, nüfus bağımlılık oranları, işsizlik ve enflasyon oranı gibi faktörlerin etkisini ele almıştır. Regresyon

analizinin kullanıldığı çalışmada, servet göstergelerinin yurtiçi ve özel tasarruflar ile hanehalkı tasarruf oranlarını negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir. Kişi başı gelir artış hızı ise her 3 tasarruf türü için pozitif ve anlamlı bir sonuç vermektedir. Nüfus bağımlılık oranlarının etkisi de yine her 3 tasarruf türü üzerinde negatiftir. Yani, nüfus bağımlılığı arttıkça tasarruflar azalmaktadır. İşsizlik ve enflasyon oranı değişkenlerinin etkisi ise tasarrufun türüne göre farklılaşmaktadır. Örneğin işsizlik, hanehalkı tasarrufları üzerinde herhangi bir anlamlı etkiye sahip değilken bu etki yurtiçi ve özel tasarruflarda negatif olmaktadır. Enflasyon oranı ise hanehalkı tasarruflarını arttırmakta fakat diğer 2 tasarruf türünü etkilememektedir. Athukorala ve Sen (2004), Hindistan’da özel tasarrufları etkileyen faktörleri zaman serisi analizi ile 1954-1998 dönemi verilerini kullanarak araştırmışlardır. Kişi başı gelir ve artış hızı, reel faiz oranı, enflasyon oranı, dış ticaret hadlerinde meydana gelen değişim, Hindistanlı gurbetçilerin ülkelerine transfer ettiği gelir, kamu tasarrufları ve banka yoğunluğu değişkenlerinin özel tasarruflar üzerindeki etkisinin ele alındığı çalışmada regresyon analizi kullanılmıştır. Ulaşılan bulgulara göre, kişi başı harcanabilir gelir ve artış hızı, reel faiz oranı ve enflasyon oranı Hindistan’da özel tasarrufları pozitif ve anlamlı bir biçimde etkilemektedir. Dış ticaret hadlerinde meydana gelen değişim, Hindistanlı gurbetçilerin ülkelerine transfer ettiği gelir, banka yoğunluğu ve kamu tasarruflarının etkisi ise negatiftir. Kamu tasarruflarının özel tasarruflar üzerindeki bu negatif etkisi kamu tasarrufunun özel tasarrufları dışladığını göstermektedir. Ancak bu dışlamanın tam anlamıyla Ricardocu Denklik Hipotezinin¹ koşullarını sağlamadığı ifade edilmiştir.

Yurtiçi tasarrufların belirleyicilerini inceledikleri çalışmalarında Kwack ve Lee (2005), Güney Kore’de yurtiçi tasarruflar üzerinde demografik faktörlerin etkilerini 1975-2002 dönemi için ele almışlardır. Zaman serisi analizinin kullanıldığı çalışmada demografik faktörlerin yanı sıra kişi başı gelir artış hızı ve yabancı tasarrufların da yurtiçi tasarruflar üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Ele alınan demografik faktörler ise yaşlı ve genç nüfus bağımlılık oranlarıdır. Elde edilen sonuçlar göstermektedir ki kişi başı gelir artış hızı literatürle de uyumlu olarak yurtiçi tasarruflar üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Bununla birlikte, yabancı tasarrufların yurtiçi tasarrufları negatif bir biçimde etkilediği, başka bir ifade ile yabancı tasarruf artışının yurtiçi tasarrufları azalttığı tespit edilmiştir. Bu durum, yurtiçi ve yabancı tasarruflar arasında bir ödünleşme olduğunu göstermektedir. Son olarak, yaşlı ve genç nüfus bağımlılığı değişkenlerinin her ikisi de ilgili dönemde Güney Kore’de yurtiçi tasarrufları negatif bir biçimde etkilemektedir. Ayalew (2013) ise yurtiçi tasarrufların belirleyicilerini Etiyopya için araştırmıştır. Çalışmada, uzun dönem ve kısa dönem etkilerinin test edilebilmesi için Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Sınır Testi (Autoregressive Distributed Lag Bound Test-ARDL) ve vektör hata düzeltme modeli kullanılmıştır. 1970-2011 dönemi verilerinden faydalanılan analizde, yurtiçi tasarrufların potansiyel belirleyicileri olarak kişi başı gelir artış hızı, faiz oranı, enflasyon oranı, bütçe açığının GSYH’ye oranı ve finansal derinliğin bir göstergesi olarak M2 para arzının GSYH’ye oranı kullanılmıştır. Uzun dönemli ilişkilerin sınıandığı ARDL sınır testine

¹ Ricardocu denklik hipotezi, kamu kesimi açıklarının kapatılabilmesi için yapılan olası bir vergi artışına neden olacak kamu borçlanmasının, ekonomik aktivite üzerinde bir etkisi olmayacağını, bir başka ifade ile mevcut vergi artışı ile etkisinin aynı olacağını ifade eden yaklaşımdır (Seater, 1993: 142; Mankiw, 2010: 632).

göre, Etiyopya’da kişi başı gelir artış hızı yurtiçi tasarruf oranlarını pozitif, bütçe açığı ve enflasyon oranı ise negatif bir biçimde etkilemektedir. Cari işlemler dengesi, faiz oranı ve finansal derinliğin göstergesi olan para arzı değişkenlerinin ise yurtiçi tasarruflar üzerinde uzun dönemde anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir. Kısa dönemli ilişkileri gösteren vektör hata düzeltme modeli sonuçlarına göre ise kişi başı gelir artış hızı, finansal derinlik ve faiz oranlarının yurtiçi tasarruflar üzerindeki etkisi pozitif, bütçe açığının etkisi ise negatiftir. Cari işlemler dengesinin hem kısa hem uzun dönemde, enflasyon oranının ise yalnızca kısa dönemde herhangi bir anlamlı etkisi gözlemlenememiştir. Agrawal (2009), 4 farklı ülke için hem yurtiçi hem de özel tasarrufların belirleyicilerine odaklanmıştır. Pakistan, Bangladeş, Sri Lanka ve Nepal için Agrawal (2009), her bir ülke için vektör hata düzeltme modeli ile dinamik En Küçük Kareler (EKK) modeli uygulamıştır. Analizde, sadece Bangladeş için ARDL yöntemi uygulanmıştır. 1960-2005 dönemi verilerinin kullanıldığı çalışma, yurtiçi tasarrufların potansiyel belirleyicileri olan açıklayıcı değişkenler seti olarak; kişi başı gelir, ekonomik büyüme, nüfus bağımlılık oranı, yabancı tasarruf oranı, banka şube yoğunluğu ve reel faiz oranını içermektedir. Ülkeler bazında ulaşılan sonuçlar, toplam yurtiçi tasarruflar ve özel tasarruflar açısından şu şekildedir: Bangladeş’te ekonomik büyüme, diğer ülkelerde ise kişi başı gelir yurtiçi tasarrufları pozitif ve anlamlı bir biçimde etkilemektedir. Yabancı tasarruflar ise Bangladeş hariç her ülkede yurtiçi tasarrufları azaltmaktadır. Yani yurtiçi tasarruflar ile yabancı tasarruflar arasında bir ödünleşme mevcuttur. Ancak bu ödünleşme ilişkisinin Bangladeş için anlamlı bir sonuç vermediği tespit edilmiştir. Öte yandan, banka şube yoğunluğunun tüm ülkelerde yurtiçi tasarrufları arttırıcı bir etkisi tespit edilmişken bu ilişkinin Nepal’de negatif olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Nüfus bağımlılık oranının etkisi ise yalnızca Nepal ve Bangladeş’te negatiftir. Son olarak, reel faiz oranı Nepal ve Bangladeş’te pozitif, diğer ülkelerde ise negatif bir etkiye sahiptir. Özel tasarrufların belirleyicilerine ilişkin sonuçlar ise yurtiçi tasarruflar ile benzerlik göstermektedir. Kişi başı gelir, ekonomik büyüme, yabancı tasarruflar, banka şube yoğunluğu ve nüfus bağımlılık oranının özel tasarruflar üzerindeki etkileri her ülke için yurtiçi tasarruflar ile aynıdır. Ancak reel faiz oranı Pakistan ve Sri Lanka’da pozitif bir etkiye sahipken diğer ülkelerdeki etkisi negatiftir.

Wakabayashi ve MacKellar (1999), Çin için 1978-1995 dönemi verilerini kullanarak kentsel ve kırsal kesimde tasarrufların belirleyicilerini ele almışlardır. Genelleştirilmiş en küçük kareler (generalized least squares-GLS) yönteminin kullanıldığı çalışmada nüfus bağımlılık oranının hanehalkı tasarruflarını azalttığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra kırsal kesimde marjinal tasarruf eğiliminin daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Yalnızca Pakistan için gerçekleştirdikleri araştırmada Chaudry vd. (2010) ise yurtiçi tasarrufların kısa ve uzun dönemli belirleyicilerini irdelemişlerdir. Çalışmada, vektör hata düzeltme ve Johansen eşbütünleşme analizleri uygulanmıştır. 1972-2008 dönemi için kullanılan bağımlı değişken yurtiçi tasarruflardır. Yurtiçi tasarrufların açıklayıcıları olarak tüketici fiyat endeksi, ihracatın GSYH içindeki payı, yurtdışında çalışan işçilerin gelirleri, kamu borcu, kamu harcaması ve borç verme faiz oranı değişkenleri kullanılmıştır. Yurtiçi tasarrufların uzun dönemli belirleyicilerinin araştırıldığı eşbütünleşme analizinden elde edilen

bulgulara göre, tüketici fiyat endeksi, ihracat, işçi gelirleri, faiz oranı ve kamu harcamalarında meydana gelen artışlar tasarrufları pozitif bir biçimde etkilemektedir. Bununla birlikte, kamu borçlarının da yurtiçi tasarruflar üzerinde negatif bir etkisi olduğu ifade edilmiştir. Gerçekleştirilen vektör hata düzeltme modeli analizi sonuçları ise kısa dönemde, uzun dönemdeki bulgular ile farklılıklar içermektedir. Buna göre, uzun dönemde Pakistan’da yurtiçi tasarrufları pozitif etkileyen faiz oranı ve tüketici fiyat endeksi değişkenlerinin kısa dönemdeki etkisi negatiftir. Bu çalışmada, Pakistan açısından faizlerin yurtiçi tasarruflar üzerindeki etkisi kısa dönemde Agrawal (2009)’ın çalışması ile uyumlu sonuçlar vermiştir.

Türkiye için gerçekleştirilen çalışmalarda da literatürdeki genel eğilimle uyumlu olarak çoğunlukla özel tasarrufların belirleyicilerine odaklanılmıştır. Özcan vd. (2003), 1968-1994 dönemi için Türkiye’de özel tasarrufları etkileyen faktörleri ele almışlardır. Kamu tasarruflarının da özel tasarruflar üzerindeki etkisinin ele alındığı çalışmada, genç ve yaşlı nüfus bağımlılık oranları, doğumda yaşam beklentisi, dış ticaret hadleri reel faiz oranı, kişi başı gelir artış hızı, özel sektör kredileri, cari açık ve finansal derinliğin bir göstergesi olarak M2 para arzının GSYH’ye oranı özel tasarruflar denklemi için açıklayıcı değişkenler olarak kullanılmıştır. Buna göre, kamu tasarruflarındaki artış özel tasarrufları azaltmaktadır. Fakat bu etkinin çok güçlü olmadığı saptanmıştır. Bunu yanı sıra finansal derinlik, enflasyon oranı ve dış ticaret hadlerinde meydana gelen artışlar özel tasarruf oranını arttırmaktadır. Demografik değişkenlerden genç ve yaşlı nüfus bağımlılık oranlarının anlamlı bir etkisi tespit edilemezken, doğumda yaşam beklentisinin özel tasarruflar üzerindeki etkisinin ise negatif olduğu saptanmıştır. Son olarak, faiz oranı, cari açık ve kişi başı gelir artış hızının anlamlı etkileri tespit edilememiştir. Ancak gelir düzeyi, özel tasarrufları pozitif bir biçimde etkilemektedir.

Özcan ve Günay (2012), 1975-2006 dönemi verilerini kullanarak Türkiye’de özel tasarrufların belirleyicilerini araştırmışlardır. Çalışmada özel tasarruflar bağımlı değişken; enflasyon oranı, para arzı, özel tasarrufların gecikmeli değeri, kamu tasarrufları, kişi başı gelir, reel faiz oranı, genç nüfus ve yaşlı nüfus bağımlılık oranları, dış ticaret hadleri, cari açık, demografik değişkenler ve hisse senedi piyasası değişkenleri bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Aynı zamanda, demografik değişkenler ve hisse senedi piyasası değişkenleri ile ilgili verilerin 1988 yılı öncesi mevcut olmaması sebebiyle ayrıca 1988-2006 dönemi de analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular beklentilerin aksine ekonomik büyüme, dış ticaret açığı, finansal derinlik, reel faiz oranı ve enflasyon oranının özel tasarruflar üzerinde azaltıcı bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra genç ve yaşlı nüfus bağımlılık oranları ve kentleşmenin özel tasarruf üzerinde negatif bir etkisi tespit edilmiştir. Özel tasarrufların en önemli belirleyicileri olarak ise atalet ve kamu tasarrufları ön plana çıkmaktadır. Özel tasarrufların gecikmeli değerinin katsayısı kurulan her modelde pozitif ve anlamlı olarak tespit edilmiştir. Bu da özel tasarrufların uzun dönemli etkisini ortaya koymaktadır. Öte yandan, kamu tasarruflarının özel tasarruflar üzerindeki mevcut negatif etkisi, Türkiye için Ricardocu Denklik Hipotezi’nin desteklendiğini göstermektedir. Uygur (2012) ise 1987-2006 döneminde çeyrek

dönemlik veriler aracılığıyla Türkiye’de özel tasarrufları etkileyen faktörleri analiz etmiştir. Çalışmada kullanılan veriler, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)’nin 1987 bazlı ulusal gelir verileri temelinde oluşturduğu tasarruf verilerinden 3’er aylık dönemler için türetilmiştir. Bunun sebebi, verilerin kamu ve özel kesimin kısa dönemli ekonomik tepkilerini yansıtamamasıdır. Çalışmada başvuru verilerin çeyrek dönemlik serilere dönüştürülmesini takiben özel tasarruf denklemi elde edilmiştir. Özel tasarruf denklemi, özel tasarrufların Gayrı Safi Milli Hasılaya (GSMH) oranı bağımlı değişken olmak üzere büyüme oranı, reel efektif döviz kuru, toplam kredi stokunun GSMH’ye oranı ve kamu tasarruf-yatırım açığının GSMH’ye oranı bağımsız değişkenlerinden oluşmaktadır. Denklem, birim kök sınamalarının ardından uzun dönem için Johansen eşbütünleşme testi, kısa dönem için vektör hata düzeltme modeli ve etki-tepki analizi ile tahmin edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, kamu tasarruf dengesinin, reel döviz kurunun ve ekonomik büyümenin özel tasarruflar üzerinde anlamlı etkileri olduğunu göstermektedir. Gerçekleştirilen eşbütünleşme analizine göre ekonomik büyüme uzun dönemde özel tasarrufları arttırıcı, reel kurdaki artış ise uzun dönemde özel tasarrufları azaltıcı bir etkiye sahiptir. Kısa dönemde ise büyüme ve kamu tasarruf dengesi özel tasarrufları pozitif, reel kurdaki artış ise negatif olarak etkilemektedir. Özel tasarruflara odaklanılan bir diğer çalışmada ise Özcan ve Peker (2018), Türkiye’de özel tasarrufların belirleyicilerini 1985-2014 dönemi için incelemişlerdir. Analizde bağımlı değişken, özel tasarrufların gayrisafi harcanabilir gelire oranıdır. Açıklayıcı değişkenler seti ise enflasyon oranı, dış borçlar, cari açık, reel döviz kuru, özel sektör kredileri, yaşlı nüfus bağımlılığı ve reel kişi başı gelir değişkenlerinden oluşmaktadır. Özel tasarrufların belirleyicileri ARDL sınır testi yardımı ile tespit edilmiştir. Modelin kısa dönem katsayıları özel tasarruf oranları üzerinde enflasyon oranının pozitif, kamu tasarrufu ve nüfus bağımlılık oranının ise negatif yönlü etkilerinin olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak, kısa dönemde hata düzeltme katsayısı negatif ve anlamlıdır. Bu da uzun dönemde sistemin dengeye geleceğinin bir göstergesidir. Nitekim uzun dönemli ARDL modeli sonuçları enflasyon oranının, kamu tasarruflarının ve yaşlı nüfus bağımlılık oranının özel tasarruf oranlarını aynı yönde etkilediğini göstermektedir. Diğer açıklayıcı değişkenlerin ise özel tasarruflar üzerinde herhangi bir anlamlı etkisi tespit edilememiştir. Bu sonuçlar aynı zamanda, kamu tasarruflarının özel tasarruflar üzerinde dışlayıcı bir etkisi olduğunu göstermektedir.

Son olarak, Değirmen ve Şengönül (2012) yine Türkiye için özel tasarruf-yatırım açığının belirleyicilerini araştırmışlardır. 1990-2007 dönemi için çeyrek dönemlik verilerin kullanıldığı çalışmada yöntem olarak ARDL sınır testi ve hata düzeltme modeli kullanılmıştır. Analizde, bağımlı değişken olarak net özel tasarruf oranı kullanılmıştır. Bu açığı etkileyebilecek bağımsız değişkenler ise ekonomik büyüme, enflasyon oranı, reel faiz oranı ve kamu yatırım harcamalarının GSYH’ye oranıdır. Çalışmanın elde ettiği bulgular kısa dönemli ve uzun dönemli olarak değerlendirilebilir. Kısa dönemde, hata düzeltme modeline göre ekonomik büyüme ve kamu yatırımlarının net özel tasarruflar üzerinde negatif bir etkisinin olduğu, enflasyon oranı ve reel faiz oranının ise anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Uzun dönemde ise ekonomik büyüme, enflasyon oranı ve kamu yatırım harcamaları net özel tasarrufları pozitif bir biçimde etkilerken reel faiz oranının yine anlamlı

bir etkisi tespit edilememiştir. Özellikle kamu yatırımlarının hem kısa hem uzun dönemdeki pozitif etkisi kamu yatırımlarının özel yatırım harcamalarını dışladığı şeklinde yorumlanmaktadır. Ayrıca ekonomik büyümenin kısa dönemdeki negatif etkisi dikkat çekicidir. Tüm bunlara ek olarak ilgili dönemdeki 1994 ve 2001 krizlerinin yarattığı yapısal kırılmalar modele dahil edilen kukla değişkenler ile dikkate alınmış ve her iki kukla değişkenin katsayıları pozitif ve anlamlı olarak tespit edilmiştir.

Özel tasarrufların yanı sıra farklı tasarruf türlerini ele alan çalışmalara da literatürde rastlanmaktadır. Aka ve Arıcan (2019), Türkiye’de 1996-2017 dönemi verilerini kullanarak hanehalkı tasarrufunun belirleyicilerinin neler olabileceği sorusuna yanıt aramışlardır. Çalışmada, bağımlı değişken olarak hanehalkı tasarruf oranının GSYH’ye oranı kullanılmıştır. Modelde kullanılan açıklayıcı değişkenler ise kişi başı GSYH, enflasyon oranı, M2 para arzı ve genç nüfus bağımlılık oranıdır. Bağımsız değişkenlerin hanehalkı tasarrufu üzerindeki etkisinin saptanabilmesi için öncelikle birim kök, otokorelasyon, çoklu doğrusal bağlantı ve sabit varyans testleri uygulanmış ve varsayımların sağlandığı tespit edildikten sonra EKK analizi yapılmıştır. Gerçekleştirilen analiz, kişi başı GSYH ve enflasyon oranındaki artışların hanehalkı tasarrufunun GSYH’ye oranını arttırdığını göstermektedir. M2 para arzı ve genç nüfus bağımlılık oranı değişkenlerinin ise hanehalkı tasarrufu üzerindeki etkisi negatif ve anlamlı olarak tespit edilmiştir. Çağlayan (2006) çalışmasında, Türkiye için 1970-2004 dönemi yıllık verilerini kullanarak enflasyon, ekonomik büyüme ve faiz oranlarının yurtiçi tasarruflar ile uzun dönemli ilişkisini incelemiştir. ARDL yönteminin kullanıldığı çalışmada, enflasyonun yurtiçi tasarruflar üzerindeki uzun dönemli etkisinin negatif olarak tespit edilmiştir. Faiz oranı ve ekonomik büyümenin ise tasarruflar üzerinde uzun dönemde pozitif bir etkisi mevcuttur. Uçgun (2017), Türkiye’de 2000-2014 döneminde çeyrek dönemlik veriler kullanarak yurtiçi tasarrufları etkileyebilecek makroekonomik faktörleri araştırmıştır. Analizde, yurtiçi tasarrufların potansiyel belirleyicileri olarak kamu harcamaları, hanehalkı tüketim harcamaları, GSYH ve dış ticaret açığı değişkenleri kullanılmıştır. Eşbütünleşme ve dinamik EKK analizinin kullanıldığı çalışmada, tüm değişkenlerin uzun dönemde yurtiçi tasarruflar üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu ifade edilmiştir. Bu etkinin yönü, kamu ve tüketim harcamaları için negatif, cari açık ve GSYH değişkenleri içinse pozitifdir. Kısa dönemli analiz sonuçları ise yurtiçi tasarruf üzerinde yalnızca tüketim harcamaları ve GSYH değişkenlerinin anlamlı bir etkisi olduğunu göstermektedir. Kısa dönemde tüketim harcamalarının etkisi negatif, GSYH değişkeninin etkisi ise pozitifdir.

Bedir vd. (2017) literatürdeki genel eğilimden farklı olarak Türkiye için özel tasarruf, kamu tasarrufu ve yabancı tasarruflar arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. 1980-2014 dönemi verilerinin kullanıldığı analize konu olan değişkenler, özel tasarrufların ve kamu tasarruflarının GSYH içindeki payı ile yabancı tasarrufların bir göstergesi olarak cari açığın GSYH’ye oranıdır. Çalışmada, değişkenler arasındaki ilişkiler çoklu yapısal kırılmalı birim kök ve eşbütünleşme testleri ile

incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre, kamu tasarruflarındaki bir birimlik artış özel tasarrufları 0.93² birim azaltmaktadır. Bu da Ricardocu Denklik Hipotezi'nin varlığının büyük ölçüde desteklendiğini göstermektedir. Öte yandan, yabancı tasarruflar ile özel tasarruflar arasında tespit edilen negatif ilişki de özel tasarruflardaki eksikliğin yabancı tasarruflar ile giderildiğini göstermektedir. Bu sonuçlar, Türkiye'de hem kamu tasarrufları hem de yabancı tasarrufların özel tasarruflardaki eksikliği giderdiğini, bir başka ifadeyle özel tasarrufları ikame ettiğini göstermektedir. Son olarak, tasarruflar üzerinde farklı bir değişkenin etkisini ele aldıkları çalışmalarında Kayar ve Kırman (2019), yurtiçi tasarruflar üzerinde petrol fiyatlarının ne gibi bir etkisi olduğu sorusuna yanıt aramışlardır. İçlerinde Türkiye'nin de bulunduğu 13 OECD ülkesi için petrol fiyatlarındaki değişimin tasarruf oranları ile ilişkisi 1998-2014 dönemi verileri kullanılarak panel eşbütünleşme testi ile analiz edilmiştir. Ulaşılan bulgular, petrol fiyatları ile tasarruf oranlarının uzun dönemde eşgüdümlü bir biçimde hareket ettiğini göstermektedir.

2.1.2. Panel Veri Analizi ile Gerçekleştirilen Çalışmalar

Tasarrufları etkileyebilecek makroekonomik değişkenlerin panel veri analizi yöntemi ile ele alındığı çalışmalar incelendiğinde ise tıpkı zaman serisi analizleri gibi çoğunlukla özel tasarruflar üzerine odaklanıldığı gözlemlenmektedir. Panel veri analizi ile gerçekleştirilen çalışmalar birçok farklı ülke grubunu sınıflandırarak analiz etme ve bu grupları karşılaştırma imkanı sunması açısından da önem arz etmektedir. Örneğin Masson vd. (1998), özel tasarrufların belirleyicilerini panel veri analizi kullanarak 1971-1993 dönemi için ele almışlardır. Çalışmada, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke grupları için ayrı ayrı analiz yapılmış ve bağımlı değişken olarak özel tasarrufların GSYH'ye oranı kullanılmıştır. Özel tasarrufların olası belirleyicileri ise kamu bütçe dengesinin GSYH'ye oranı, cari kamu harcamalarının GSYH'ye oranı, kamu yatırımlarının GSYH'ye oranı, ekonomik büyüme, reel faiz oranı, enflasyon oranı, dış ticaret hadlerindeki değişim, nüfus bağımlılık oranı, cari işlemler dengesi ve refahın bir göstergesi olarak kamu borcudur. Analiz, öncelikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler tek bir panel şeklinde ele alınarak gerçekleştirilmiştir. Tüm ülkeler için ulaşılan bulgular; kamu bütçe dengesi, kamu cari harcamaları ve nüfus bağımlılık oranının özel tasarrufları negatif bir biçimde etkilediğini göstermektedir. Bununla birlikte reel faiz oranı, dış ticaret hadlerindeki değişim ve enflasyon oranının tasarruf oranları üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı ifade edilmiştir. Ekonomik büyüme ve cari işlemler dengesinin ise özel tasarruflar üzerindeki etkisi pozitifdir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için ayrı ayrı geliştirilen panel veri analizi sonuçları ise her iki ülke grubu için sonuçların birbirinden farklılaşabildiğini göstermektedir. Örneğin, refahın bir göstergesi olan kamu borcu, beklenenin aksine gelişmiş ülkelerde özel tasarruflar üzerinde pozitif bir etkiye sahipken gelişmekte olan ülkelerde herhangi bir anlamlı etkiye sahip değildir. Bununla birlikte, ekonomik büyüme her iki ülke grubunda da pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir. Ancak bu etki gelişmekte olan ülkelerde daha güçlüdür. Reel faiz oranının ise gelişmiş ülkelerde özel

² Bu çalışmada, ondalık ayracı olarak nokta (.) kullanılmaktadır.

tasarruflar üzerinde pozitif olan etkisi gelişmekte olan ÷lkelerde anlamsızdır. Son olarak, enflasyon oranı ve dış ticaret hadlerindeki değişimin etkisi her iki ÷lke grubunda farklılaşmaktadır. Bu iki değişken, gelişmiş ÷lkelerde anlamlı bir etkiye sahipken gelişmekte olan ÷lkelerde herhangi bir anlamlı etkiye sahip değildir.

Edwards (1995) ise dñnyada tasarrufların birbirinden neden farklılaştığı sorusuna cevap bulmak amacıyla 11 gelişmiş ve 25 gelişmekte olan ÷lke için kamu tasarruflarını ve özel tasarrufları etkileyen faktörleri incelemiştir. 1970-1992 dönemi verilerinin kullanıldığı çalışmada kamu ve özel tasarruf değişkenlerini etkileyebilecek değişkenler seti nüfus bağımlılık oranı, şehirleşme oranı, kamu tasarrufları, kamu sosyal güvenlik harcamaları, kişi baři gelir ve artış hızı, para arzı, özel sektör kredileri, reel faiz oranı, cari işlemler dengesi, gelir dağılımı, enflasyon oranı ve politik dengesizlik değişkenlerini içermektedir. Gerçekleştirilen panel veri analizine göre nüfus bağımlılık oranı, kamu sosyal güvenlik harcamaları ve kamu tasarruflarının özel tasarruflar üzerinde negatif bir etkisinin olduğu ifade edilmiştir. Ancak kamu tasarruflarının bu etkisi Ricardocu Denklik Hipotezini güçlü bir şekilde desteklememektedir. Buna karşın kişi baři gelir ve artış hızı, para arzı, cari işlemler dengesi ve özel sektör kredilerinin özel tasarruflar üzerindeki etkisi pozitifdir. Ayrıca reel faiz oranının anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir. Fakat, kamu tasarrufları bağımlı değişken olarak ele alındığında özel tasarrufları etkilemeyen politik dengesizlik değişkeninin kamu tasarrufları üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu gör÷lmektedir. Öte yandan, kamu tasarrufları, demografik değişkenlerden, sosyal güvenlik harcamalarından ve para arzından etkilenmemektedir. Son olarak, kişi baři gelir ve artış hızı ile cari işlemler dengesi kamu tasarruflarını arttırıcı bir etkiye sahiptir. şahin (2017), yurtiçi tasarrufların belirleyicilerini yüksek, üst-orta ve düşük-orta olmak üzere farklı gelir gruplarındaki ÷lkeler açısından ele almıştır. Çalışma, 2000-2014 dönemi verilerinden faydalanılarak panel veri analizi ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada yurtiçi tasarruflar bağımlı; kişi baři gelir, enflasyon oranı, mevduat faiz oranı, işsizlik oranı, kentsel ve kırsal nüfus artışı değişkenleri ise yurtiçi tasarrufları açıklayabilecek bağımsız değişkenler olarak ele alınmıştır. Ulaşılan sonuçlar, ÷lke grupları açısından birbirinden farklılık göstermektedir. Yüksek gelirli ÷lkeler için elde edilen tahmin sonuçları, işsizlik oranı haricindeki tüm bağımsız değişkenlerin yurtiçi tasarrufları pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediğini göstermektedir. Buna göre mevduat faiz oranı, kişi baři gelir, enflasyon oranı, kentsel nüfus oranı ve kırsal nüfus oranındaki artışlar yurtiçi tasarrufları arttırmaktadır. İşsizlik oranının ise yurtiçi tasarruflar üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir. Üst-orta gelirli ÷lkeler için ise kişi baři gelir yurtiçi tasarrufları pozitif, işsizlik oranı ise negatif yönde etkilemektedir. Diğer değişkenlerin ise bağımlı değişken üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur. Düşük-orta gelir seviyesindeki ÷lkeler için gerçekleştirilen analiz ise enflasyon oranındaki artışların yurtiçi tasarrufları pozitif, şehirleşme oranındaki artışların ise yurtiçi tasarrufları negatif yönde etkilediği yönündedir.

Daha geniş bir ÷lke grubu için gerçekleştirdikleri analizlerinde ise Grigoli vd. (2016), dış ticaret hadlerinin özel tasarrufları nasıl etkilediğini 165 ÷lke için incelemişlerdir. 1981-2012 dönemi

verilerinin kullanıldığı çalışmada iki aşamalı Genelleştirilmiş Momentler Metodu (Generalized Method of Moments-GMM) yönteminden faydalanılmıştır. Dış ticaret hadleri, satın alma gücü paritesine göre kişi başı gelir ve artış hızı, kamu tasarrufları, enflasyon oranı, reel faiz oranı, özel sektör kredi akışı ve yaşlı nüfus bağımlılık oranı değişkenleri çalışmada açıklayıcı değişkenler olarak kullanılmıştır. GMM analizi sonuçlarına göre, kişi başı gelir ve artış hızı özel tasarrufları pozitif; kamu tasarrufları, özel sektör kredi akışları, enflasyon oranı, nüfus bağımlılık oranı ve dış ticaret hadleri ise özel tasarruf oranlarını negatif bir biçimde etkilemektedir. Çalışma, buraya kadar literatürdeki genel eğilimle uyumlu değişkenleri ele almaktadır. Fakat bu değişkenlerin yanı sıra dış ticaret hadleri, ticari dışa açıklık ve özel sektör kredilerinin etkileşimli etkileri de dikkate alınmıştır. Buna göre dış ticaret hadleri ile ticari dışa açıklığın etkilerinin birbirine bağımlı olmadığı, ancak dış ticaret hadleri ile özel sektör kredilerinin etkileşiminin negatif sonuç verdiği saptanmıştır. Son olarak, çalışmada yine literatürden farklı olarak, mali kural, enflasyon hedeflemesi ve dalgalı kur rejimlerinin özel tasarruflar üzerindeki etkisi ele alınmış ve enflasyon hedeflemesi rejiminin varlığının özel tasarrufları azalttığı ifade edilmiştir. Aynı ülke grubu ve dönem için gerçekleştirdikleri bir başka çalışmada

Grigoli vd. (2018), iki aşamalı GMM analizi kullanarak özel ve ulusal tasarrufların belirleyicilerini araştırmışlardır. Araştırmanın sonuçlarına göre özel tasarruflar, kişi başı gelir ve artış hızı, dış ticaret hadleri, cari işlemler dengesi ve enflasyon oranından pozitif ve anlamlı bir biçimde etkilenmektedir. Şehirleşme, nüfus bağımlılık oranı kentleşme oranı, kamu tasarrufları ve petrol fiyatlarındaki artış ise özel tasarruflar üzerinde negatif bir etkiye sahiptir. Çalışmada bu uygulama, aynı zamanda farklı dönem ve ülke grupları için de gerçekleştirilmiştir. Örneğin yalnızca 2008-2010 dönemi için gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre kişi başı gelirin özel tasarruflar üzerindeki etkisi 1981-2012 dönemine göre azalmaktadır. Aynı dönemde yine, nüfus bağımlılığı değişkeninin katsayısının da tüm yılları kapsayan analize göre küçüldüğü gözlemlenmiştir. Yalnızca gelişmiş ülkeler için gerçekleştirilen analiz de özel tasarrufların gelir artışına, tüm ülkeleri kapsayan analize kıyasla daha duyarlı olduğunu göstermektedir. Yüksek büyüme hızına sahip 10 Asya ülkesi için gerçekleştirilen analiz sonuçları ise bu ülkelerde özel tasarrufların faiz oranına duyarlılığının dünyanın geri kalanına göre çok daha yüksek olduğunu işaret etmektedir. Ayrıca ulusal tasarruflar da aynı yöntemle ele alındığında 165 ülke için ulaşılan sonuçlar kişi başı gelir ve artışı ile dış ticaret hadlerinin kamu tasarruflarını pozitif, nüfus bağımlılık oranının ise kamu tasarruflarını negatif yönde etkilediğini göstermektedir. Sahoo ve Dash (2013), yurtiçi ve özel tasarrufların belirleyicilerini Güney Asya ülkeleri için ele almışlardır. Çalışmada Hindistan, Pakistan, Sri Lanka, Bangladeş ve Nepal için 1975-2010 dönemi verilerinden faydalanılarak panel nedensellik ve eşbütünlük analizleri gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın odak noktası, tasarruf oranları üzerinde finansal sektör gelişiminin etkili olup olmadığının ortaya konmasıdır. Finansal gelişimin göstergesi olarak banka şubesi sayısı, banka kredilerinin GSYH'ye oranı ve M2Y para arzı değişkenlerinden oluşan finansal gelişmişlik endeksi kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, reel faiz oranı, kişi başı gelir, nüfus bağımlılık oranı, kamu tasarruf oranı, yabancı tasarruf oranı ve tarım sektörünün GSYH içindeki payı çalışmada

kullanılan diğer açıklayıcı değişkenlerdir. Gerçekleştirilen panel nedensellik analizine göre, banka şube sayısı ve finansal gelişmişlik endeksi ile hem yurtiçi hem de özel tasarruflar arasında çift yönlü nedensellik ilişkileri tespit edilmiştir. Uzun dönemli ilişkileri gösteren eşbütünleşme analizine göre ise yurtiçi tasarruflar gelir artış hızı, tarım sektörünün büyüklüğü, banka şube sayısı, banka kredileri, M2Y para arzı ve finansal gelişmişlik endeksi değişkenlerinden pozitif; yabancı tasarruflardan ise negatif bir şekilde etkilenmektedir. Özel tasarruflar da tarım sektörünün büyüklüğü hariç yurtiçi tasarrufları pozitif etkileyen tüm diğer değişkenlerden pozitif; yabancı tasarruflar, kamu tasarrufları ve tarım sektörü büyüklüğünden ise negatif bir şekilde etkilenmektedir. Bu sonuçlar Özcan vd. (2003), Agrawal (2009), Özcan ve Günay (2012) ve Ayalew (2013) ile birlikte finansal derinliğin ve gelişmişliğin tasarruflar üzerinde ki önemini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Öte yandan, kamu tasarruflarının negatif etkisi çok güçlü olmamakla birlikte Ricardocu Denklik Hipotezine bir destek sunmaktadır. Hayaloğlu vd. (2018) ise 1996-2016 dönemi verilerini kullanarak kurumsal faktörlerle yurtiçi tasarruflar arasındaki ilişkiyi 12 geçiş ekonomisi için ele almışlardır. Panel veri analizinin uygulandığı çalışmanın bulguları, sivil özgürlükler, demokrasi düzeyi ve düzenleyici kalitenin yurtiçi tasarruflar üzerinde pozitif ve anlamlı etkileri olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra, enflasyon oranı ve doğumda yaşam beklentisinin yurtiçi tasarruflar üzerindeki etkisi pozitif ve anlamlı olarak tespit edilmiştir. Buna karşın, ticari dışa açıklık ve nüfus artış hızının yurtiçi tasarruflar üzerinde negatif etkileri olduğuna dair kanıtlar elde edilmiştir. Bu çalışma, kurumsal faktörleri de dikkate alması açısından literatürdeki genel eğilimden farklılık arz etmektedir.

Elbadawi ve Mwega (2000), 1975-1990 dönemi için Sahra-Altı Afrika, Güney Afrika, Karayipler ve Latin Amerika ülkeleri için özel tasarrufların belirleyicilerini analiz etmişlerdir. Çalışmada, panel Granger nedensellik analizi ve panel EKK yöntemi kullanılmıştır. Sahra Altı Afrika ülkeleri için gerçekleştirilen nedensellik analizine göre dış yardımlardan ve ekonomik büyümeden tasarruflara doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ayrıca özel tasarrufların diğer belirleyicilerinin araştırıldığı panel EKK analizinde kişi başı gelir, kişi başı gelir artış hızı ve dış ticaret hadlerinin özel tasarruflar üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Kentleşme ve genç nüfus bağımlılık oranının ise tasarruflar üzerindeki etkisi negatiftir. Bunun yanı sıra, kamu tasarruflarının özel tasarruflar üzerindeki etkisi, negatif ve anlamlıdır. Bu analizler haricinde, Afrika'da yüksek tasarruf oranına sahip Kenya ve Zimbabwe ile en düşük tasarruf oranına sahip ülkelerden biri olan Bostwana için gerçekleştirilen regresyon analizi sonuçları göstermektedir ki Güney Asya ile kıyaslandığında kişi başı gelir ve genç nüfus bağımlılık oranının özel tasarruflar üzerinde çok daha düşük bir etkisi vardır. Horioka ve Wan (2007), panel veri analizini tek bir ülke için gerçekleştirmişlerdir. Çin'de 31 farklı bölge için 1995-2004 dönemi verileri kullanılarak panel GMM yöntemiyle hanehalkı tasarruflarını etkileyen makroekonomik faktörlerin neler olduğunun araştırıldığı çalışmada tasarrufların belirleyicileri olarak kişi başı gelir artış hızı, nüfus bağımlılık oranları, reel faiz oranı ve tasarruf oranının gecikmeli değerleri kullanılmıştır. Gerçekleştirilen GMM analizi panelin tamamı için, kırsal kesim için ve kentsel kesim için ayrı ayrı uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre kentsel kesimde kişi başı gelir artış hızı tasarruf değişkeninin gecikmeli

değerleri yurtiçi tasarruflar üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Kırsal kesimde ise gelir artış hızı, gecikmeli tasarruf değişkeni ve reel faiz oranlarının etkisi pozitif, enflasyon oranının etkisi ise negatiftir. Son olarak, örneklemin tamamı için gerçekleştirilen analiz sonuçları da tasarrufun gecikmeli değerinin, gelir artış hızının, reel faiz oranının ve nüfus bağımlılık oranlarının tasarruflar üzerinde anlamlı etkileri olduğunu göstermektedir. Bu değişkenlerin tamamı, tüm panel için yapılan analizde tasarruf oranlarını pozitif bir biçimde etkilemektedir. Horioka ve Wan (2007)'a benzer şekilde Wan (2015), panel GMM yöntemi kullandığı çalışmada Çin'de 36 şehir için hanehalkı tasarruflarının belirleyicilerini tespit etmiştir. 1995-2010 dönemi için elde edilen bulgular gelir artış hızı, reel faiz oranı, enflasyon oranı ve konut fiyatlarının yurtiçi tasarrufların en önemli belirleyicileri olduğunu göstermektedir. Bu değişkenler içinde konut fiyatlarının etkisi negatif, diğer değişkenlerin etkisi ise pozitiftir. Ayrıca sonuçlar, tıpkı Horioka ve Wan (2007) gibi bu çalışmada da kırsal ve kentsel kesim için farklılaşmaktadır.

Panel veri analizi ile gerçekleştirilen çalışmalarda OECD ülke grubu da önemli bir yer tutmaktadır. Callen ve Thimann (1997), 21 OECD ülkesi için gerçekleştirilen ve 1975-1995 dönemi için panel veri analizi uyguladıkları çalışmalarında hanehalkı tasarruflarını etkileyen faktörleri ele almışlardır. Elde edilen sonuçlar, ekonomik büyüme ve enflasyonun hanehalkı tasarrufları üzerinde pozitif; yaşlı nüfus bağımlılık oranı ve tüketici borcunun ise negatif bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Sarantis ve Stewart (2001) ise 20 OECD ülkesinde özel tasarrufların belirleyicilerini uzun dönem için araştırmışlardır. 1955-1994 dönemi verilerinin kullanıldığı çalışmada, panel eşbütünleşme analizi uygulanmıştır. Özel tasarrufları potansiyel olarak etkileyebilecek açıklayıcı değişkenler seti, genç nüfus bağımlılık oranı, kamu bütçe dengesi, özel sektör kredileri, GSYH, nüfus ve emekli nüfusun işgücüne oranı şeklinde hesaplanan emeklilik oranından oluşmaktadır. Eşbütünleşme analizi sonucunda ulaşılan bulguların her ülke bazında ayrı ayrı değerlendirildiği çalışmada demografik değişkenlerin özel tasarruflar üzerinde önemli bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. İrlanda hariç tüm ülkelerde genç nüfus bağımlılık oranı ve emeklilik oranının en az bir tanesinin özel tasarruflar üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Üstelik bu ilişki büyük ölçüde negatiftir. Özel sektör kredilerinin ise paneldeki ülkelerin $\frac{3}{4}$ 'ünde özel tasarruflar ile uzun dönemli ilişkisi tespit edilmiştir. Buna göre, özel sektör kredilerinde meydana gelen bir kısıtlama tasarruf oranlarını azaltmaktadır. Kamu bütçe dengesi de paneldeki 15 ülkede özel tasarruflar üzerinde uzun dönemli bir etkiye sahiptir. Bu ülkelerin 12'sinde bütçe dengesinin tasarruflar üzerindeki etkisi negatiftir. Son olarak, ekonomik büyümenin de 12 ülkede uzun dönemde özel tasarruflar üzerindeki pozitif ve anlamlı etkisi çalışmanın ulaştığı bir diğer bulgudur. Ramajo vd. (2006) de panel veri analizi kullandıkları çalışmalarında kamu tasarrufları, kamu harcamaları, kişi başı gelir, ekonomik büyüme, kısa dönem reel faiz oranı, enflasyon oranı, kentleşme oranı ve toplam nüfus bağımlılık oranının özel tasarrufları nasıl etkilediğini ortaya koymayı amaçlamışlardır. Analiz, 21 OECD ülkesi ve G-7 ülkeleri için 1964-2001 dönemi verileriyle gerçekleştirilmiştir. OECD ülkeleri için elde edilen sabit etkiler modeli bulguları, kamu tasarruf ve harcamalarının özel tasarruflar üzerinde negatif bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bu durum Ricardocu Denklik Hipotezinin geçerliliğini, bir başka

deyişle kamu tasarruflarının özel tasarrufları dışladığını göstermektedir. Öte yandan, ekonomik büyüme ve kentleşme oranında meydana gelen artışlar özel tasarruflar üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir. G-7 ülkeleri için yapılan analiz ise OECD grubundan farklılıklar göstermektedir. G-7 ülkelerinde, OECD ülkelerindeki gibi kamu harcamaları artışı özel tasarrufları negatif etkilemektedir. Ancak kişi başı gelir artışı, reel faiz oranı ve nüfus bağımlılık oranı değişkenleri de özel tasarruflar üzerinde OECD ülkelerinin aksine G-7 ülkelerinde negatif bir etkiye sahiptir. Kolasa ve Liberda (2015) ise 27 OECD ülkesi ve Polonya'yı hanehalkı tasarrufları ve özel tasarruflar açısından kıyaslamışlardır. Panel veri analizinin kullanıldığı çalışmada 1999-2014 dönemi için gelir, faiz oranı ve kamu tasarruflarının hanehalkı tasarrufları ve yurtiçi tasarrufların en önemli belirleyicileri olduğu saptanmıştır. Polonya'da, tipik bir OECD ülkesine göre kamu tasarruflarının yurtiçi ve özel tasarruflar üzerinde daha etkili olması da çalışmanın ulaştığı bir diğer bulgudur. Yaraşır ve Yılmaz (2011) ise içlerinde Türkiye'nin de bulunduğu 20 OECD ülkesi için özel tasarrufları belirleyen faktörleri incelemiştir. Çalışmada, dinamik panel veri analizi kullanılmıştır. Özel tasarruf oranını etkileyebilecek olan açıklayıcı değişkenler seti 1999-2007 dönemi için özel kesim kredi stoku, kamu tasarrufları, yaşlı nüfus bağımlılık oranı, cari işlemler dengesi, ekonomik büyüme enflasyon oranı ve reel faiz oranından oluşmaktadır. Ulaşılan sonuçlar özel kredilerin, cari işlemler dengesinin ve enflasyon oranının özel tasarruf oranları üzerinde pozitif ve anlamlı etkilerinin olduğunu göstermektedir. Yaşlı nüfus bağımlılık oranı ve kamu tasarrufları da özel tasarruflar üzerinde negatif bir etkiye sahiptir. Ayrıca kamu tasarruflarının negatif etkisi çok büyük olmamakla birlikte OECD ülkelerinde özel tasarrufları bir miktar dışladığını göstermektedir. Son olarak, reel faiz oranı ile literatürdeki genel eğilimin aksine ekonomik büyümenin özel tasarruflar üzerinde anlamlı bir etkisinin olmaması çalışmanın ulaştığı bir diğer bulgudur. Bulut ve Karakaya (2018), tasarrufların belirleyicilerini ele aldıkları çalışmalarında bu faktörleri 21 OECD ülkesi için araştırmışlardır. Modelde kullanılan bağımlı değişkenler özel ve ulusal tasarruf oranları ile kamu tasarruf oranlarıdır. Bu değişkenleri açıklama potansiyeli olan makroekonomik değişkenler ise GSYH büyüme oranı, enflasyon oranı reel faiz oranı, likidite oranı ve kişi başı gelirdir. 2006-2015 dönemi için gerçekleştirilen Dinamik Ortalama Grup En Küçük Kareler (Dynamic Ordinary Least Squares Mean Group-DOLSMG) eşbütünleşme analizine göre özel tasarruflar ile büyüme oranı haricindeki tüm açıklayıcı değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Uzun dönemde özel tasarruflar üzerinde kişi başı gelir, reel faiz oranı ve enflasyon oranının etkisi negatif, likidite oranının etkisi ise pozitifdir. Ulusal tasarruflar ve kamu tasarruflarıyla ise tüm değişkenlerin uzun dönemde anlamlı bir ilişkisi vardır. Ayrıca enflasyon oranı hariç diğer değişkenler kamu tasarrufu üzerinde negatif bir etkiye sahipken ulusal tasarruflar üzerinde büyüme oranı ve likidite oranının pozitif, kişi başı gelir, reel faiz oranı ve enflasyon oranının ise negatif bir etkisinin olması çalışmanın ulaştığı bir diğer bulgudur.

Panel veri analizi ile gerçekleştirilen çalışmalarda tasarrufun belirleyicileri, dünyanın farklı bölgelerindeki ülke grupları ve OECD gibi resmi ülke gruplarının yanı sıra, Geçiş Ekonomileri ve Avrupa ülkeleri kapsamında da ele alınmaktadır. Bu çalışmalardan Hondroyannis (2006), 13 Avrupa

ülkesi için özel tasarrufların belirleyicilerinin ne olduğu sorusuna panel eşbütünleşme analizi ile 1961-1998 verilerini kullanarak yanıt aramıştır. Çalışmada özel tasarruf oranı, genç ve yaşlı nüfus bağımlılık oranları, özel sektör kredileri, kamu bütçe açığının GSYH'ye oranı, reel faiz oranı, harcanabilir gelir artış hızı ve enflasyon oranı değişkenleri kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar panelin tamamı ve ülkeler bazında ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Panelin tamamına ilişkin sonuçlar göstermektedir ki genç ve yaşlı nüfus bağımlılık oranları, enflasyon oranı, reel faiz oranı gelir artış hızı ve kamu bütçe dengesinin özel tasarruflar üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi vardır. Buna karşın özel sektör kredilerinin özel tasarruflar üzerindeki etkisi negatiftir. Bulgular ülke bazında değerlendirildiğinde ise örneğin genç nüfus bağımlılık oranının 8, yaşlı nüfus bağımlılık oranının ise 10 ülkede anlamlı bir etkisinin olduğu görülmektedir. Enflasyon oranı, 13 ülkeden 6'sında anlamlı bir etkiye sahipken panel sonuçlarının aksine bu etki Fransa ve İspanya'da negatiftir. Yine kamu bütçe dengesi değişkeni özel tasarruflar üzerinde 13 ülkeden 7'sinde anlamlıdır ancak panel sonuçlarının aksine bu değişken de Belçika ve Yunanistan'da negatif bir etki göstermektedir. Son olarak, reel faiz oranı tüm panel için pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olmasına rağmen ülke bazında gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre hiçbir ülkede tek başına anlamlı bir etkiye sahip değildir. Avrupa ülkeleri için gerçekleştirilen bir başka çalışmada Levenko (2020), 22 Avrupa ülkesi için panel GMM analizi uygulayarak hanehalkı tasarrufunu etkileyen faktörleri araştırmıştır. Belirsizlik algısının hanehalkı tasarrufları üzerinde etkisinin olabileceği ifade edilen çalışmada, belirsizliğin göstergesi olarak işsizlik, işsizlik beklentisi, ekonomik duruma ilişkin beklentiler ve enflasyon oranı değişkenleri kullanılmıştır. Diğer açıklayıcı değişkenler ise kredi akışları, genç ve yaşlı nüfus bağımlılık oranı, harcanabilir gelir artışı, reel faiz oranı ve hanehalkı tasarruf oranının gecikmeli değeridir. GMM analizi, 22 Avrupa ülkesinin tamamı ile birlikte Merkez ve Doğu, Katı ve Kuzey Avrupa Ülkeleri olmak üzere toplamda 3 farklı alt grup için de gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçları, tüm grup ve alt gruplar için tasarrufun gecikmeli değerinin, harcanabilir gelir artışının ve belirsizliğin göstergesi olan işsizlik beklentisi ile işsizlik oranı değişkenlerinin hanehalkı tasarrufları üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, hanehalkı tasarrufunun belirleyicilerinden birinin atalet, ötekinin de belirsizlik olduğuna işaret etmektedir. Bu değişkenlerin yanı sıra gini katsayısı, kadınların işgücüne katılım oranı, fiyat oynaklığı ve ekonomik duruma ilişkin beklenti değişkenleri modele birer birer eklenmiş ancak bu değişkenlerden yalnızca ekonomik durum beklentisi değişkeninin negatif ve anlamlı bir ilişkisi gözlenmiştir. Bir başka deyişle, genel ekonomik duruma ilişkin beklentiler bozuldukça hanehalkı tasarruf oranları artmaktadır.

Geçiş ekonomileri grubunu dikkate alan çalışmalarında Denizler ve Wolf (2000), gerçekleştirdikleri panel regresyon analizinde geçiş ekonomileri ve gelişmiş piyasa ekonomilerinde iki farklı husus üzerinde durmuşlardır: geçiş ekonomileri ile gelişmiş piyasa ekonomilerinin yurtiçi tasarrufun belirleyicileri açısından karşılaştırılması ve Doğu Avrupa'daki geçiş ekonomilerinde ekonomik serbestleşmenin tasarruf oranları üzerindeki etkisi. Geçiş ekonomileri ile gelişmiş piyasa ekonomilerinin karşılaştırıldığı analizde 1989-1995 dönemi için kişi başı gelir, para arzı ve dış ticaret hadlerindeki artışın her iki ülke grubu için tasarruf oranlarını etkilediği tespit edilmiştir. Kişi başı

gelir ve dış ticaret hadlerinde meydana gelen artış her iki ülke grubunda da tasarruf oranlarını pozitif etkilerken para arzı geçiş ekonomilerinde pozitif, gelişmiş ekonomilerde ise negatif bir etki göstermektedir. Enflasyon oranı ve GSYH büyümesi ise tasarruf oranını yalnızca geçiş ekonomilerinde etkilemektedir. Her iki değişkenin etkisi de negatiftir. Son olarak, ülkedeki iç karmaşanın bir göstergesi olarak silahlı çatışmaların varlığı bir kukla değişken olarak kullanılmıştır. Her iki ülke grubunda da silahlı çatışmaların varlığı, tasarruf oranları üzerinde negatif bir etkiye sahipken bu etki gelişmiş piyasa ekonomilerinde anlamsızdır. Çalışmada ele alınan bir diğer olgu ise aynı dönem için yalnızca Doğu Avrupa geçiş ekonomilerinde ekonomik serbestleşmenin tasarruf oranları üzerindeki etkisinin araştırılmasıdır. Gerçekleştirilen analiz göstermiştir ki cari yıldaki serbestleşme derecesi aynı yıl tasarruf oranları üzerinde bir etkiye yol açmamaktadır. Ancak ekonomik serbestleşme 1 yıl gecikmeli olarak tasarruf oranlarını önemli ölçüde düşürmektedir. Ekonomik serbestleşmenin farklı alt grupları olan içsel serbestleşme, dışsal serbestleşme ve fiyat serbestleşmesi endekslerinin de her birinin tasarruf oranları üzerinde gecikmeli olarak negatif bir etkisinin olması çalışmanın ulaştığı bir diğer bulgudur. Nitekim ekonomik serbestleşmenin tasarruflar üzerindeki etkilerinin araştırılması açısından bu çalışmanın literatürdeki genel eğilimden oldukça farklılaştığını söylemek mümkündür. Yine geçiş ekonomilerine odaklanan bir diğer çalışmada Doker vd. (2016) ise 20 geçiş ekonomisinde yurtiçi tasarrufların demografik ve sosyoekonomik belirleyicilerini 1993-2013 dönemi için incelemişlerdir. Çalışmada panel veri analizi uygulanmıştır. Çalışmada kullanılan demografik ve sosyoekonomik değişkenler toplam, genç ve yaşlı nüfus bağımlılık oranları, kişi başı gelir artış hızı, kadınların işgücüne katılım oranı, işsizlik oranı, nüfus yoğunluğu ve kentleşme oranıdır. Sabit etkiler modeliyle elde edilen bulgular göstermektedir ki kadınların işgücüne katılma oranı, kişi başı gelir artış hızı ve şehirleşme oranı yurtiçi tasarrufları pozitif ve anlamlı bir biçimde etkilemektedir. Buna karşın analizde işsizlik oranı, toplam, genç ve yaşlı nüfus bağımlılık oranları ve nüfus yoğunluğu değişkenlerinin yurtiçi tasarruflar üzerindeki etkisinin negatif olduğuna ilişkin kanıtlar mevcuttur. Ayrıca çalışmada, sabit etkiler modeline ek olarak uygulanan havuzlanmış veri analizi de sabit etkiler modeli ile aynı sonuçları vermiştir.

Tasarrufların makroekonomik belirleyicilerine ilişkin gerçekleştirilen çalışmalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, bağımlı değişken olarak yurtiçi tasarruflar, özel tasarruflar, kamu tasarrufları ve yabancı tasarruf oranları gibi farklı tasarruf oranlarının incelendiği görülmektedir. Bağımsız değişkenler seti ise genel olarak tüketim teorilerinin gerektirdiği gelir ve demografik faktörler gibi değişkenlere ek olarak politik dengesizlik, finansal derinlik gibi birçok farklı değişkeni içermektedir. Tek bir ülkeye odaklanan çalışmalar olduğu gibi birden çok ülkeyi aynı anda analiz eden çalışmalar da mevcuttur. Tüm bu çalışmalarda ise eşbütünleşme, regresyon ve nedensellik analizi gibi ekonometrik temelli yöntemlerin uygulandığı gözlemlenmektedir. Ancak, tasarrufların belirleyicileri araştırılırken yalnızca makroekonomik faktörlere odaklanmak yeterli olmamaktadır. Bireylerin yaşayışları, hanehalkının durumu ve alışkanlıkları gibi birçok bireye ve aileye özgü faktör

de tasarruf kararları üzerinde etkili olmaktadır. Bu doğrultuda, takip eden alt başlıkta tasarrufların mikroekonomik belirleyicilerine ilişkin çalışmaları irdelenmiştir.

2.2. Tasarrufun Mikroekonomik Düzeydeki Belirleyicilerine İlişkin Çalışmalar

Tasarrufun mikroekonomik belirleyicilerinin dikkate alındığı çalışmalarda, makroekonomik belirleyicilere ilişkin çalışmalardan farklı olarak çoğunlukla hanehalkı yaşayışına ilişkin faktörlerin etkilerinin göz önünde bulundurulduğu dikkat çekmektedir. Bu faktörler içinde, demografik ve ekonomik özelliklerin yanı sıra kültürel alışkanlıklar, eğitim, meslek, medeni durum gibi özellikler de öne çıkmaktadır. Bu çalışmaların ele aldığı tasarruf türü ise hanehalkı tasarruflarıdır. Tasarrufun mikroekonomik düzeydeki belirleyicilerine ilişkin çalışmalar, verilerin elde edilmesi açısından iki başlıkta incelenebilir: verilerin anket formları aracılığıyla saha çalışması ile toplandığı çalışmalar ve resmi kurumların oluşturduğu veri setlerinden faydalanan çalışmalar. Her iki veri elde etme yönteminin de çalışmaların ele aldığı faktörler açısından kuşkusuz birbirine göre avantaj ve dezavantajları mevcuttur. Bu açıdan, mikroekonomik değişkenlerin tasarruf üzerindeki etkilerini ele alan çalışmalar bu iki başlık altında ele alınacaktır.

2.2.1. Verilerin Saha Çalışması ile Toplandığı Çalışmalar

Verilerin saha çalışması ile toplandığı çalışmalarda göze çarpan en önemli avantaj, bu verilerin araştırmacıların kendisi tarafından bizzat elde edilmesidir. Bu husus, elde edilen bilgilerin gerçekçiliğini arttırabileceği gibi araştırmacılara birçok farklı konuda bilgi toplama özgürlüğünü de sunmaktadır. Ancak bu tip çalışmalar genellikle bir kez gerçekleştirilebildiği için farklı yıllar itibarıyla aynı katılımcı grubundaki tutum değişikliklerinin anlaşılması mümkün olamamaktadır. Bu çalışmaları, tıpkı zaman serisi analizleri gibi kendi içinde Türkiye ve diğer ülkeler için yapılan çalışmalar olarak sınıflandırmak mümkündür. Örneğin Chhoedup (2013), Güney Asya ülkelerinden Butan için hanehalkı tasarruflarının belirleyicilerini 404 hane üzerine gerçekleştirdiği anket çalışmasından topladığı verilerle analiz etmiştir. Regresyon yönteminin kullanıldığı çalışmada gelir, hane reisinin eğitim düzeyi, mesleği, hane büyüklüğü, yaşanan muhit, ailenin sahip olduğu finansal varlıklar ve hanedeki bağımlılık oranının tasarruflar üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Gerçekleştirilen regresyon analizi sonuçları hane reisi yaşının tasarruflar üzerinde pozitif, bu değişkenin karesinin ise negatif bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bir başka deyişle hane reisi yaşı ile tasarruflar arasında doğrusal olmayan ters U şeklinde bir ilişki mevcuttur. Bunun haricinde, hane büyüklüğü ve hanehalkı borç miktarı hanehalkı tasarruflarını negatif, gelir ise beklenildiği gibi pozitif etkilemektedir. Diğer faktörlerin ise tasarruflar üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir. Kostakis (2013), Yunanistan’da 800 katılımcı ile gerçekleştirdiği anket çalışmasında hanehalkı tasarruflarının belirleyicilerini ele almıştır. 2011 yılı için gerçekleştirilen çalışmada EKK yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular gelir ve eğitim düzeyinin tasarrufları pozitif bir biçimde etkilediğini göstermektedir. Buna karşın medeni durum ve işsizlik değişkenlerinin tasarruf

üzerindeki etkisi negatif olarak tespit edilmiştir. Iqbal vd. (2018) de Pakistan’da 3 farklı bölgede 270 katılımcı ile gerçekleştirdikleri anket çalışmasında yine hanehalkı tasarrufların belirleyicilerini ele almışlardır. Çalışmada eğitim, gelir ve hanenin yaşadığı muhitin hanehalkı tasarrufları üzerindeki etkisi EKK analizi ile araştırılmıştır. Analiz sonuçları, hanehalkı tasarrufları üzerinde etkisi olan tek anlamlı değişkenin hanenin geliri olduğunu göstermektedir. Hanehalkı tasarrufu üzerinde anlamlı etkileri olmayan diğer değişkenlerle birlikte sonradan modele eklenen eğitim ve yaşanan muhiti içeren etkileşim değişkeninin de tasarruflar üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir. Yine Pakistan için gerçekleştirilen bir diğer çalışmada Saqib vd. (2016), Pakistan’da kırsal kesimde ve kentte yaşayan hanehalkının tasarruflarını etkileyen faktörleri regresyon analizi ile incelemişlerdir. Veriler, anketler aracılığıyla toplam 50 hane ile yüz yüze görüşülerek elde edilmiştir. Çalışmada hanehalkı tasarruflarının potansiyel belirleyicileri olarak gelir, hane nüfusunun bağımlılık oranı, hane reisinin yaşı, eğitimi, istihdam durumu ve medeni durumu gibi sosyoekonomik faktörlerin etkileri incelenmiştir. Analiz, kırsal ve kentsel nüfus için ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir. Ulaşılan bulgular, gelirin hanehalkı tasarruflarının en önemli belirleyicisi olduğunu göstermektedir. Hem kırsal kesimde hem de kent nüfusunda gelir, tasarrufları pozitif bir biçimde etkilemektedir. Ayrıca her iki kesimde de hane reisinin serbest meslek erbabı olması ve yaşı tasarruflar üzerinde pozitif bir etki göstermektedir. Buna karşın, aile reisinin eğitim süresi kentsel nüfusta tasarrufları negatif etkilerken kırsal kesimde bu değişkenin tasarruflar üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir. Son olarak, aile nüfustaki bağımlılık oranı da kırsal kesimde tasarrufları negatif etkilemekte ancak kentte yaşayan hanelerde anlamlı bir etki göstermemektedir.

Mirach ve Hailu (2014), hanehalkı tasarruflarının Etiyopya’daki temel belirleyicilerinin ne olduğunu araştırmışlardır. 604 hane üzerine gerçekleştirilen anket çalışmasından elde edilen veriler tobit modeli ile analiz edilmiştir. Çalışma, Etiyopya’nın 3 farklı bölgesi ile sınırlandırılmıştır. Hanehalkı tasarrufları üzerinde etkili olabilecek açıklayıcı değişkenler seti cinsiyet, yaş, hane büyüklüğü, eğitim seviyesi, meslek, aylık gelir, gelir kaynağı, paranın elde edilme sıklığı ve tasarruf kurumlarından oluşmaktadır. Tobit modelinden elde edilen sonuçlara göre, hanehalkının aylık ortalama geliri, hane reisinin yaşı ve cinsiyet değişkenleri tasarruflar üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Buna göre, hanehalkı geliri ve hane reisinin yaşı arttıkça tasarruflar artmaktadır. Hane reisinin kadın olduğu durumlarda ise daha çok tasarruf edilmektedir. Ayrıca, tasarruf için kullanılan kurumların resmi finans kuruluşları olması hanehalkı tasarruflarını arttıran bir diğer faktördür. Buna karşın evlilik ve paranın elde edilme sıklığı değişkenleri tasarrufları negatif etkilemektedir. Yani gelirini küçük parçalar halinde daha kısa zaman aralıklarıyla elde eden ve aile reisinin evli olduğu haneler daha az tasarruf etmektedir. Gerçekleştirilen analiz son olarak, krediye ulaşılabilirlik ile hane reisinin mesleği ve eğitimi değişkenlerinin tasarruflar üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Etiyopya için gerçekleştirilen bir diğer çalışmada Teshome vd. (2013), kırsal kesimde yaşayan hanehalkı tasarruflarını etkileyen faktörleri ele almışlardır. Verilerin anket yöntemiyle elde edildiği çalışmada Etiyopya’da iki farklı bölgede toplam 700 katılımcıdan elde edilen bilgiler tobit modeli ile analiz edilmiştir. Bu çalışmada, diğer çalışmalarda da olduğu gibi hane

reisinin yaşı, cinsiyeti ve eğitim seviyesi, hane nüfusunun bağımlılık oranı, kredi hizmetlerine erişim, yatırım ve gelir gibi değişkenlerin hanehalkı tasarrufları üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Ancak bu çalışmada kırsal kesimde yaşayan ailelere özgü olarak sahip olunan toprak miktarı ve çiftlik hayvanı değeri değişkenlerinin de tasarruflar üzerindeki etkisi incelenmiştir. Gerçekleştirilen analize göre, hane reisinin eğitimi, kredi hizmetlerine erişim, sahip olunan çiftlik hayvanı değeri, gelirin ve yatırımın Etiyopya’da hanehalkı tasarruflarını pozitif etkilediği tespit edilmiştir. Bunların yanı sıra, elde edilen gelir kaynağının etkisi negatif iken yaş ve cinsiyet gibi demografik faktörlerin anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir. Bu çalışma, kırsal kesimde yaşayan hanehalkının kırsal kesime özgü özelliklerini dikkate alması açısından literatürdeki genel eğilimden farklılık göstermektedir.

Türkiye için gerçekleştirilen saha çalışmaları ise genellikle bir şehir ile sınırlandırılmış çalışmalar olarak ön plana çıkmaktadır. Örneğin Soylu (2019), anket verileri aracılığıyla gerçekleştirdiği varyans analizi (Analysis of Variance-ANOVA) ve regresyon analizinde Kocaeli’de yaşayan vatandaşların gelir, harcama ve tasarruf seviyeleri arasındaki ilişkileri ortaya koymuştur. 847 katılımcıyla gerçekleştirilen çalışmada “tasarruf yapabiliyor musunuz” sorusuna verilen cevap kadınlarda, erkeklere göre daha yüksektir. Bununla birlikte eğitim seviyesi arttıkça evet cevabı oranının arttığı gözlemlenmiştir. En yüksek evet cevabı elde edilen yaş ve gelir aralığı ise sırasıyla 55-64 yaş ve 5001-7000 TL aralıklarıdır. Katılımcılar çoğunlukla beklenmedik durumlara karşı güvencede hissedebilmek için tasarruf yaptıklarını belirtmişlerdir. Tasarruf yapamayanların ise en önemli tasarruf yapamama nedeni gelir yetersizliğidir. Gerçekleştirilen ANOVA testi sonuçlarına göre ise harcama düzeyi ile gelir arasında ve gelir ile tasarruf arasında anlamlı birer ilişki tespit edilmiştir. Gelirin tasarruf üzerindeki etki yönü ve büyüklüğünün anlaşılması için gerçekleştirilen regresyon analizi ise gelirin tasarruflar üzerinde pozitif bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Buna göre gelirde meydana gelen 1 birimlik artış tasarruf düzeyini 0.18 birim arttırmaktadır.

Barış ve Çiftçi (2018), hanehalkı tasarruflarını gelir dağılımının nasıl etkilediğini Tokat ili özelinde ele almışlardır. 430 hane ile gerçekleştirilen anket çalışmasından toplanan veriler lojistik regresyon modeli kullanılarak analiz edilmiştir. Cinsiyet, yaş, eşin çalışma durumu, meslek, eğitim gelir ve ek gelirin tasarruflar üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışmada gelirin, hane reisinin mesleğinin ve eğitim durumunun tasarruflar üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Buna karşın cinsiyet, ek gelir, eşin çalışma durumu yaş ve medeni durumun hanehalkı tasarrufları üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur. Buna göre, gelir ve eğitim seviyesi tasarruf üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Meslek türü açısından bakıldığında ise kişinin kendi işinin sahibi olması durumunda diğer meslek türlerine göre daha çok tasarruf ettiği ifade edilmiştir. Öte yandan, katılımcıların tasarruf yapmasındaki en önemli neden çocukların eğitimi olarak ön plana çıkmaktadır. Tasarruf yapmama nedenlerinde ise ilk sırayı gelir yetersizliği almaktadır. Zengin vd. (2018) ise Türkiye için 289 katılımcı ile gerçekleştirdikleri anket çalışmasında hanehalkı tasarruflarının hangi faktörlere göre farklılaştığını araştırmışlardır. ANOVA ve t-testi analizlerinin kullanıldığı çalışmada gelir, cinsiyet, yaşam tarzı, medeni durum, çocuk sahipliği, araç sahipliği konut sahipliği ve

borçlanma eğilimi gibi faktörlerin hanehalkı tasarrufları üzerinde bir etkisi olup olmadığı sorusu üzerinde durulmuştur. Ulaşılan sonuçlar, gelir ve eğitim seviyesi ile hanehalkı tasarrufları arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Buna karşın, dışarda yeme alışkanlığının tasarruflar üzerinde olumsuz bir etkisi tespit edilmiştir. Öte yandan, medeni durum, cinsiyet ve çocuk sahipliği gibi demografik faktörlerin tasarruflar üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir. Ayrıca, yaşam tarzına ilişkin spor yapma alışkanlıkları, tatil alışkanlıkları ve kültürel alışkanlıklar ile borçlanma eğilimi, konut ve araç sahipliği gibi ekonomik unsurların da tasarruflar üzerinde herhangi bir anlamlı etkisi yoktur. Bu çalışma, hanenin yaşam tarzı ve kültürel alışkanlıkları gibi etmenlerin etkisini dikkate alması açısından emsallerinden farklılık göstermektedir. Son olarak, Marangoz ve Uluyol (2010)'un çalışmasında ise 2008 Küresel Finans Krizi'nin tüketicilerin tasarruf ve harcama eğilimleri üzerindeki etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır. 850 haneden anket yoluyla elde edilen veriler Kruskal-Wallis testi ile analiz edilmiştir. Buna göre, kriz döneminde tüketicilerin harcamalarını kısıttığı, tasarruf eğilimlerini ise arttırdığı tespit edilmiştir. Kısılan harcamaların kayda değer bir oranının zorunlu harcamalar olması ise dikkat çekicidir. Ayrıca, gelirin ve otomobil sahipliğinin tasarruflar üzerinde pozitif bir etkisinin olması çalışmanın ulaştığı bir diğer bulgudur.

Demografik ve sosyal faktörlerin yanı sıra, finansal okur-yazarlık ve finansal refah (gönenc) gibi bireylerin finansal hayatlarına ilişkin bilgi, beceri ve memnuniyetini de tasarruflar ile ilişkilendiren çalışmalar son dönemde literatürde sıklıkla tartışılmaktadır. Ayrıca, hanehalkı araştırmalarının yanı sıra akademisyenler veya girişimciler gibi tek bir meslek grubuna yönelik çalışmalar da mevcuttur. Örneğin Güler ve Tunahan (2017) farklı bir açıklayıcıya odaklandıkları çalışmalarında, hanehalkı tasarrufları üzerinde finansal okuryazarlığın etkilerini Sakarya ili için araştırmışlardır. Sakarya il sınırları içinde 453 katılımcıdan anket yoluyla elde edilen bilgiler ki-kare ve kümeleme yöntemleri ile analiz edilmiştir. Finansal okuryazarlığın borçlanma ve tasarruf davranışı üzerindeki etkilerinin ele alındığı analizde katılımcılar, tasarruf yapma nedeni olarak çoğunlukla zor günler ve beklenmeyen giderleri göstermişlerdir. İkinci sebep ise genel olarak emeklilik günleri için tasarruf edilmesidir. Gerçekleştirilen analiz ise finansal okuryazarlığın borçlanma eğilimi üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını ancak tasarruf davranışları üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Buna göre, katılımcılardan finansal okuryazarlık seviyesi yüksek olan bireylerin %65'inin tasarruf ettiği, finansal okuryazarlık seviyesi düşük olanların ise %53'ünün tasarruf edebildiği gözlemlenmiştir. Bozkurt vd. (2019)'nin de, finansal okuryazarlık ile tasarruf arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında bu ilişki ki-kare ve Kruskal-Wallis testleri ile incelenmiştir. Gerçekleştirilen analizlerden elde edilen bulgular, 7895 katılımcı için finansal okuryazarlığın tasarruflar üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu göstermektedir. Canöz ve Baş (2020) ise akademisyenlerin tasarrufa yönelik kararlarını incelemişlerdir. Verilerin anket aracılığıyla toplandığı çalışmada, 405 akademisyenin bireysel emeklilik sistemine katılım kararlarını etkileyen faktörler ele alınmıştır. Çalışmada lojistik regresyon analizi kullanılmış ve sonuçlar vakıf ve devlet üniversitesinde çalışan akademisyenler karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Ulaşılan sonuçlar, her iki tür üniversite personeli için de bireysel emeklilik sistemine katılımın en önemli

belirleyicilerinin tasarruf yapma alışkanlığı ve finansal okuryazarlık olduğunu göstermektedir. Devlet ve vakıf üniversitesi personelleri arasındaki en önemli fark ise gelecek kaygısının vakıf üniversitesi personeli için bireysel emekliliğe katılım konusunda anlamlı bir etkisinin olmamasıdır. Ünal ve Düger (2015)'in çalışmasında ise farklı bir kavram olarak finansal refah ön plana çıkmaktadır. Çalışmada akademisyenlerin finansal davranış kalıplarının, finansal hayat memnuniyeti veya finansal refah olarak tanımlanabilecek finansal refah üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Anket yoluyla 246 katılımcıdan elde edilen veriler tek yönlü varyans ve t-testi ile analiz edilmiştir. Ulaşılan sonuçlara göre, finansal davranış kalıpları ile finansal refah arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. Ayrıca akademisyenlerin görev yaptıkları lokasyon (taşra-merkez) ve cinsiyet, finansal davranış biçimleri üzerinde anlamlı bir farklılığa yol açmamaktadır. Uluyol (2019), akademisyenler üzerine gerçekleştirdiği çalışmasında, 30 farklı üniversiteden 644 akademisyenden anket formlarıyla veriler toplayarak akademisyenlerin tasarruf eğilimlerini araştırmıştır. Gerçekleştirilen çalışmaya göre akademisyenler, gelirlerinin %25'ini tasarruf olarak saklamaktadırlar. Bu çalışma, akademisyenlerin konu edilmesi bakımından Ünal ve Düger (2015) ve Canöz ve Baş (2020) ile birlikte literatürdeki genel eğilimden ayrılmaktadır. Girişimciler üzerine gerçekleştirdiği çalışmasında ise Uzay (2012), Kayseri il sınırı içindeki girişimciler üzerine gerçekleştirdiği araştırmasında girişimcilerin tasarruf profillerini ortaya koymuştur. Anket yöntemiyle 109 girişimciden elde edilen veriler kapsamında ulaşılan bulgular girişimcilerin tasarruf eğilimlerinin yüksek olduğunu ve bu birikimlerini yatırımlarını finanse etmek, bir başka deyişle işletmelerini büyütmek için kullandıklarını göstermektedir.

2.2.2. Verilerin Hanehalkı Bütçe Anketlerinden Elde Edildiği Çalışmalar

Resmi kurumlar tarafından oluşturulan Hanehalkı Bütçe Anketleri'nden elde edilen verilerle gerçekleştirilen çalışmalar da yine Türkiye ve diğer ülkeler şeklinde sınıflandırılabilir. Saha çalışması ile toplanan verilerle gerçekleştirilen çalışmalara göre resmi kurumların oluşturduğu bütçe anketlerinden faydalanmanın bazı avantajları vardır. Bunlardan ilki, elde edilen sonuçların tüm ülkeyi temsil etme kapasitesinin daha yüksek olmasıdır. Ayrıca, farklı yıllara ilişkin değişkenlerle çalışmayı da mümkün kılması hem istatistiksel olarak daha tutarlı sonuçların elde edilmesine hem de farklı yıllar itibarıyla karşılaştırma yapılmasına olanak tanımaktadır. Ahmad ve Asghar (2004), Pakistan Hanehalkı Bütçe Anketi (Pakistan Household Income Survey-PHIS) verilerini kullanarak gerçekleştirdikleri EKK analizinde 1998-1999 dönemi için hanehalkı tasarruflarını etkileyen faktörlerin neler olduğunu araştırmışlardır. Analiz, kırsal ve kentsel kesimde yaşayan haneler için ve örneklemin tamamı için ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir. Çalışmada konut sahipliği, gelir, hanede çalışan kişi sayısının hanehalkına oranı, hane reisinin istihdam durumu, eğitimi, yaşı ve cinsiyeti faktörlerinin tasarruflar üzerindeki etkileri incelenmiştir. Örneklemin tamamı için ulaşılan sonuçlar gelir, hane reisinin istihdam durumu ve cinsiyeti ile ailedeki çalışan kişi oranının hanehalkı tasarruflarını olumlu bir biçimde etkilediğini göstermektedir. Hane reisinin yaşı, eğitim seviyesi ve beklentilerin aksine konut sahipliği değişkeni ise tasarruf oranları üzerine negatif bir etkiye sahiptir.

Kentte yaşayan aileler için gerçekleştirilen analiz sonuçları da örneklemin tamamı için gerçekleştirilen analiz ile etkilerin yönü ve anlamlılığı açısından aynı sonuçları vermiştir. Kırsal kesimde yaşayan haneler için ise eğitim seviyesinin diğer iki analizde negatif olan katsayısı pozitif dönmüş, cinsiyetin pozitif olan katsayısı ise negatif olmuştur. Yani kırsal kesimde Pakistan'ın tamamı ve kent nüfusunun aksine eğitim seviyesinin artması ve hane reisinin kadın olması hanehalkı tasarruflarını arttırmaktadır.

Pakistan için gerçekleştirilen bir diğer çalışmada Khan vd. (2017), iki farklı hanehalkı bütçe anketinden faydalanan 2001-2002 ve 2011-2012 dönemleri için Pakistan'da hanehalkı tasarruflarının belirleyicilerini ele almışlardır. Çalışmada, literatürdeki genel eğilimden farklı olarak 4 farklı hanehalkı tasarruf tanımı kullanılmıştır. Birinci tanım, hanehalkı gelirinden toplam harcamalar çıkarılarak elde edilmiştir. İkinci tanım da yine hanehalkı gelirinden dayanıklı tüketim malı haricindeki harcamalar çıkarılarak elde edilmiştir. Üçüncü ve dördüncü tanımlar ise hanehalkı gelirinden sırasıyla eğitim harcamaları ile eğitim ve dayanıklı tüketim harcamaları birlikte çıkarılarak elde edilmiştir. Gerçekleştirilen EKK analizi tüm tanımlar için benzer sonuçlar vermekle birlikte şu şekilde özetlenebilir: ilgili dönemlerde Pakistan'da gelir hanehalkı tasarruflarının en önemli belirleyicisidir. Gelir düzeyindeki artışlar tasarrufları pozitif bir biçimde etkilemektedir. Bunun yanı sıra, hane reisinin erkek olması, boşanmış veya hiç evlenmemiş olması, serbest meslek erbabı olması ve eğitim seviyesi de tasarrufları pozitif etkilemektedir. Buna karşın, hane büyüklüğü, hane nüfusundaki bağımlılık oranı ve hane reisinin yaşı değişkenleri tasarruflar üzerinde negatif bir etkiye sahiptir. Çalışmanın ulaştığı diğer bulgulara göre ise geniş ailelerin çekirdek ailelere göre, kırsal kesimde yaşayan ailelerin ise kentte yaşayanlara göre daha çok tasarruf ettiğini göstermektedir. Pan (2016) ise 1995 ve 2002 yılları verilerini kullanarak Çin'de hanehalkı tasarruflarının belirleyicilerini yine kırsal ve kentsel kesimde yaşayan nüfus için ayrı ayrı ele almıştır. Kantil regresyon analizinin kullanıldığı çalışmada Çin Hanehalkı Gelir Projesi (Chinese Household Income Project-CHIP) kapsamında elde edilen veriler kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, kır ve kent nüfusları için birbirinden farklılıklar göstermektedir. Kırsal nüfus için gerçekleştirilen analizde, ailedeki yaşlı nüfus oranı, gelir, hane büyüklüğü ve 29 yaşından küçük birey sayısı ile tasarruflar arasında pozitif bir ilişki olduğuna dair kanıtlar mevcuttur. Hane reisinin eğitim süresi, siyasi parti üyeliği ve ortaokul-lise çağındaki çocuk sayısı ise tasarrufları kırsal kesim için tasarrufları negatif bir biçimde etkilemektedir. Kentte yaşayan ailelerde ise gelir, hane büyüklüğü ve konut sahipliği değişkenlerinin tasarruflar üzerindeki pozitif etkisine karşın lise ve altı seviyedeki çocukların oranı hanehalkı tasarrufları üzerinde negatif bir etkiye sahiptir. Bununla birlikte, 1995 ve 2002 yılları karşılaştırıldığında en yüksek tasarruf dilimindeki hanelerin tasarruf artışı, kentte yaşayan ailelerde daha yüksek olarak tespit edilmiştir. Kırsal kesim tasarruf artışının en yüksek olduğu dilim ise en düşük tasarruf dilimidir. Finlay ve Price (2014), 2003-2004 ve 2009-2010 dönemi için Avusturalya Hanehalkı Harcama Anketi (Household Expenditure Survey) verilerini kullanarak gelir, eğitim düzeyi, medeni durum, hane büyüklüğü ve hanedeki yaşlı nüfus gibi değişkenlerin hanehalkı tasarrufu üzerindeki etkisini ele almışlardır. Regresyon analizinin kullanıldığı çalışmada, gelir ve

eğitim seviyesi arttıkça hanehalkı tasarruflarının arttığı tespit edilmiştir. Buna karşın, medeni durum, hane büyüklüğü ve yaşlı nüfusun hanehalkı tasarrufları üzerinde negatif etkileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Nwosu vd. (2020) ise 2010 dönemi Nijerya Hanehalkı Anketi (Nigeria Household Survey) verilerini kullanarak hanehalkı tasarrufunun belirleyicilerini iki aşamalı en küçük kareler yöntemi ile araştırmışlardır. 77400 hane için gerçekleştirilen analiz sonuçları, Finlay ve Price (2014)'in bulgularıyla da paralel olarak gelir ve eğitim düzeyinin tasarruflar üzerinde pozitif ve anlamlı etkileri olduğunu göstermektedir. Buna karşın hane büyüklüğünün tasarruflar üzerinde negatif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yaşanılan muhitin kırsal kesim olması da hanehalkı tasarruflarını negatif olarak etkileyen bir diğer faktördür.

Harris vd. (2002), Melbourne Kurumsal Anketi (Melbourne Intitute Survey) verileri ile 17585 hanehalkı için hanehalkı tasarruflarının belirleyicilerini regresyon yöntemi ile araştırmışlardır. Elde edilen bulgular gelir ve ev sahipliğinin hanehalkı tasarruflarını pozitif bir biçimde etkilediğini, çocuk sayısı ve iyimserlik duygusunun ise negatif bir biçimde etkilediğini ortaya koymaktadır. Buna karşın yaş değişkeninin tasarruflar üzerinde doğrusal olmayan ters U şeklinde bir etkisi tespit edilmiştir. Kulikov vd. (2007), Estonya için gerçekleştirdikleri çalışmada ise hanehalkı tasarruflarını etkileyen etmenleri 2002-2005 dönemi verilerini kullanarak araştırmışlardır. Çalışmada, her yıl için ayrı ayrı, tüm yıllar için bir bütün olarak ve ayrıca farklı gelir grupları için analizler yapılmıştır. Estonya Hanehalkı Bütçe Anketi'nden (Estonian Household Budget Survey-HBS) elde edilen veriler yatay kesit ve panel veri analizi ile tespit edilmiştir. Tasarrufları açıklayabilecek potansiyel değişkenler seti gelir, hanedeki istihdam durumu, hanenin finansal varlıkları, borçları, araç sahipliği, dayanıklı tüketim malı kullanımı, demografik özellikleri ve yaşanılan muhit olarak belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar, farklı yıllar için ve tüm yıllar için gerçekleştirilen analizlerde büyük ölçüde benzerlik göstermekle birlikte farklı gelir grupları için gerçekleştirilen analiz sonuçları ile farklılaşmaktadır. Buna göre yıllar itibarıyla ayrı ayrı ve birlikte gerçekleştirilen analiz sonuçları; gelirin, hane reisi yaşının ve karesinin, hanede kullanılan anadilin yabancı bir dil olmasının ve hane reisinin mesleki eğitiminin tasarruflar üzerinde pozitif bir etkisi olduğu göstermektedir. Buna karşın, hanehalkı tasarruf mevduatlarının, otomobil sahipliğinin, hanede buzdolabı olmasının, 16 yaş üzerindeki hanehalkı sayısının ve hane reisinin kadın olmasının tasarruflar üzerindeki etkisi negatiftir. Bulgular, farklı gelir grupları açısından ele alındığında ise genel sonuçlardan farklı olarak, borç stokunun düşük gelirli hanelerde tasarrufları negatif etkilediği görülmektedir. Mesleki eğitimin etkileri ise düşük gelir grubunda anlamsız olarak gözlemlenmiştir. Bir başka Avrupa ülkesi için gerçekleştirdiği çalışmasında Schclarek ve Caggia (2015), Şili için 2007-2010 dönemi Financial Household Survey (Finansal Hanehalkı Anketi) verilerini kullanarak hanehalkı tasarruflarının belirleyicilerini araştırmışlardır. Çalışmada, 2553 hanehalkı için probit regresyon analizi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular Şili'de ilgili dönemde gelirin hanehalkı tasarrufunun en önemli belirleyicisi olduğunu göstermektedir. Buna göre gelir, hanehalkı tasarruflarını pozitif ve anlamlı bir biçimde etkilemektedir. Bunun yanı sıra çocuk sayısı, hanedeki yaşlı nüfus ve yaş değişkenlerinin tasarruflar üzerinde negatif birer etkisi tespit edilmiştir. Szopinski (2017) ise hanehalkı tasarruflarını belirleyen

faktörleri Polonya için ele almıştır. Çalışma, Polonya’da 2015 yılında 26766 haneden elde edilen veriler kullanılarak ki-kare analizi ile gerçekleştirilmiştir. Gelirin, hanenin demografik özelliklerinin ve yaşanan yerin büyüklüğünün tasarruflar üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışmada ulaşılan sonuçlara göre gelir, hanehalkı tasarruflarını pozitif bir biçimde etkilemektedir. Öte yandan, tasarruflar ile hanehalkının demografik özellikleri arasında da anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Buna göre, evli ve çocuk sahibi olmayan çiftler ile yalnız yaşayan bireylerden oluşan haneler çocuk sahibi ailelere göre daha fazla tasarruf yapma eğilimindedir. Son olarak, yaşanan muhitin büyüklüğü de tasarruflar üzerinde pozitif bir etki göstermektedir. Yani, ailenin yaşadığı şehrin nüfusu ne kadar fazla ise tasarruf o denli artmaktadır.

Bütçe anketleri verilerinin kullanıldığı çalışmalar Afrika ve Latin Amerika ülkeleri için de gerçekleştirilmiştir. Abdelkhalek vd. (2010), hanehalkı tasarruflarının belirleyicilerini Fas için ele almışlardır. Fas Toplum Temelli İzleme Sistemi (Community Based Monitoring System-CBSM) verileri kullanılarak gerçekleştirilen çalışmada, hanehalkı tasarruflarının belirleyicileri kırsal ve kentsel kesimde yaşayan haneler için ayrı ayrı analiz edilmiştir. Gerçekleştirilen araştırmada gelir, hane reisinin okuryazarlık durumu, hane büyüklüğü, hanedeki işsiz sayısı, hane reisinin yaşı ile cinsiyeti ve son olarak gelir ve cinsiyetin etkileşim değişkeni açıklayıcı değişkenler olarak kullanılmıştır. Ulaşılan bulgulara göre, kırsal ve kentsel kesimde yaşayan haneler açısından tasarrufların belirleyicileri birbirinden farklılaşmaktadır. Buna göre, kırsal kesimde tasarrufun en önemli belirleyicisi hane reisinin okuryazarlığıdır. Kentte yaşayan hanelerde ise en önemli belirleyicinin gelir olduğu görülmektedir. Ayrıca, hane büyüklüğü, hanedeki işsiz sayısı ve hane reisinin cinsiyeti kentte yaşayan ailelerde tasarruflar üzerinde negatif bir etkiye sahipken bu değişkenlerin kırsal kesimdeki hanelerde tasarruflar üzerinde anlamlı birer etkisi tespit edilememiştir. Gelir ve cinsiyet etkileşiminin ise hem kırsal kesimde hem de kentte tasarruflar üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Bunlara ek olarak, özellikle kentte yaşayan ailelerde cinsiyet-gelir etkileşimi de dikkate alındığında, kadınların erkeklere göre daha çok tasarruf yapma eğiliminde oldukları ortaya konmuştur. Ancak gelir seviyesi arttıkça bu etki azalmaktadır. Son olarak, hane reisinin yaşı tasarruflar üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu ileri sürülmüştür. Ancak bu etki doğrusal olmayan bir şekilde ele alındığında yaş ile tasarruf arasında bir ters U ilişkisinin varlığı söz konusudur. Yani, hane reisinin yaşı tasarrufları önce pozitif, sonra negatif etkilemektedir. Latin Amerika ülkeleri için gerçekleştirdikleri çalışmalarında da Bebzuk vd. (2015), 10 Latin Amerika ülkesi için hanehalkı bütçe anketlerinden faydalanarak hanehalkı tasarruflarının belirleyicilerini regresyon analizi ile incelemişlerdir. Tasarrufun belirleyicileri hanenin demografik, sosyal, ekonomik özellikleri gibi farklı özellikleri farklı modellerde ele alınarak araştırılmıştır. Gerçekleştirilen analizlerden elde edilen bulguları şu şekilde özetlemek mümkündür: gelir, literatürle de uyumlu olarak tüm modellerde hanehalkı tasarruflarının en önemli belirleyicisi olarak ön plana çıkmaktadır. Gelir ile hanehalkı tasarrufları arasındaki ilişki her modelde pozitif ve anlamlıdır. Gelirin yanı sıra, hane reisinin yaşının etkisi pozitif, bu değişkenin karesi ise negatif bir etkiye sahiptir. Yani hane reisinin yaşı arttıkça tasarruflar önce artmakta, sonra azalmaktadır. Bu husus,

literatürle de uyumlu olarak yaş ile tasarruflar arasındaki ters U ilişkisinin varlığını göstermektedir. Bu sonuçların yanı sıra, kentte yaşayan hanelerin kırsal kesimde yaşayan hanelere göre daha çok tasarruf etmesi, hane reisinin serbest meslek sahibi olduğu hanelerin daha az, hane reisinin erkek olduğu hanelerin ise kadınlara göre daha çok tasarruf etme eğiliminde olması çalışmanın ulaştığı diğer bulgulardır.

Türkiye için gerçekleştirilen çalışmaların veri kaynağı ise TÜİK tarafından oluşturulan Hanehalkı Bütçe Anketi Veri Seti'dir. Bu çalışmalarda da yine farklı yıllar ele alınabildiği gibi tek bir yıl için gerçekleştirilen çalışmalara rastlamak da mümkündür. Bozkuş ve Üçdoğruk (2008), Türkiye için TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketleri verilerini kullanarak gerçekleştirdikleri analizde 2003 yılı için hanehalkı tasarruflarını etkileyen faktörleri araştırmışlardır. Multinomial logit analizinin kullanıldığı çalışmada, hane reisinin yaşı, eğitim seviyesi ve gelirin hanehalkı tasarrufları üzerinde anlamlı etkileri olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte gayrimenkul sahipliği, kredi kartı sahipliği ve şans oyunu oynama alışkanlığının da tasarruflar üzerinde anlamlı etkileri olduğuna dair kanıtlar mevcuttur. Son olarak, sosyal güvenlik kurumu kaydının da tasarruflar üzerinde anlamlı bir etkisinin olması çalışmanın ulaştığı bir diğer bulgudur. Kızılgöl ve İpek (2019) ise TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketi verileriyle 2002-2016 döneminde Türkiye'de hanehalkı tasarruflarının belirleyicilerini probit modeli aracılığı ile incelemişlerdir. Analizde hanehalkı tasarrufu üzerinde aile reisinin yaşı, eğitimi, medeni durumu, eşin çalışma durumu, çocuk sayısı gibi demografik faktörlerin yanı sıra otomobil sayısı, ev sahipliği ve oturulan konutun ısınma sistemi gibi faktörlerin de etkileri ele alınmıştır. Elde edilen bulgular, çocuk sayısı ve araç sahipliğinin hanehalkı tasarruflarını azaltıcı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bunların yanı sıra, oturulan konutun mülkiyet sahipliği, lojmanda ikamet etme, hane reisinin yaşı ve eşin çalışma durumu tasarruflar üzerinde olumlu bir etki göstermektedir. Ayrıca hane reisinin medeni durumu tasarruflar üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değilken soba ile ısınan hanelerin daha gelişmiş ısınma sistemi kullanan ailelere göre daha az tasarruf yaptıkları ifade edilmiştir. Yıllar itibariyle tasarruf olasılıklarını açıklayan sonuçlar ise 2002-2016 döneminde genel olarak tasarruf yapma olasılığının yıldan yıla arttığını ancak 2008 Küresel Finans Krizi sonrasında bu olasılığın oldukça düştüğünü ve toparlanma eğiliminde olsa da kriz öncesi seviyesine gelemediğini göstermektedir.

Şengür ve Taban (2016), 2002-2013 dönemi için hanehalkı tasarruflarını belirleyen faktörleri lojistik regresyon analizi ile araştırmışlardır. Çalışmada 3 farklı model kullanılmıştır. Modellerden ilki, hanenin yaşam tarzına ilişkin dayanıklı tüketim malları kullanımı, mülkiyet sahipliği ve kullanılan ısınma sistemi gibi bir takım açıklayıcı değişkenleri içermektedir. Model 2 ve 3'te ise yaşanan muhit, halkı reisinin istihdam durumu, eğitim ve yaş gibi demografik faktörler ele alınmıştır. Her yıl için ayrı ayrı analiz edilen modellerin ilkinden elde edilen sonuçlar, gelirin ve oturulan konutun mülkiyetine sahip olmanın her yıl için tasarrufları olumlu bir şekilde etkilediğini göstermektedir. Bunun haricinde otomobil sahipliği 1 yıl hariç tüm yıllarda tasarrufları azaltıcı bir etkiye sahiptir. Bu etkiler haricinde, tasarruflar üzerinde olumlu etkisi olan faktörler her yıl için

olmamakla birlikte, ikinci konut sahipliği, oturulan konutta asansör bulunması ve soba harici gelişmiş bir ısıtma sistemi kullanılması gibi konutla alakalı faktörlerdir. Dayanıklı tüketim malları kullanımının etkileri ise daha seyrek olmakla birlikte çoğunlukla pozitifdir. Model 2 ve 3'e göre ise ailedeki çalışan kişi sayısı ve hane büyüklüğünün tasarruflar üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, yaşanan muhitin ve eğitim değişkeninin etkisi yıldan yıla değişiklik gösterebilmektedir. Son olarak, hane reisinin yaşının ve istihdam sürekliliğinin tasarruflar üzerinde çoğu yılda pozitif bir etkisi mevcuttur. Narinç ve Küçükönder (2020)'in çalışmasında ise TÜİK 2017 hanehalkı bütçe anketi verileri kullanılarak gerçekleştirilen ardışık logit modeli analizinde konut, otomobil ve özel sigorta sahipliğinin, gelirin, hanehalkı büyüklüğünün, yaşın ve cinsiyetin hanehalkı tasarruflarının en önemli belirleyicileri olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada, tasarruflar üzerinde konut sahipliğinin pozitif, özel sigorta sahipliğinin negatif bir etkisi olduğu, kadınların ise erkeklere oranla daha az tasarruf yapma durumunda olduğu saptanmıştır.

Türkiye için gerçekleştirilen çalışmalarda gelir dağılımının da tasarruflar üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalara rastlamak mümkündür. Çolak ve Öztürkler (2012), TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketi verilerinden faydalanarak 2010 yılı için gelir dağılımının ve hanehalkının demografik özelliklerinin tasarruf davranışı üzerindeki etkilerini 10082 hane için araştırmışlardır. Çalışmada EKK ve kantil regresyon analizleri kullanılmıştır. Hanehalkı tasarruflarının potansiyel belirleyicileri olan açıklayıcı değişkenler seti ise gelir, eğitim düzeyi, konut sahipliği, sağlık sigortası sahipliği, sosyal güvenlik kurumu kaydı, yaşanan muhit, hanede çalışan kadın sayısı ve emeklilik yaşındaki fert sayısı gibi faktörlerden oluşmaktadır. EKK analizine göre ulaşılan bulgular konut sahipliğinin, gelirin ve emeklilik yaşındaki birey sayısının tasarruflar üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir. Kentte yaşıyor olmanın ise tasarruflar üzerindeki etkisi negatiftir. Eğitim, sağlık sigortası, sosyal güvenlik kurumu kaydı, çalışan kadın sayısı ve çalışma yaşındaki fert sayısının ise hanehalkı tasarrufları üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir. Kantil regresyon analizi sonuçlarına göre ise en düşük tasarruf dilimindeki ailelerin tasarruf davranışları gelir ve sosyal güvenlik kurumu kaydının mevcudiyetinden; en yüksek tasarruf dilimindeki ailelerin tasarrufları ise gelir, sosyal güvenlik kurumu kaydı ve yaşanan muhitten etkilenmektedir. Son olarak en düşük %5'lik gelir grubunda hiçbir değişken tasarruflar üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değilken en yüksek %5'lik gelir grubunda tasarruf üzerinde yalnızca gelirin bir etkisi mevcuttur. Şengür ve Taban (2015) ise tasarruflar üzerinde hanehalkı gelir türünün nasıl bir etkisi olduğunu Türkiye için araştırmışlardır. TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketleri verileri kullanılarak gerçekleştirilen çalışmada Çolak ve Öztürkler (2012)'den daha geniş bir zaman aralığı ele alınarak 2002-2013 dönemi verileri kullanılmıştır. Gerçekleştirilen regresyon analiziyle, farklı gelir türleri ile tasarruflar arasındaki ilişki her yıl için ayrı ayrı ele alınmıştır. Ulaşılan bulgular, hane reisinin ücret, prim ve yevmiye gelirlerinin her yıl için tasarrufları pozitif etkilediğini göstermektedir. Yapılan gıda ve ulaşım gibi ayni yardımlar da tasarruflar üzerinde genel olarak pozitif bir etkiye sahip olmakla birlikte bu etki 12 yılın 7'sinde anlamlı bir sonuç vermiştir. Elde edilen gayrimenkul, banka ve özel emeklilik gibi gelirlerin de 2006 yılı hariç her yıl pozitif bir etkisinin olduğu görülmektedir. Son

olarak, emekli, yaşlı, dul, gazi, işsizlik maaşı ve vergi iadesi gibi gelirlerin toplamı da 2007 ve 2013 yılları haricinde pozitif bir etkiye sahiptir. Bu gelir türleri, hane reisi ve eşi birlikte değerlendirilerek analiz edildiğinde ise ücret ve prim gelirleri haricindeki gelir türlerinde etkilerin zayıfladığı görülmektedir.

Tasarrufların makroekonomik belirleyicilerine ilişkin gerçekleştirilen çalışmaların makroekonomik içerikli çalışmalardan temel farkı, tasarrufların olası belirleyicilerini hanehalkında aramasıdır. Makroekonomik temelli çalışmalarda ülkeler bazında değişkenlere odaklanılırken mikroekonomik temelli çalışmalarda; hanenin çocuk sayısı, konut sahipliği, kültürel alışkanlıkları gibi hanehalkı temelli değişkenlere odaklanılmaktadır. Çalışmalarda kullanılan veriler saha çalışmalarından ve resmi kurumların istatistiklerinden elde edilmiştir. Kullanılan analiz yöntemleri ise bu veri toplama yöntemlerine uygun olarak ANOVA, t-testi ve lojistik regresyon analizi gibi yöntemlerdir. Ancak hanehalkına ilişkin mikroekonomik düzeyde odaklanılan bu faktörler de tasarrufları tam olarak neyin belirlediği sorusuna cevap veremeyebilmektedir. Çünkü tasarrufları gerçekleştirenler, en nihayetinde bireylerdir. Bu yüzden, iktisadi ajanların bireysel olarak tasarruf açısından hangi psikolojik faktörlerden etkilendiğinin de anlaşılması gerekmektedir. Bu doğrultuda, izleyen başlıkta tasarrufun psikolojik belirleyicilerine ilişkin çalışmalara yer verilmiştir.

2.3. Tasarrufun Psikolojik Belirleyicilerine İlişkin Çalışmalar

Tasarrufun psikolojik belirleyicilerine ilişkin çalışmalarda çoğunlukla bireylerin alışkanlık ve eğilimlerine ilişkin faktörlere odaklanılmaktadır. Başta özdenetim olmak üzere özyeterlilik, özsüreklilik, kontrol odağı, sosyal normlar, erteleme eğilimi, tükenmişlik, iyimserlik ve başarı motivasyonu gibi birçok farklı psikolojik olgunun tasarruf davranışı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu çalışmalar, verilerin elde edilişi açısından deneysel tasarım ve anket yöntemi olarak tasnif edilebilmekle beraber bu çalışmada, özdenetimi ele alan ve almayan çalışmalar olmak üzere sınıflandırılmıştır.

Özdenetimin ele alındığı çalışmalardan Moffit vd. (2011), özdenetimin çocukluk çağlarında geliştirilmesinin yetişkinlik dönemindeki etkilerini araştırmışlardır. Bunun için 1000 kişilik bir katılımcı grubu, çocukluktan 32 yaşına kadar takip edilmiş ve çocuklukta geliştirilen öz denetim kabiliyetinin yetişkinlikte fiziksel sağlık, madde bağımlılığı, suç eğilimi ve kişisel finans davranışları üzerindeki etkilerini araştırmışlardır. Elde edilen bulgular, öz denetimin sağlık, suç eğilimi ve finansal davranışlar üzerinde anlamlı etkileri olduğunu göstermektedir. Buna göre, çocukluk çağlarında bireylerin öz denetim seviyeleri ne kadar düşükse yetişkinlik döneminde solunum, kalp ve cinsellik gibi metabolik semptomlardan oluşan fiziksel sağlık endeksinin o denli düşük sonuçlar verdiği gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, çocukluk çağındaki düşük öz denetim, yetişkinlikte madde bağımlılığını da tetiklemektedir. Öte yandan düşük öz denetim, yetişkinlikte düşük gelir, finansal problemler, suç eğilimi ve düşük sosyoekonomik statü ile de ilişkilendirilmiştir. Çocuklukta

öz denetim seviyesi düşük olan bireyler yetişkin birer birey olduklarında özellikle parayı yönetmek ve finansal güçlüklerle mücadele etmek hususunda zorlanmaktadırlar. Dolayısıyla, emeklilik planları gibi finansal planlama gerektiren konularda güçlük çekmektedirler. Bu da çocukluktaki düşük öz denetim probleminin gelecekte tasarrufu azaltıcı bir etkisi olduğunu göstermektedir. Rha vd. (2006), özdenetimin tasarruflar üzerindeki etkisini lojistik regresyon analiziyle ele almışlardır. Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) Tüketici Finansmanı Anketi (The Survey of Consumer Finance-SCF) verileri ile 4305 hanehalkı için gerçekleştirilen çalışmada SCF'nin 1998 yılı verileri kullanılmıştır. Hanehalkının tipik tasarruf alışkanlıkları, sebepleri ve motivasyonlarını ele alan SCF anketinde “geçtiğimiz yıl harcamalarınızın (yatırım ve dayanıklı tüketim mallarına yapılan harcamalar hariç) gelirinizden fazla olduğunu söyleyebilir misiniz” sorusuna verilen cevaplar bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Bağımsız değişken olarak ise finansal, sosyal ve demografik değişkenlere ek olarak özdenetimin etkileri üzerinde durulmuştur. Elde edilen sonuçlar, hanehalkının özdenetim mekanizmalarını harekete geçiren faktörlerin hanehalkı tasarrufunu arttırdığını göstermektedir. Buna göre, kendisine tasarruf hedefleri ve kuralları koyan hanelerin bu hedef ve kurallara sahip olmayan hanelere göre daha çok tasarruf yaptıkları gözlemlenmiştir ki bu husus özdenetimin tasarruflar üzerindeki pozitif etkisini ortaya koymaktadır. Finansal değişkenler olan konut sahipliği, finansal varlıklar ve hanehalkı gelirinin tasarruflar üzerindeki etkisi beklenildiği gibi pozitif, borçların etkisi ise negatiftir. Hane resisinin yaşının ise literatürdeki genel eğilimle uyumlu olarak hanehalkı tasarrufları üzerinde doğrusal olmayan bir etkisi söz konusudur. Elbette özdenetim bir kişilik özelliği olduğu kadar aynı zamanda öğrenilebilen de bir beceridir. Bu doğrultuda Alan ve Ertaç (2018), Türkiye’de ilkökul düzeyindeki öğrencilerin eğitim yoluyla sabır ve özdenetim seviyelerinin artırılıp artırılamayacağı sorusuna yanıt aramışlardır. Bu amaç doğrultusunda bir proje kapsamında 9-10 yaşlarındaki bir öğrenci grubuna 8 hafta süreyle sabır ve özdenetim eğitimi verilmiştir. Elde edilen sonuçlar, gerçekleştirilen eğitimin çocukların zamanlararası tercihleri üzerinde önemli bir pozitif etkisi olduğunu göstermektedir. Öyle ki çalışmada eğitim alan öğrencilerin sabır ve özdenetim gerektiren davranışlarda, eğitim almayan öğrencilere göre çok daha iyi bir performans ortaya koyduğu tespit edilmiştir. Bu husus eğitim alan öğrencilerin davranış notları üzerinde de pozitif bir etkiye sebep olmuştur. Üstelik eğitim alan öğrenciler üzerindeki bu olumlu etkinin eğitimden 3 yıl sonra halen devam ettiği tespit edilmiştir. Bu çalışma, eğitimin özdenetim becerilerinin geliştirilmesi konusunda ne denli önemli olduğunu göstermesi açısından literatürden farklılık arz etmektedir. Otto vd. (2007) ise özdenetimin yanı sıra diğer tasarruf motivasyonları üzerinde de durmuşlardır. Bire bir mülakat yoluyla 13 yetişkin katılımcı üzerine gerçekleştirdikleri çalışmada, bireylerin tasarruf davranışlarını nasıl organize ettiklerini incelemişlerdir. Mülakatta katılımcılara, “tasarruf nedir”, “neden tasarruf ediyorsunuz”, “tasarruf yaparken neyi hedefliyorsunuz” gibi sorular yöneltilmiştir. Elde edilen sonuçlar, katılımcıların en önemli tasarruf motivasyonlarının Keynes (1936)’in belirttiği gibi ihtiyat, faiz geliri elde etme güdüsü ve önsezi olduğunu göstermektedir. Ayrıca çalışmada, 173 katılımcı üzerinde bir anket çalışması gerçekleştirilmiş ve özdenetimin tasarruf davranışı üzerindeki etkisi ortaya konmuştur. Buna göre, özdenetim ile ilgili sorulara verilen cevaplarla bireylerin gerçekleştirdikleri tasarruf miktarları arasında güçlü bir ilişki belirlenmiştir.

Liu vd. (2019) ise özenetim ve profesyonel finansal danışmanlık hizmetinin (PFD) hanehalkı tasarruf davranışı üzerindeki etkisini Alman Hanehalkı Panel Veri Seti'nin 2005-2009 dönemi verilerini kullanarak araştırmışlardır. Ulaşılan sonuçlara göre hem özenetim hem de PFD hanehalkı finansal varlıklarıyla pozitif bir biçimde ilişkilidir. Yani her iki değişken de tasarrufları arttırmaktadır. Ancak çalışmada ulaşılan bir diğer bulgu, özenetim seviyesi daha düşük olan bireylerde PFD hizmetinin daha etkin sonuçlar verdiği yönündedir. Zhi vd. (2020), tasarrufun özenetim üzerindeki etkisini gösterdiği çalışmasında yaşları 10-15 arasında değişen 2615 öğrenci için çocukların eğitimi maksadıyla ailelerin tasarruf yapmasının katılımcı öğrencilerin özenetim becerilerini pozitif olarak etkilediğini saptamıştır. Özenetimin tasarrufa olan etkisinin yanı sıra tasarrufun da özenetim üzerinde bir etkisi olduğunu göstermesi açısından bu çalışma dikkat çekicidir. Son olarak, Esenvalde (2010) ise özenetimin yanı sıra farklı olguların da tasarruf davranışı üzerindeki etkisini incelemiştir. 18 yaşını aşmış ve haftada en az 30 saat çalışan 272 katılımcı üzerinde gerçekleştirilen çalışmada anket yöntemi ile katılımcıların farklı kişilik özellikleri ölçülmüş ve tasarruf davranışı üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Tasarruf üzerinde özenetim, iyimserlik, tükenmişlik ve başarı motivasyonu gibi farklı faktörlerin etkilerinin araştırıldığı çalışmada her değişkenin tasarruf davranışı üzerindeki etkileri hiyerarşik regresyon analizi ile ölçülmüştür. Bunun yanı sıra, özenetim ve başarı motivasyonunun iyimserlik, tükenmişlik ve tasarruf davranışı üzerindeki arabulucu ve moderasyon etkileri araştırılmıştır. Elde edilen bulgular, özenetim, başarı motivasyonu ve iyimserliğin tasarruf davranışı ile pozitif bir ilişki içinde olduğunu ortaya koymaktadır. Tükenmişliğin ise tasarruf üzerinde herhangi bir anlamlı etkisi tespit edilememiştir. Ancak duygusal çöküntü, tasarruf eğilimi ile negatif ilişkilidir. Bunlarla birlikte özenetim, kısmen başarı motivasyonu ve tasarruf eğilimi ilişkisinde arabuluculuk etkisi göstermektedir. Özenetimin arabuluculuk etkisi iyimserlik ve tasarruf eğilimi ilişkisinde de kendisini göstermektedir. Özetle özenetim, tasarruf eğilimi üzerindeki pozitif etkisine ek olarak farklı kişilik özelliklerinin tasarruf eğilimi üzerindeki etkisinde de rol sahibidir. Bu rol, özenetimin tasarruf konusunda önemli ve dikkate alınması gereken bir faktör olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır.

Özenetim dışındaki faktörlerden özsürekliliğin etkilerini ele alan Ersner-Hershfield vd. (2009), bireyin mevcut görüntüsü ile yaşlandırılmış görüntüsü arasında kurduğu bağı ifade eden özsüreklilik kavramının tasarruf üzerindeki etkisini tasarladıkları bir laboratuvar deneyi aracılığıyla araştırmışlardır. Katılımcılara, laboratuvar ortamında şimdiki ve yaşlılık görüntüleri ile ilgili birtakım sorular sorularak bu iki durum arasında ne ölçüde bağlantı kurdukları incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, şimdiki hali ile yaşlılık hali arasında kurdukları bağlantı güçlü olan katılımcıların gecikmeli ödülleri şimdiki zamana ilişkin ödüllere göre daha çok tercih ettikleri gözlemlenmiştir. Bu bağlantının güçlü olması, özsüreklilik seviyesinin yüksek olması anlamına gelmektedir. Yani özsürekliliği yüksek olan katılımcılar, gelecekte gerçekleşecek fiziksel durumlarına psikolojik olarak daha hazırdır. Nitekim katılımcıların özsüreklilik seviyesi ile gerçekleşen tasarrufları arasındaki ilişki de ele alınmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın ulaştığı bir diğer bulgu, özsüreklilik seviyesi ile gerçekleşen tasarruflar arasında da pozitif bir ilişki olduğunu

göstermektedir. Ersner-Hershfield vd. (2011) ise özsürekliliği sanal gerçeklik imkanlarından faydalanarak kullanmışlar ve bireylerin gerçekleştirdikleri zamalararası seçimlerde irrasyonel eğilimler göstererek şimdiki zamanı önemseyen kararlarını kendi gelecekleri ile olan bağlantıları – veya bağlantısızlıkları- ile ilişkilendirmişlerdir. Yazarlara göre bireyler, kendi geleceklerini şimdiki zamana göre öncelikli hale getirecek öngörü ve inançtan yoksundurlar. Bir başka deyişle, emeklilik sonrası ya da yaşlılık dönemi bireylere uzak bir hayal gibi gelmekte ve iç dünyalarında bir gerçeklik barındırmamaktadır. Bu sebeple, çalışmada sanal gerçeklik kullanılarak 50 katılımcının yaşlılık görüntüleriyle yüzleşmeleri sağlanmıştır. Gerçekleştirilen çalışmada kontrol grubuna, sanal gerçeklik ortamında güncel görüntüleri, deney grubuna ise sanal ortamda yaratılmış 70 yaşındaki görüntüleri gösterilmiştir. Çalışmada, deney grubundaki katılımcıların kontrol grubuna göre emeklilik için kenara daha çok para koymaya istekli olup olmadıkları test edilmiştir. Elde edilen bulgular, deney grubundaki -yani sanal gerçeklik ortamında yaşlı halleri ile yüzleşen- katılımcıların kontrol grubuna kıyasla emeklilik sonrası için 2 kat daha fazla para ayırmaya istekli olduklarını göstermiştir. Bu sonuç, özsüreklilik seviyesi arttıkça tasarruf eğiliminin arttığını göstermektedir. Chung (2013) ise 150 katılımcıyla tasarladığı laboratuvar deneyinde özsürekliliğin tasarruf eğilimi üzerindeki etkisini belirleyen aracı faktörleri, yine Ersner-Hershfield (2011) gibi katılımcılara kendi yaşlılık görüntülerini göstererek araştırmıştır. Ayrıca deney farklı kısıtlayıcı koşullar altına tekrarlanarak elde edilen bulguların karşılaştırılması olanağı elde edilmiştir. Buna göre katılımcıların, gelecekteki görüntüleri kendilerine gösterildikçe gelecekteki halleri ile bağlantılarının arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu husus, tasarruf hedeflerine ulaşma beklentisini arttırmakta ve dolayısıyla tasarruf eğilimini arttırmaktadır. Öte yandan, katılımcılara kendilerinin ya da bir başkasının yaşlılık görüntülerinin gösterilmesi sonuçlarda anlamlı bir farklılık yaratmamakta; uzun dönem emeklilik, kısa dönemli emeklilik ve genel tasarruf eğilimi gibi farklı tasarruf tipleri için de tutarlılık göstermektedir. Bu çalışma, Ersner-Hershfield vd. (2009) ve (2011) ile birlikte özsürekliliğin geleceğe ilişkin kararlardaki etkisini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Tasarrufun psikolojik belirleyicilerine ilişkin çalışmalardan bazıları ise yalnızca kontrol odağı ve erteleme eğilimi gibi kavramlar üzerine odaklanmıştır. Brown ve Previtero (2014), erteleme eğiliminin bir emeklilik planına dahil olup olmama kararı üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışmada 3 farklı veri seti kullanılmış, erteleme eğilimi yüksek olan bireyler ile düşük olan bireylerin, bir tasarruf planına katılım için son güne kadar bekleyip beklememeleri açısından ayrılmış ve erteleme eğilimi bir kukla değişken olarak kullanılmıştır. Yapılan regresyon analizine göre erteleme eğilimi olan bireylerin olmayan bireylere göre emeklilik planına katılım oranının daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu da erteleme eğiliminin tasarruf oranlarını azaltıcı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Lillemo (2014), erteleme eğiliminin enerji tasarrufu üzerindeki etkisini ele almıştır. İnternet üzerinden uygulanan bir anketle verilerin toplandığı çalışmada, erteleme eğilimi yükseldikçe enerji tasarrufunun azaldığı tespit edilmiştir. Bu çalışma iktisadi anlamdaki tasarrufun ötesinde bir malın kullanımına ilişkin tasarrufu incelemesi açısından literatürden farklılık göstermektedir. Cobb-Clark vd. (2013) ise erteleme eğiliminden farklı olarak bireylerin tasarruf

davranışı üzerinde kontrol odağının etkisini yaklaşık 3000 hanehalkı için incelemişlerdir. Bireyler, davranışlarının sonucu olarak meydana gelen olayları şans olarak değerlendirebilmekte veya bu olayların sebebinin bizzat kendisi olduğunu düşünebilmektedirler. Davranışlarının sonuçlarını dışsal faktörlere bağlayan bireyler dış kontrol odağına, içsel faktörlere bağlayan bireyler ise iç kontrol odağına sahip bireyler olarak ifade edilmektedirler. Çalışmada kontrol odağı, servet ve tasarruf davranışına ilişkin bilgiler Avusturalya Hanehalkı Gelir ve Emek Dinamikleri Anketi'nden (Household, Income and Labour Dynamics in Australia-HILDA) elde edilmiştir. Özdenetimin önemli bir bileşeni olarak kabul edilen kontrol odağının tasarruf davranışı üzerindeki etkisi ise EKK analizi ile incelenmiştir. Elde edilen bulgular, içsel kontrol odağına sahip bireylerin gelirlerinin daha yüksek bir oranlarını tasarruf ettiklerini göstermektedir. Ayrıca ailenin serveti arttıkça içsel kontrol odağına sahip olmanın tasarruf oranları üzerindeki etkisinin azaldığı gözlemlenmiştir.

Tasarrufun psikolojik belirleyicilerine ilişkin gerçekleştirilen diğer çalışmalarda ise özyeterlilik, gelecek zaman perspektifi, sosyal etkileşimler, akran etkisi gibi farklı psikolojik olguların da etkileri üzerinde durulmuştur. Hershey ve Mowen (2000), ABD'de 230 katılımcı ile gerçekleştirdikleri anket çalışmasında psikolojik faktörlerin emeklilik sonrası için yapılan tasarruflar üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Bu ilişki, yapısal eşitlik modeli ile ele alınmıştır. Çalışmada, finansal planlamaya ilişkin bilgi sahibi olan bireylerin emeklilik sonrası için daha yüksek oranda tasarruf ettikleri bulgusuna ulaşılmıştır. Bunun haricinde gelecek zaman perspektifine sahip bireyler de emeklilik sonrası hazır olma bakımından daha yüksek tasarruf oranına sahiptirler. Duflo ve Saez (2002) ise yaklaşık 9375 üniversite çalışanı üzerinde enformasyon ve sosyal etkileşimin bir emeklilik planına dahil olma oranı üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışmada, bir saha deneyi tasarlanmış ve emeklilik planı gibi farklı üniversite olanaklarının tanıtıldığı bir etkinliğe her üniversite biriminden çalışanların bir kısmına mail yoluyla etkinlik ile ilgili hatırlatma maili gönderilmiştir. Diğer çalışanlara ise mail gönderilmemiştir. Deney sonuçları öncelikle sosyal etkileşimin, bu etkinliğe katılımı arttırdığını göstermektedir. Buna göre etkinlik ile ilgili mail almamış olan birçok çalışanın etkinliğe katılım gösterdiği görülmüştür. Öte yandan etkinlikte, emeklilik programı ve avantajları tanıtılmış ve etkinliğin üzerinden geçen 11 ay sonunda çalışanların etkinliğe katılımında anlamlı bir artış gözlemlenmiştir. Bu çalışma, sosyal etkileşimin ve finansal konulara ilişkin fırsatlara dair enformasyon sahibi olmanın bireylerin günlük ve ekonomik kararlarındaki etkisini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca bu husus finansal okuryazarlıkla da yakından ilişkilidir.

Jamal vd. (2016), Malezya'da 1728 üniversite öğrencisi üzerine gerçekleştirdikleri çalışmada finansal okuryazarlık ve özdenetime ek olarak akran etkisinin ve aile katılımının da tasarruf üzerindeki araştırmışlardır. Uygulanan anketlerden elde edilen veriler yapısal eşitlik modeli ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, ele alınan tüm faktörlerin tasarruf davranışı üzerinde belirleyici bir rolü olduğunu göstermektedir. Buna göre aile katılımı, akran etkisi ve özdenetimin tasarruf davranışı üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisinin olduğu ifade edilmektedir. Finansal okur-yazarlığın ise emeklilik planlarına ilişkin tasarruf davranışlarını olumlu yönde etkilediği belirtilmiştir. Ayrıca,

öğrencilerin finansal konulara ilişkin tutumlarının finansal okur-yazarlık ile tasarruf davranışı ilişkisinde bir arabuluculuk etkisinin olmaması çalışmanın ulaştığı bir diğer bulgudur. Son olarak Magedans vd. (2017) de tasarrufun psikolojik belirleyicilerini ele aldıkları çalışmalarında 272 katılımcı üzerine uyguladıkları anket aracılığıyla elde ettikleri verileri regresyon analizi ile irdelemişlerdir. Elde edilen bulgular tasarruf eğiliminin, finansal konularda belirsiz durumlara ilişkin risk alma istekliliği olarak tanımlanan finansal risk toleransı, bireylerin tasarruf konusunda algıladıkları sosyal baskı olarak ifade edilen sübjektif tasarruf normları ve hayattaki zorluklarla başa çıkma yetisi olarak tanımlanan özyeterlilikten anlamlı bir şekilde etkilendiğini göstermektedir. Buna göre, bireyler, finansal risklere karşı ne kadar düşük tolerans gösteriyorlarsa o denli yüksek tasarruf yapma eğilimindedirler. Öte yandan, sübjektif tasarruf normları ve özyeterlilik ile tasarruf eğilimi – yani tasarruf etme istekliliği arasındaki ilişkinin yönü pozitifdir.

Tasarrufa ilişkin psikolojik faktörlerin ele alındığı çalışmalar incelendiğinde bu çalışmalarda çoğunlukla özdenetim faktörünün tasarruf davranışı üzerindeki etkisinin araştırıldığı görülmüştür. Ayrıca, bireylerin iç dünyalarına ilişkin özyeterlilik, özsüreklilik gibi faktörlere ek olarak sosyal ilişkileri içeren kavramlar da analiz konusu olmuştur. Bu çalışmalar, makroekonomik ve mikroekonomik temelli çalışmalardan, bireysel faktörlere yoğunlaşması açısından temel bir farklılık göstermektedir. Ülke veya hanehalkına ilişkin bilgilerden farklı olarak psikolojik belirleyicilere odaklanan çalışmalar, bireylerin iç dünyası ve sosyal ilişkilerini temel almaktadır. Bu husus da en nihayetinde bireysel bir karar olan tasarrufun psikolojik açıdan da hangi saikler ile gerçekleştirildiği sorusuna daha da sağlıklı yanıtlar sunma potansiyeli göstermektedir. Kuşkusuz, tasarrufların belirleyicilerine ilişkin çalışmalar bu belirleyici faktörlerin neler olduğuna ve nasıl etkileri olduğuna dair bir bakış açısı sunmaktadır. Ancak tasarrufun psikolojik belirleyicilerine ilişkin çalışmalarla birlikte bu bakış açısı genişlemekte ve daha gerçekçi bir hale gelmektedir.

2.4. Tasarrufa İlişkin Uygulamalı Literatürün Değerlendirilmesi

Tasarrufun belirleyicileri, temel olarak 3 başlık altında toplanmaktadır: makroekonomik, mikroekonomik ve psikolojik belirleyiciler. Tasarrufun makroekonomik belirleyicilerine ilişkin çalışmalar incelendiğinde tek bir ülkeye dair analizler olabildiği gibi birden çok ülkeyi ele alan analizlerin de mevcut olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, tasarrufun makroekonomik belirleyicileri genel olarak panel veri veya zaman serisi yöntemleriyle analiz edilmiştir. Öte yandan, tasarruf değişkenleri olarak çoğunlukla yurtiçi veya özel tasarruflar kullanılmıştır. Tablo 1’de, tasarrufun makroekonomik belirleyicilerine ilişkin çalışmalar örneklemve dönem, yöntem ve ulaştığı bulgular açısından özetlenmiştir.

Tablo 1: Yurtiçi ve Özel Tasarrufların Makroekonomik Belirleyicilerine İlişkin Çalışmalar

Yazar(lar)	Örneklem ve Dönem	Yöntem	Bulgular
Horioka (1991)	Japonya - 1995-1987	Regresyon Analizi	Gelir (+) Nüfus Bağımlılık Oranı (-) Enflasyon (+) İşsizlik (-)
Callen ve Thiman (1997)	Oecd Ülkeleri - 1975-1995	Panel Veri Analizi	Ekonomik Büyüme (+) Enflasyon (+) Nüfus Bağımlılık Oranı (-) Tüketici Borcu (-)
Masson vd. (1998)	Gelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ülkeler - 1971-1993	Panel Veri Analizi	Kamu Harcamaları (-) Kamu Bütçe Dengesi (-) Nüfus Bağımlılık Oranı (-) Ekonomik Büyüme(+) Cari İşlemler Dengesi(+)
Denizer ve Wolf (2000)	Geçiş Ekonomileri Ve Gelişmiş Ülkeler - 1989-1995	Panel Veri Analizi	Gelir (+) Dış Ticaret Hadleri (+) Enflasyon (-) Ekonomik Büyüme (-)
Özcan vd. (2003)	Türkiye - 1968-1994	Regresyon Analizi	M2 Para Arzı (+) Enflasyon (+) Dış Ticaret Hadleri (+) Doğumda Yaşam Beklentisi (-)
Hondroyiannis (2006)	13 Avrupa Ülkesi - 1961-1998	Eşbütünleşme Analizi	Gelir (+) Enflasyon (+) Nüfus Bağımlılık Oranı (+) Reel Faiz Oranı (+) Kamu Bütçe Dengesi (+)
Agrawal (2009)	Pakistan, Bangladeş, Sri Lanka, Nepal - 1960-2005	Vektör Hata Düzeltme Modeli, Dinamik EKK, ARDL	Gelir (+) Dış Tasarruflar (-) Nüfus Bağımlılık Oranı (+, -) Reel Faiz (+, -) Banka Şube Yoğunluğu (+)
Uygur (2012)	Türkiye - 1987-2006	Eşbütünleşme Analizi, Etki-Tepki Analizi, Vektör Hata Düzeltme Modeli	Döviz Kuru (-) Ekonomik Büyüme (+) Kamu Tasarruf Dengesi (-)
Grigoli vd. (2018)	165 Ülke - 1981-2012	İki Aşamalı GMM	Şehirleşme (-) Nüfus Bağımlılık Oranı (-) Kamu Tasarrufları (-) Petrol Fiyatları (-)
Hayaloğlu vd. (2018)	12 Geçiş Ekonomisi - 1996-2016	Panel Veri Analizi	Ticari Dış Açıklık (-) Nüfus Artış Hızı (-) Sivil Özgürlükler (+) Demokrasi Düzeyi (+) Düzenleyici Kalite (+)

Not: (+), tasarruf üzerindeki pozitif etkiyi; (-), tasarruf üzerindeki negatif etkiyi; (+,-) tasarruf üzerindeki ters U biçimindeki etkiyi göstermektedir.

Tablo 1’de bulunan tasarrufun makroekonomik belirleyicilerine ilişkin çalışmalarda ulaşılan bulgular değerlendirildiğinde, hemen her çalışmada gelir değişkeninin tasarruflar üzerinde pozitif etkisinin olduğu görülmektedir. Bunun haricinde tasarruflar üzerinde pozitif etkisi tespit edilmiş olan diğer değişkenler enflasyon oranı, reel faiz oranı, ekonomik büyüme, dış ticaret hadleri, sivil özgürlükler, demokrasi düzeyi ve düzenleyici kalite gibi makroekonomik ve kurumsal değişkenlerdir. Buna karşın nüfus bağımlılık oranı, işsizlik, döviz kuru, nüfus artış hızı ve tüketici borcu gibi değişkenlerin yurtiçi ve özel tasarruflar üzerinde negatif etkilerinin tespit edildiği görülmektedir.

Tablo 2’de ise tasarrufunu mikroekonomik belirleyicilerine odaklanan çalışmaların bir özeti sunulmuştur. Mikroekonomik çalışmalar, anket yoluyla bireysel olarak toplanan veriler ve kurumsal bütçe anketlerinden elde edilen veriler yoluyla gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla mikroekonomik çalışmalar, hanehalkı tasarruflarının belirleyicilerine odaklanan çalışmalardır.

Tablo 2: Hanehalkı Tasarrufunun Mikroekonomik Belirleyicilerine İlişkin Çalışmalar

Yazar(lar)	Örneklem ve Veri Toplama Yöntemi	Yöntem	Bulgular
Harris vd. (2002)	1785 - Melbourne Kurumsal Anketi (Avusturalya)	Regresyon Analizi	Gelir (+) Ev Sahipliği (+) İyimsirlik (-) Çocuk Sayısı (-)
Çolak ve Öztürkler (2012)	10082 - TÜİK Hanehalkı Bütçe Anketi (Türkiye)	EKK, Kantil Regresyon	Gelir (+) Ev Sahipliği (+) Kentsel Kesim (+)
Chhoedup (2013)	404 - Saha Çalışması (Butan)	Regresyon Analizi	Gelir (+) Hane Reisi Yaşı (+) Hanehalkı Borç Miktarı (-)
Kostakis (2013)	404 - Saha Çalışması (Yunanistan)	EKK	Gelir (+) Eğitim Düzeyi (+) İşsizlik (-) Medeni Durum (-)
Mirach ve Hailu (2014)	604 - Saha Çalışması (Etiyopya)	Tobit Regresyon Analizi	Gelir (+) Hane Reisi Yaşı (+) Medeni Durum (-)
Bebzucuk (2015)	392263 - 10 Latin Amerika Ülkesi Hanehalkı Bütçe Anketleri	Regresyon Analizi	Gelir (+) Hane Reisi Yaşı (+) Kentsel Kesim (+)
Schclarek ve Caggia (2015)	2553 - Finansal Hanehalkı Anketi (Şili)	Probit Regresyon Analizi	Gelir (+) Çocuk Sayısı (+) Hanedeki Yaşlı Nüfus Miktarı (-) Hane Reisinin Yaşı (-)
Barış ve Çiftçi (2018)	430 - Türkiye	Lojistik Regresyon Analizi	Gelir (+) Eğitim Düzeyi (+) Serbest Meslek (+)
Nwosu (2020)	77400 - Nijerya Hanehalkı Anketi (Nijerya)	EKK	Gelir (+) Eğitim Düzeyi (+) Hane Büyüklüğü (-) Kırsal Kesim (-)

Not: (+), tasarruf üzerindeki pozitif etkiyi; (-), tasarruf üzerindeki negatif etkiyi göstermektedir.

Tablo 2’de görüldüğü gibi tasarrufun mikroekonomik belirleyicileri incelendiğinde, tıpkı makroekonomik belirleyicileri ele alan çalışmalarda olduğu gibi gelir değişkeninin hemen her çalışmada hanehalkı tasarrufları üzerindeki pozitif etkisi dikkat çekmektedir. Bunun yanı sıra eğitim düzeyi, hane reisinin yaşı, meslek ve kent nüfusu gibi değişkenlerin pozitif etkileri tespit edilmiştir. Buna karşın hane büyüklüğü, çocuk sayısı, hanehalkı borç miktarı ve kırsal kesim nüfusunun hanehalkı tasarrufları üzerinde negatif etkileri tespit edilmiştir.

Son olarak, Tablo 3’te tasarrufun psikolojik belirleyicilerine ilişkin çalışmalar özetlenmiştir. Tasarrufun psikolojik belirleyicilerine ilişkin çalışmalarda, erteleme eğilimi ve duygusal çöküntü

gibi psikolojik faktörlerin etkisinin tasarruf eğilimi üzerinde negatif etkileri esit edilmiştir. Buna karşın başta ödenetim olmak üzere, özsürekli, kontrol odağı ve başarı motivasyonu gibi bireyin kendisini kontrol edebilme yetisine atıf yapan psikolojik faktörlerin tasarrufları pozitif yönde etkilediğine ilişkin kanıtlar mevcuttur.

Tablo 3: Tasarrufun Psikolojik Belirleyicilerine İlişkin Çalışmalar

Yazar(lar)	Örneklem	Yöntem	Bulgular
Duflo ve Saez (2002)	9375 Üniversite Personeli	Deney Tasarımı	Sosyal Etkileşim (+) Enformasyon (+)
Rha vd. (2006)	4305 Hanehalkı	Lojistik Regresyon Analizi	Gelir (+) Ödenetim (+) Konut Sahipliği (+) Hanehalkı Borcu (-)
Otto (2007)	13 ve 173 Katılımcı	Birebir Mülakat ve Faktör Analizi	Faiz Gelieri Elde Etme Güdüğü (+) Ödenetim (+) İhtiyat Güdüğü (+)
Esenvalde (2010)	272 Katılımcı	Hiyerarşik Regresyon Analizi	Ödenetim (+) Başarı Motivasyonu (+) İyimserlik (+) Duygusal Çöküntü (-)
Moffit (2011)	1000 Katılımcı	Deney Tasarımı	Ödenetim (+)
Ersner-Hershfield vd. (2011)	50 Katılımcı	Deney Tasarımı	Özsürekli (+)
Chung (2013)	150 Katılımcı	Deney Tasarımı	Özsürekli (+)
Cobb-Clark vd. (2013)	3000 Katılımcı	EKK	Kontrol Odağı (+)
Brown ve Previtero (2014)	27231 Katılımcı	Regresyon Analizi	Erteleme Eğilimi (-)

Not: (+), tasarruf üzerindeki pozitif etkiyi; (-), tasarruf üzerindeki negatif etkiyi göstermektedir.

Davranışsal iktisat disiplininin son 20 yılda önem kazanmaya başlamasıyla birlikte araştırmalar, tasarrufun psikolojik yönlerine de odaklanmaya başlamıştır. Ancak, nispeten yeni sayılabilecek bu disipline ilişkin çalışmaların sayısı makro ve mikro temelli çalışmalara göre daha azdır. Dolayısıyla ele alınan faktörlerin sayısı da Tablo 1, 2 ve 3'te görüldüğü üzere görece azdır. Öyle ki Tablo 1, 2 ve 3'te yalnızca tasarruflar üzerinde anlamlı etkileri bulunan değişkenler belirtilmiştir. Ancak tasarrufun literatürde ele alınan olası belirleyicileri bundan çok daha fazladır. Bu bağlamda tasarrufun belirleyicilerine ilişkin uygulamalı literatürde gerçekleştirilen çalışmalarda ele alınan tüm faktörler hem makroekonomik hem mikroekonomik hem de psikolojik açıdan genel itibarıyla Tablo 4'te özetlenmiştir.

Tablo 4'te de görüldüğü üzere, literatürde ele alınan psikolojik faktörlerin sayısı makroekonomik ve mikroekonomik çalışmalara göre oldukça azdır. Bu da davranışsal iktisat disiplininin görece yeni bir alan olmasından ileri gelmektedir. Hem makroekonomik hem de mikroekonomik temelli faktörlerin sayısı ise çok daha fazladır. Bu husus, psikolojik faktörlerin literatürde daha sık ele alınması gerekliliğini gözler önüne sermektedir.

Tablo 4: Uygulamalı Literatürde Tasarrufu Etkileyebilecek Olası Faktörlerin Özet Gösterimi

<i>Makroekonomik Belirleyiciler</i>	<i>Mikroekonomik Belirleyiciler</i>	<i>Psikolojik Belirleyiciler</i>
► Banka Yoğunluğu	► Emeklilik Oranı	► Aile Eğitimi
► Dış Ticaret Hadleri	► Finansal Refah	► Başarı Motivasyonu
► Doğumda Yaşam Beklentisi	► Harcama Kalıpları	► Erteleme Eğilimi
► Döviz Kuru	► Siyasi Parti Üyeliği	► Finansal Danışmanlık Hizmeti
► Ekonomi Politikaları (Mali Kural, Enflasyon Hedeflemesi, Ekonomik Serbestleşme)	► Krediyeye Erişim	► Finansal Risk Toleransı
► Emeklilik Oranı	► Konutun Isınma Sistemi	► İyimserlik
► Finansal Derinlik	► Özel Sigorta Sahipliği	► Kontrol Odağı
► Gurbetçilerin Transfer Ettiği Gelir	► Borçlanma Eğilimi	► Özdenetim
► İşsizlik ve İşsizlik Beklentisi	► Şans Oyunu Oynama Alışkanlığı	► Özsüreklilik
► Kamu Bütçe Dengesi	► Sosyal Güvenlik Kaydı	► Özyeterlilik
► Kamu Sosyal Güvenlik Harcamaları	► Paranın Elde Edilme Sıklığı	► Sosyal Etkileşimler
► Kamu Tasarrufları	► Tatil Yapma Alışkanlığı	► Sosyal Normlar
► Kurumsal Faktörler	► Dayanıklı Tüketim Malı Kullanımı	► Tükenmişlik
► Likidite Oranı	► Toprak Miktarı ve Hayvan Sayısı	
► Nüfus Artışı	► Ayni Yardımlar	
► Nüfus Bağımlılık Oranları	► Hanehalkı Borç Stoku	
► Nüfus Yoğunluğu	► Kültürel Alışkanlıklar	
► Özel Sektör Kredileri	► Dışarıda Yeme Alışkanlığı	
► Petrol Fiyatları	► Finansal Okuryazarlık	
► Dış Yardımlar	► Konutta Asansör Bulunması	
► İhracat	► Yaşanılan Muhit	
► Gelir Dağılımı	► Hane Reisi İstihdam ve Okuryazarlık Durumu	
► Cari İşlemler Dengesi	► Spor Yapma Alışkanlığı	
► Kadınların İşgücüne Katılım Oranı	► Çocuk Sayısı	
► Ekonomik Durum Beklentisi	► Konut Sahipliği	
► Gelir	► Yaş	
► Kişi Başı Gelir	► Araç Sahipliği	
► Ekonomik Büyüme	► Meslek	
► Enflasyon ve Fiyat Oynaklığı	► Hane Büyüklüğü	
► Reel Faiz Oranı	► Eğitim Düzeyi	
► Şehirleşme Oranı	► Gelir	
► Yabancı Tasarruflar	► Gelir Kaynağı	
	► Gelir Dağılımı	
	► Medeni Durum	
	► Eşin Çalışma Durumu	
	► Hane Nüfusu Bağımlılık Oranları	
	► Ekonomik Kriz	
	► Siyasi Parti Üyeliği	

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ÖZDENETİM ve TASARRUF ARASINDAKİ İLİŞKİNİN LOJİSTİK REGRESYON ANALİZİ İLE TEST EDİLMESİ

Bu bölümde, DYH çerçevesinde, özdenetim faktörünün tasarruf yapma durumu üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Öncelikle çalışmanın kapsamı, örnekleme ve veri toplama yöntemi açıklanmıştır. Ardından, katılımcılara ilişkin tanımlayıcı istatistikler sunulmuştur. Tanımlayıcı istatistiklerin sunumunu takiben çalışmada kullanılan özdenetim ölçeğine ilişkin güvenilirlik ve geçerlilik analizi bulgularına yer verilmiştir. Son olarak, özdenetimin tasarruf üzerindeki etkisinin belirlenebilmesi için toplam 8 model çerçevesinde gerçekleştirilen lojistik regresyon analizi sonuçları sunulmuş ve ulaşılan bulgular literatür çerçevesinde değerlendirilmiştir.

3.1. Araştırmanın Kapsamı ve Örnekleme

Çalışmada, DYH’de tasarrufun bir belirleyicisi olarak öne sürülen özdenetimin tasarruf üzerindeki etkisi analiz edilmiştir. Çalışma öz denetimin tasarruf üzerindeki etkisini, özdenetimin irade gücü olmasının ötesinde farklı boyutlarıyla da ele almaktadır. Bu bağlamda özdenetimin onarıcı, yenileyici ve deneyimsel fonksiyonlarının tasarruf üzerindeki etkileri araştırılmıştır.

Çalışmanın kapsamını TR 90 bölgesi oluşturmaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın araştırma evrenini İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasına (İBBS) göre Doğu Karadeniz Bölgesindeki (TR90) devlet üniversitelerinde istihdam edilen akademik ve idari personel oluşturmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın araştırma sahası TR 90 bölgesindeki 7 devlet üniversitesinden meydana gelmektedir. Bu üniversiteler aşağıda sıralanmıştır:

- Artvin Çoruh Üniversitesi
- Giresun Üniversitesi
- Gümüşhane Üniversitesi
- Karadeniz Teknik Üniversitesi
- Ordu Üniversitesi
- Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
- Trabzon Üniversitesi

Çalışmada, TR 90 bölgesindeki 7 devlet üniversitesinin seçilmesinin sebebi konum olarak bu üniversitelere ulaşma olasılığının daha yüksek olması ve bu hususun çalışmanın yapılabilirliğini artırmasıdır. Ayrıca, üniversiteler genel itibariyle farklı coğrafi bölgelerden gelen öğretim üyesi/elemanları ve çalışanların istihdam edildiği kurumlardır. Bu bağlamda üniversite personelinin bir bütün olarak, ülkenin farklı bölgelerinden gelen insanların özelliklerini de yansıttığını düşünmek mümkün olabilir. Öte yandan, üniversite personelinin seçilmesinin bir sebebi de bu örneklemin belirli bir gelir düzeyine sahip olmasıdır. Zira tasarruf, gelir ile yakından ilişkilidir.

TR 90 bölgesindeki 7 devlet üniversitesinin toplam personel sayısı 13238'dir³. Bu sayı aynı zamanda çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Uygun örneklem büyüklüğü bu sayı üzerinden belirlenmiştir. Bu evren büyüklüğüne göre, incelenen olayın evrende görülme olasılığı %50 ve güven aralığı %95 olarak dikkate alındığında ulaşılması gereken minimum örneklem büyüklüğü 384 olarak tespit edilmiştir.

3.2. Araştırmada Kullanılan Veri Toplama ve Örneklem Yöntemi

Çalışmada kullanılan veriler, katılımcılardan anket formu aracılığıyla toplanan bilgilerden oluşmaktadır. Dolayısıyla çalışmanın veri toplama yöntemi ankettir. Anket formu çevrimiçi (online) ortamda oluşturulmuş ve katılımcılara 2 farklı yöntem ile iletilmiştir. Öncelikle, TR 90 bölgesindeki 7 devlet üniversitesinde istihdam edilen ve kurumsal e-mail adreslerine ulaşılabilen tüm personelin mail listesi oluşturulmuştur. Kurumların resmi internet siteleri üzerinden, toplamda 9283 personelin mail adreslerine ulaşılmıştır. Mail adreslerine ulaşılan personelin tamamına anket formları mail yoluyla iletilmiştir. Anket formunun katılımcılara mail yoluyla online ortamda ulaştırılmasının temel sebebi, Covid-19 salgınıyla başlayan pandemi süreci ile birlikte yüz yüze görüşme olanağının azalmış olmasıdır. Öte yandan, bu sayede anket formunu ulaştırma sürecinin hızlandırılması amaçlanmıştır. Anket dönüşlerini takip eden süreçte örneklemdaki kurum personel oranlarının, evrendeki kurum personel oranlarına yakınsaması için anket formlarının bir kısmı katılımcılara telefon yöntemiyle de ulaştırılmıştır. Bu sayede evrendeki kurum oranı ile örneklemdaki kurum oranının birbirine yakın olmasına çalışılmıştır. Nitekim Tablo 5'te evrendeki ve örneklemdaki kurum personel sayısı ve oranları sunulmuştur.

³ Personel sayılarına ilişkin bilgilerin tamamı üniversitelerin resmi internet sitelerinden 2021 yılı sonu için elde edilmiştir.

Tablo 5: Çalışmanın Evrenini Oluşturan Üniversitelerin Personel Sayıları ve Oranları

	<i>Akademik Personel</i>	<i>İdari Personel</i>	<i>Toplam</i>	<i>Evrendeki Payı</i>	<i>Örneklemdaki Payı</i>
Karadeniz Teknik Üniversitesi	2175	3175	5350	%40	%36.3
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi	1200	759	1959	%15	%17.7
Ordu Üniversitesi	1180	668	1848	%14	%9
Giresun Üniversitesi	1087	670	1757	%13	%10.8
Gümüşhane Üniversitesi	638	268	906	%7	%11.9
Artvin Çoruh Üniversitesi	551	353	904	%7	%8.3
Trabzon Üniversitesi ⁴	341	173	514	% 4	%6
TOPLAM	7172	6066	13238	%100	%100

Tablo 5’te görüldüğü gibi çalışmanın evrenini oluşturan 13238 kişinin 7172’si akademik, 6066’sı ise idari personelden oluşmaktadır. Üniversiteler bağlamında ise en çok personele sahip kurum 5350 kişi ile Karadeniz Teknik Üniversitesidir. En az personel ise toplam 514 kişi ile Trabzon Üniversitesi’nde mevcuttur. Karadeniz Teknik Üniversitesi personel sayısı toplam evrenin %40’ını oluştururken en az personele sahip Trabzon Üniversitesi’nin personel sayısı ise toplam evrenin %4’ünü oluşturmaktadır. Nitekim üniversitelerin örneklem sayıları da evrendeki oranlara yakınsamaktadır.

Çalışmada kullanılan soru formu, katılımcılara çalışmayla ilgili online ortamda iletilmiştir ve Mart 2022-Mayıs 2022 döneminde toplam 603 katılımcıdan geri dönüş alınmıştır. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların gelir, yaşam biçimi ve çalışma durumlarına ilişkin demografik sorular ve tasarruf durumları ile miktarına ilişkin sorular yer almaktadır. İkinci bölüm ise özdenetim ölçeğine ilişkin soruları içermektedir.

Anket formunda, katılımcıların demografik özellikleri ile tasarruf durumuna ilişkin sorular EK: 1-A’da sunulmuştur. Anket formunun bu kısmındaki sorular literatürden (TÜİK, 2015; Şahin ve Barış, 2017; Barış ve Çiftçi, 2018; Kızılgöl ve İpek, 2019) ve pilot çalışma neticesinde gerçekleşen geri dönüşlerden faydalanan yazar tarafından dizayn edilmiştir.

EK 1-B’de ise özdenetim değişkenlerinin oluşturulması için katılımcılara yöneltilen özdenetim ölçeği soru formu sunulmuştur. 36 soru içeren bu form Rosenbaum (1980) tarafından oluşturulmuş ve Duyan vd. (2012) tarafından Türkçe’ye uyarlanmıştır. Bu çalışmada, özdenetim ölçeğinin cevap seçenekleri 5 kategorili olarak belirlenmiştir. Buna göre, “1. Kesinlikle Katılmıyorum, 2. Katılmıyorum, 3. Kararsızım, 4. Katılıyorum, 5. Kesinlikle Katılıyorum” anlamına gelmektedir. Bu çalışmada, özdenetim ölçeğinin Türkçe’ye uyarlanmış versiyonu (orijinal versiyonu ile

⁴ Trabzon Üniversitesi resmi internet sitesinde personel sayılarına ilişkin bir veri paylaşılmadığından, kurumsal maillerine ulaşılan personel sayısı kullanılmıştır.

karşılaştırılarak) kullanılmış ve pilot çalışma sonucundaki geri dönüşler neticesinde az sayıda kelime veya ifade düzeltilmesi gerçekleştirilmiştir.

3.4. Analiz ve Bulgular

Çalışmada kullanılan analiz ikili lojistik regresyon analizidir. Ancak bu alt başlıkta, ikili lojistik regresyon analizi gerçekleştirilmeden önce anket formunda sorulan sorulara ilişkin tanımlayıcı istatistikler, güvenilirlik analizi ve faktör analizi bulguları sunulmuştur. Son olarak lojistik regresyon analizi bulgularına yer verilmiştir.

3.4.1. Tanımlayıcı İstatistikler

Çalışmanın örneklemini oluşturan 603 katılımcıdan toplanan veriler ışığında katılımcıların demografik özelliklerine, gelir, yaşam ve çalışma durumlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 6, 7 ve 8’de sunulmuştur.

Tablo 6: Demografik Özellikler

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Kadın	296	%49.1
Erkek	307	%50.9
Medeni Durum	Frekans	Yüzde
Evli	404	%67
Bekar	179	%29.7
Dul/Boşanmış	20	%3.3
Hanehalkı Durumu	Frekans	Yüzde
Yalnız Yaşıyorum	137	%22.7
Annemle veya Babamla Yaşıyorum	52	%8.6
Evliyim ve Çocuğum Yok	73	%12.1
Evliyim ve Çocuğum Var	326	%54.1
Diğer	15	%2.5
Çocuk Sayısı	Frekans	Yüzde
0	263	%43.6
1	118	%19.6
2	165	%27.4
3	49	%8.1
4 ve üzeri	8	%1.3

Çalışmada, katılımcıların yaş ortalaması 38.12’dir. Minimum yaş 21, maksimum yaş ise 66 şeklindedir. Tablo 6 incelendiğinde ise 603 katılımcıdan %50.9’unun erkeklerden, %49.1’inin ise kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Medeni duruma ilişkin verilere bakıldığında ise %67 oranıyla evli katılımcıların en yüksek paya sahip olduğu göze çarpmaktadır. Evli katılımcıları %29.7 ile bekar, %3.3 ile dul/boşanmış kişiler izlemektedir. Aile yaşantısını yansıtan hanehalkı durumuna ilişkin veriler ise “evliyim ve çocuğum var” seçeneğini tercih edenlerin oranının %54.1 olduğunu

göstermektedir. Bu değişkene ilişkin en küçük değer %2.5 ile “diğer” seçeneği olurken katılımcıların %8.6’sı anne veya babası ile yaşadığını belirtmişlerdir. Çocuk sayısına ilişkin veriler incelendiğinde örnekleme en yüksek sıklıkla görülen seçeneğin 0 olduğu farkedilebilmektedir. Buna göre 603 katılımcının 263 tanesi çocuk sahibi değildir. Bu da %43.6’lık bir orana tekabül etmektedir. Çocuğu olmayanların ardından örnekleme en yüksek görülen sıklık %27.4 ile 2 çocuk sahibi olan katılımcılar olmuştur. 1 çocuğu olduğunu belirtenlerin oranı ise %19.6’dır. Son olarak, 3 ve üzeri çocuğu olanların toplam oranı %9.4’tür. Dolayısıyla çocuk sahibi olan katılımcıların toplam oranı %56.4 şeklindedir.

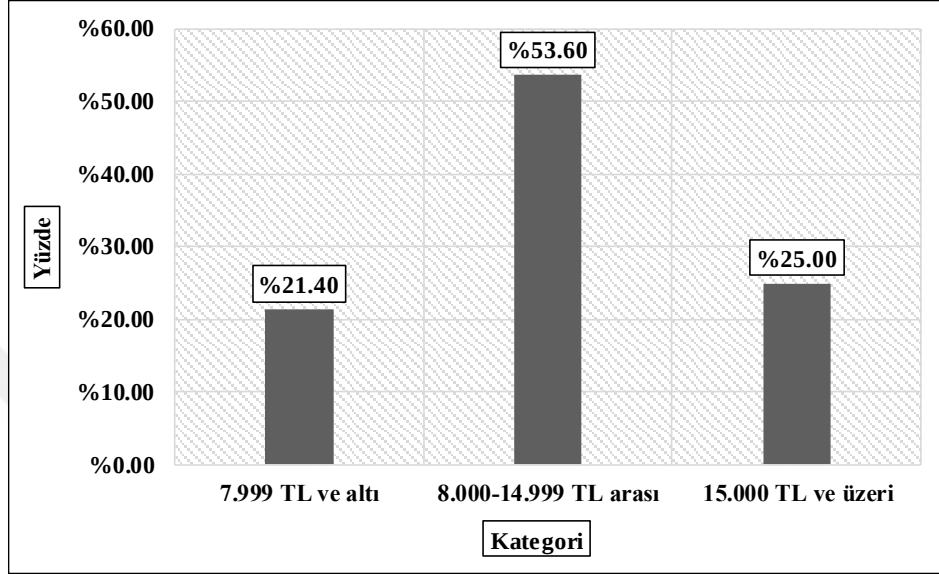
Tablo 7: Gelir ve Yaşam Biçimine İlişkin Özellikler

Ortalama Aylık Hanehalkı Geliri	Frekans	Yüzde
4999 TL ve altı.	20	%3.3
5000-7999 TL arası.	109	%18.1
8000-10999 TL arası.	202	%33.5
11000-14999 TL arası.	121	%20.1
15000-17999 TL arası.	90	%14.9
18000 TL ve üzeri.	61	%10.1
İkamet Edilen Konutun Mülkiyet Tipi	Frekans	Yüzde
Kira	244	%40.5
Lojman	100	%16.6
Ev Sahibi Değil ama Kira Ödemiıyor	14	%2.3
Ev Sahibi	245	%40.6
Tasarruf Yapma Durumu	Frekans	Yüzde
Hayır	197	%32.7
Evet	406	%67.3
Tasarruf Miktarı	Frekans	Yüzde
Hiç	99	%16.4
%5’ten az	105	%17.4
%5-10 arası (%5 dahil)	104	%17.2
%10-15 arası (%10 dahil)	96	%15.9
%15-20 arası (%15 dahil)	53	%8.8
%20-25 arası (%20 dahil)	64	%10.6
%25 ve üzeri (%25 dahil)	82	%13.6

Tablo 7’de katılımcıların ortalama aylık hanehalkı geliri, ikamet edilen konut tipi ve tasarruf yapma durumuna ilişkin veriler görülmektedir. Gelir düzeyi verisi ele alındığında anket formuna cevap verenler arasında en yüksek oranın %33.5 ile “8000-10999 TL arası” seçeneğini tercih ettikleri belirlenmiştir. Bu seçeneği sırasıyla %20.1 ile “11000-14999 TL arası” ve %18.1 ile “5000-7999 TL arası” seçenekleri izlemektedir. Örneklemedeki en düşük frekans ise %3.3 ile 4999 TL ve altında gelir elde ettiğini belirten katılımcılara aittir. Öte yandan, ikamet edilen konutun mülkiyet tipi açısından 603 katılımcının 244’ünün ikamet ettikleri konuta kira ödedikleri tespit edilmiştir. Bu da örneklemin %40.5’ine tekabül etmektedir. 100 katılımcı (%16.6) lojmanda otururken 245 katılımcı da (%40.6) oturdukları konutun sahibidir. Ev sahibi olmadığı halde kira ödemeyenlerin oranı ise %2.3’tür. Gelir düzeyine ilişkin verilen cevaplar 3 kategoriye indirilerek (kategori birleştirilerek) daha sade bir

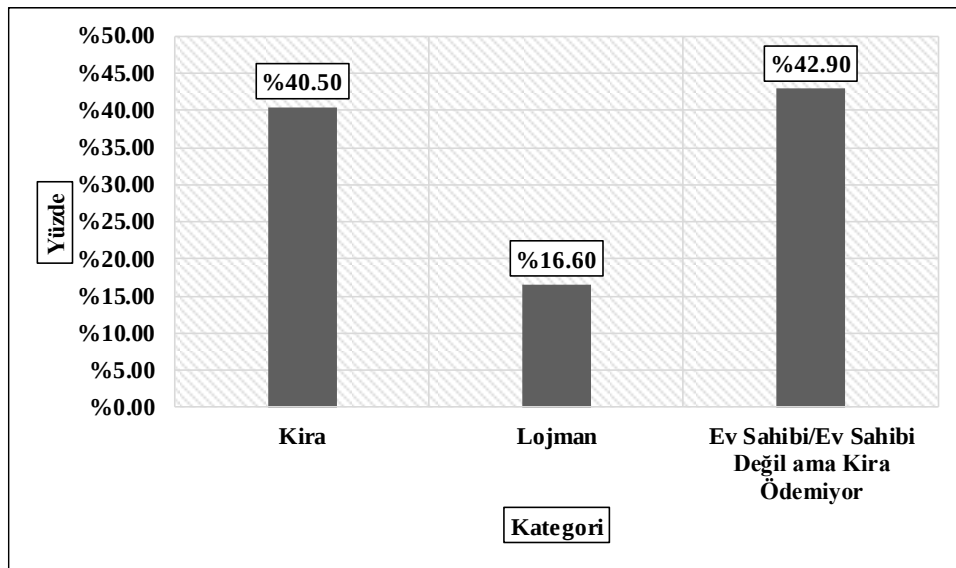
biçimde Grafik 1’de sunulmuştur. Grafik 1’de katılımcıların gelir düzeyleri sadeleştirilmiş hali ile görülebilmektedir. Buna göre 603 katılımcının %21.4’ü 7999 TL ve altı, %53.6’sı 8000-14999 TL arası ve %25’i 15000 TL ve üzeri ortalama aylık hanehalkı gelirine sahiptir.

Grafik 1: Gelir Düzeyleri (3 Kategorili)

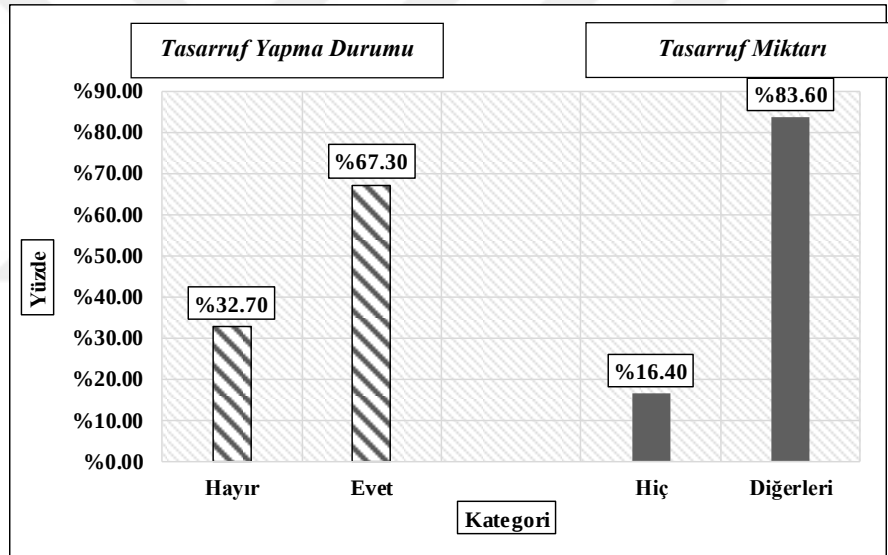
İkamet edilen konutun mülkiyet tipine ilişkin olarak verilen cevaplar da kira ödeme durumu, lojman ve diğerleri olarak sadeleştirildiğinde Grafik 2’de katılımcıların %40.5’inin ikamet ettikleri konuta kira ödediği, %16.6’sının lojmanda ikamet ettiği, %42.9’unun ise evsahibi veya ev sahibi olmadığı halde kira ödemediği görülebilmektedir.

Grafik 2: İkamet Durumu

Tablo 7’de, ayrıca bireylerin tasarruf durumlarına ilişkin olarak sorulan iki soruya ilişkin tanımlayıcı istatistikler de yer almaktadır. Bunlardan ilki tasarruf yapma durumu olarak ifade edilen “Aylık gelirinizin bir kısmını harcamadan birikim (tasarruf) yapmak için muhakkak ayırıyor musunuz?” sorusuna verilen cevapları göstermektedir. Bu soruya katılımcıların %32.7’si hayır, %67.3’ü ise evet yanıtını vermiştir. Tablo 7’de tasarruf durumuna ilişkin sunulan bir diğer soru da katılımcıların tasarruf miktarlarına yöneliktir. “Aylık gelirinizin yaklaşık olarak yüzde kaçını birikim yapmak (tasarruf yapmak) için kenara ayırıyorsunuz?” sorusuna verilen cevaplar ışığında hiç tasarruf yapmadığını belirten katılımcıların oranı %16.4’tür. Bu soru ile tasarruf yapma durumuna ilişkin tasarruf miktarı üzerinden daha detaylı bir bilgi edinmeyi amaçlanmıştır. Tasarruf miktarına ilişkin olarak sorulan bu soru “hiç tasarruf yapmayanlar” ve “diğer seçenekler” şeklinde kodlandığında, tasarruf yapmayanların oranı %16.4, tasarruf yapanların oranı ise %83.6 şeklinde olmaktadır. Tasarruf durumuna ilişkin bu iki soruya dair özet görünüm Grafik 3’te sunulmuştur.

Grafik 3: Tasarruf Durumları

Grafik 3’te de görüldüğü gibi tasarruf yapma durumuna ilişkin olarak katılımcılara iki soru yöneltilmiştir. Bu sorulardan ilki katılımcıların direkt olarak tasarruf yapıp yapmadıklarıyla ilgilidir ve “evet-hayır” cevabı içermektedir. Grafikte tasarruf miktarı olarak belirtilen ikinci soru ise aylık tasarruf miktarına ilişkin bir sorudur. Anket formunda, Tablo 3’te de görüldüğü gibi 7 kategoriden oluşan bir sorudur. Ancak bu soru “hiç” cevabını işaretleyenler 0, diğer cevapları işaretleyenler 1 olarak kodlandığında esasında tasarruf yapıp yapmama durumunu ölçen bir soru haline gelmektedir. Fakat her iki soruya verilen cevapların yüzdesi Grafik 3’te de görüldüğü gibi farklılaşmaktadır. Dikkat çekici olan bu farklılaşmanın sebebinin çerçeveleme etkisi⁵ olduğu düşünülmektedir.

⁵ Çerçeveleme etkisi, herhangi bir olayda veya durumda ilişkin sunum şekli değiştiğinde, o olay veya duruma dair yargı ve davranışların da değişebileceğini ifade eden bir kavramdır (Kahneman ve Tversky, 1984: 343). Nitekim bu çalışmada katılımcıların tasarruf yapma durumu iki farklı soru ile tespit edilmeye çalışılmış ve sunum şekli değiştiğinde sonuçların da farklılaştığı gözlemlenmiştir.

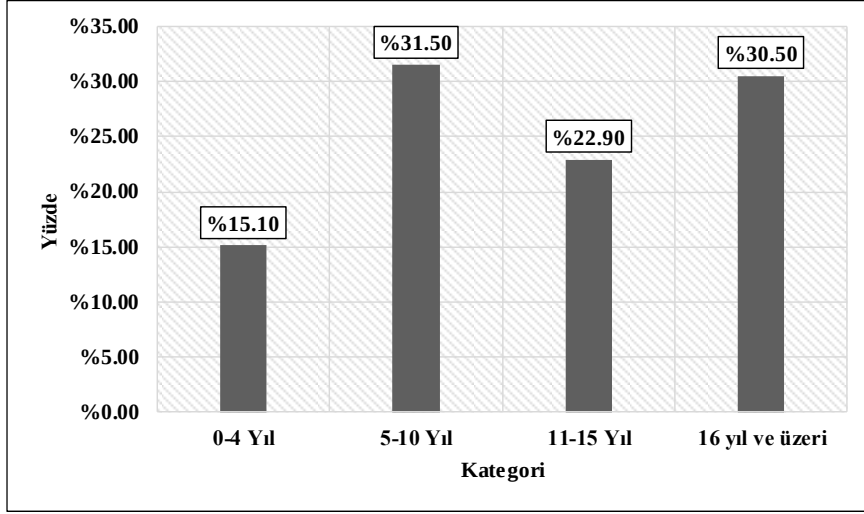
Tablo 8’de ise katılımcıların çalışma durumu, kurumlarındaki pozisyon ve hangi kurumda istihdam edildiklerine ilişkin veriler sunulmuştur. Tablo 8’e göre, katılımcıların yaklaşık olarak %22’sini idari personel oluşturmaktadır. Öğretim elemanı statüsündeki katılımcılardan araştırma görevlilerinin toplam örneklem içindeki oranı (Dr. unvanı olanlar dahil) %27.2 iken öğretim görevlilerin oranı (Dr. unvanı olanlar dahil) %18.2’dir. Öğretim üyelerinde ise toplam örneklem içinde en yüksek paya sahip unvan %17.7 ile Dr. Öğretim Üyelerine aittir. Dr. Öğretim Üyelerini sırasıyla %8.3 ve %6.5 ile Doç. Dr. ve Prof. Dr. unvanına sahip katılımcılar izlemektedir.

Tablo 8: Çalışma Durumu ve Unvan Bilgilerine İlişkin Göstergeler

Unvan	Frekans	Yüzde
İdari Personel	130	%21.6
Arş. Gör.	128	%21.2
Arş. Gör. Dr.	36	%6.0
Öğr. Gör.	90	%14.9
Öğr. Gör. Dr.	23	%3.8
Dr. Öğretim Üyesi	107	%17.7
Doç. Dr.	50	%8.3
Prof. Dr.	39	%6.5
Çalışma Süresi	Frekans	Yüzde
0-4 yıl	91	%15.1
5-10 yıl	190	%31.5
11-15 yıl	138	%22.9
16 yıl ve üzeri	184	%30.5

Tablo 8’in sunduğu bir diğer veri de katılımcıların iş hayatında geçirdikleri süreye ilişkin bilgilerdir. Tablo 8 bu açıdan ele alındığında, katılımcıların büyük çoğunluğunun (%31.5) çalışma hayatında 5-10 yıl arası süre geçirdiklerini göstermektedir. 5-10 yıl arası çalışanları, %30.5 ile 16 yıl ve üzeri çalışanlar ve %22.9 ile 11-15 yıl arası çalışanlar izlemektedir. Çalışma hayatında nispeten tecrübesiz olarak değerlendirilebilecek olan 0-4 yıl arası çalışanların oranı ise %15.1’dir. Bu oranlar Grafik 4’te daha açık bir biçimde görülebilmektedir.

Grafik 4: Personelin Çalışma Hayatında Geçirdiği Süreye Göre Dağılımı

3.4.2. Güvenilirlik Analizi

Güvenilirlik, ölçümlerin hatasız olma ve dolayısıyla tutarlı sonuçlar verme derecesi olarak tanımlanabilir (Peter, 1979: 6). Bir başka deyişle, bir ölçümün farklı örneklemeler üzerinde ve farklı araştırmalarda daha önceki araştırmalara benzer sonuçlar vermesi olarak da ifade edilebilir (Coşkun vd., 2015: 125). Dolayısıyla güvenilirlik, bir ölçeğin ölçmek istediği şeyi ne kadar doğru ölçebildiğini göstermektedir (Büyüköztürk, 2019: 182).

Güvenilirliğin ölçülmesinde en sık kullanılan yöntem Cronbach Alfa'dır (α). α değeri, güvenilirlik ölçütü olarak 0 ile 1 arasında değerler almaktadır. Bu değer en az 0.70 olması gerektiğini ifade eden çalışmalar olmakla birlikte, bazı çalışmalar bu değer 0.50 düzeyine kadar uygun kabul edilebilir olduğunu ileri sürmektedir (Coşkun vd., 2015: 126). Nitekim, davranışsal ölçümler nadiren tamamen güvenilir ve geçerlidir. Ancak bu araştırmalarda yine de ölçek güvenilirliği değerlendirilmelidir (Peter, 1979: 6). Ölçeğin güvenilirliği hakkında α katsayısının değeri Kalaycı (2010: 405)'ya göre ise şu şekilde yorumlanmaktadır:

- $0 \leq \alpha < 0.4$, ölçek güvenilir değil,
- $0.4 \leq \alpha < 0.6$, ölçeğin güvenilirliği düşük,
- $0.6 \leq \alpha < 0.8$, ölçek oldukça güvenilir,
- $0.8 \leq \alpha < 1$, ölçek yüksek derecede güvenilir.

Yukarıda da değinildiği gibi her ne kadar α katsayısının kabul edilebilir değerleri farklılık arz etse de literatürdeki genel kabul edilen seviye 0.70'tir. Bu doğrultuda, çalışmada kullanılan özdenetim ölçeğinin faktör analizince belirlenmiş alt boyutları olan onarıcı, yenileyici ve yaşantısal özdenetim boyutlarının Cronbach Alfa güvenilirlik katsayıları (α) Tablo 9'da yer almaktadır.

Tablo 9: Güvenilirlik Katsayıları

Boyutlar	Madde Sayısı	Cronbach Alfa
Onarıcı Özdenetim	10	0.82
Yenileyici Özdenetim	13	0.83
Deneyimsel Özdenetim	7	0.70

Tablo 9’da görüldüğü gibi α katsayısı onarıcı özdenetim boyutu için 0.82, yenileyici özdenetim boyutu için 0.83 ve deneyimsel özdenetim boyutu için 0.70’dir. Yani özdenetimin boyutları açısından α katsayısı en düşük 0.70 olarak tespit edilmiştir. Bu değerler, bir bütün olarak ele alındığında çalışmada kullanılan ölçeklerin güvenilir olduğu görülmektedir. Onarıcı ve yenileyici özdenetim boyutları yüksek derecede, deneyimsel özdenetim boyutu ise oldukça güvenilir olarak değerlendirilebilir.

3.4.3. Geçerlilik Analizi

Geçerlilik, bir ölçeğin ölçmeyi amaçladığı olguyu amaca uygun ve doğru bir şekilde ölçebilme derecesi olarak tanımlanmaktadır (Coşkun vd., 2015: 123; Ercan ve Kan, 2004: 214). Bir ölçeğin geçerliliğini test etmenin en etkili yolu ise faktör analizidir (Yaşlıoğlu, 2017: 75). Faktör analizi, birbiri ile ilişki içinde olan birçok değişkenin sayısının azaltılarak birbirinden bağımsız ve anlamlı bir hale dönüştürülmesi olarak tanımlanabilir. Faktör analizinde, bir ölçekte birbirleri ile yüksek korelasyon içeren maddelerin bir araya getirilerek sınıflandırılması amaçlanmaktadır. Bu sayede, değişken sayısı azaltılarak faktör adı verilen genel değişkenler oluşturulmaktadır (Kalaycı, 2010: 321). Ancak faktör analizi yapılırken hangi yöntemin uygulanacağı önem arz etmektedir. Bu bağlamda, iki tür faktör analizinden söz edilebilir: açıklayıcı faktör analizi (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizi (DFA) (Yaşlıoğlu, 2017: 75). AFA, genel olarak, önceden tasarlanmış bir yapı dayatmadan bir dizi gözlenen değişkenin olası altta yatan faktör yapısını araştırmak için kullanılmaktadır. Bu analiz sayesinde, temel faktör yapısı tanımlanmaktadır. DFA ise araştırmacının, gözlemlenen değişkenler ile onların altında yatan gizli yapı veya yapılar arasında bir ilişkinin var olduğu hipotezini test etmesine izin vermektedir. Bu sayede araştırmacı teori bilgisini, deneysel araştırmayı veya her ikisini kullanıp, ilişki modelini tespit etmekte ve ardından hipotezi istatistiksel olarak test etmektedir (Suhr, 2006: 1). Daha açık bir ifadeyle, yeni geliştirilmiş veya başka bir dilden uyarlanan ölçekler için AFA kullanılmaktadır. Daha önceden kullanılmış ve mevcut araştırmada kullanılacak bir ölçeğin orijinal faktör yapısına uyup uymadığının test edilmesi için ise DFA kullanılmaktadır (Yaşlıoğlu, 2017: 75).

Bu çalışmada, Rosenbaum (1980) tarafından geliştirilmiş ve Duyan vd. (2012) tarafından Türkçe’ye uyarlanmış olan özdenetim ölçeği (self-control scale) kullanılmıştır. Dolayısıyla çalışmada, özdenetim ölçeğinin faktör yapısının belirlenmesi için DFA uygulanmıştır. Ancak öncelikle değişkenlerin faktör analizine uygun olup olmadığının değerlendirilebilmesi için Kaiser-

Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett test sonuçlarına bakılmıştır. KMO değeri Tablo 10'da da görüldüğü gibi 0.87 olarak tespit edilmiştir. Bartlett test istatistiği ise %1 seviyesinde anlamlı bulunmuştur. KMO ve Bartlett test istatistiklerine ilişkin tespit edilen değerler, ölçeğin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Öte yandan ölçeğin 3 faktörün toplam varyansının %39.08'ini açıkladığı tespit edilmiştir. Son olarak, uç değer analizi yapılmış ve değerlere sahip katılımcılar analizden çıkarılmıştır. Faktör analizinde toplam katılımcı sayısı 586 olarak belirlenmiştir.

Tablo 10: Özdenetim Ölçeğine İlişkin Örneklem Uygunluğu Değerleri

İstatistik	Değer
Kaiser-Meyer Olkin (KMO)	0.87
Bartlett's Test (sig)	5466.802***
Toplam Varyans Açıklama Yüzdesi	%39.08
Gözlem Sayısı	586

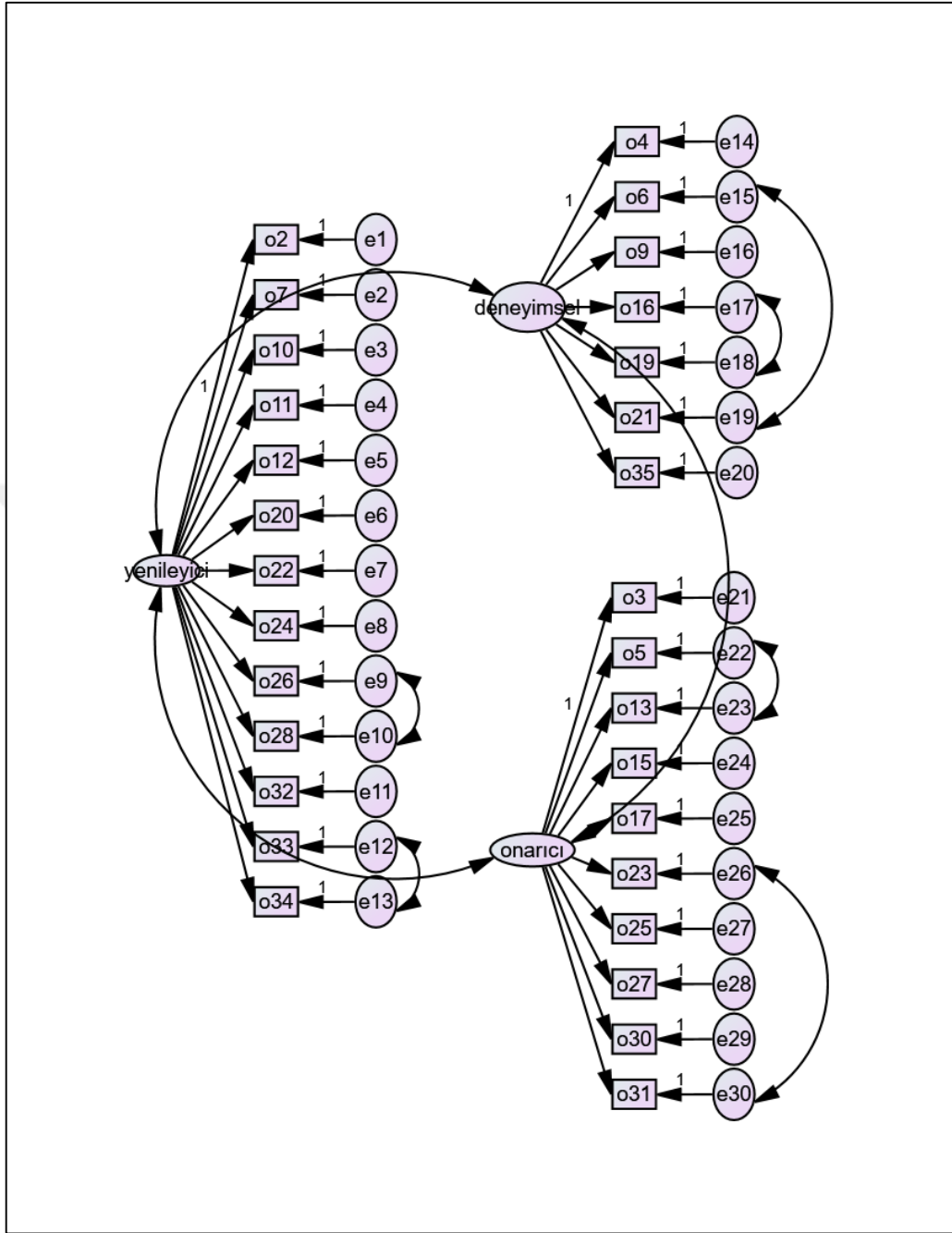
Not: ***, değerin %1 seviyesinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

DFA'da model uyum iyiliğinin (goodness of fit) tespit edilmesi için birçok farklı istatistik kullanılmaktadır. Genel olarak başta CMIN/DF ve RMSEA olmakla birlikte RMR, CFI, GFI ve AGFI en çok kullanılan istatistiklerdir (Duyan vd., 2012: 33; Konyalılar, 2020: 177). Model uyum iyiliği değerlerinin elde edilebilmesi için daha önceden kullanılmış (Duyan vd., 2012) ve mevcut araştırmada kullanılacak olan özdenetim ölçeğinin orijinal faktör yapısına uyup uymadığının test edilmesi amacıyla Şekil 6'daki yol şeması oluşturulmuştur. Bu şema doğrultusunda model uyum iyiliği değerleri incelenmiş, elde edilen ilk değerlerin iyileştirilmesi için 5.-13., 6.-21., 16.-19., 23.-31., 24.-26. ve 33.-34. maddeler arasındaki hatalar tanımlanmıştır. Ardından Tablo 11'deki model uyum iyiliği değerleri elde edilmiştir. Model uyum iyiliğinin kabul edilebilir düzeyde olması için CMIN/DF değerinin 5'ten küçük, RMR ve RMSEA değerlerinin 0.08'den düşük, CFI, GFI ve AGFI'nın ise 0.80'den büyük olması beklenmektedir. Bu değerler kabul edilebilir uyum sınırlarını göstermektedir (Doll vd., 1994: 456; Greenspon ve Saklofske, 1998: 968; Kim vd., 2019 :5-6). Bu doğrultuda Tablo 11'de, hesaplanan değerler göz önünde bulundurulduğunda gerçekleştirilen DFA'nın model uyum iyiliği kriterlerini karşıladığı görülmektedir.

Tablo 11: Özdenetim Ölçeği Uyum İyiliği Değerleri

Uyum İyiliği Test İstatistikleri	Değer
Chi-Square	1138.783
DF	396
CMIN/DF	2.876
RMR	0.068
RMSEA	0.057
CFI	0.855
GFI	0.883
AGFI	0.863

Şekil 6: Özdenetim Ölçeğine İlişkin Yol Şeması

Doğrulamalı faktör analizine göre özdenetim ölçeğindeki maddelerin standardize edilmiş faktör yükleri de Tablo 12’de sunulmuştur. Buna göre, faktör yükleri 0.340 ile 0.736 arasında değerler almaktadır. Ancak 1, 8, 14, 18, 29, ve 36. maddelerin faktör yükleri kabul edilebilir sınır olan 0.3’ün altında kaldığından (Yaşlıoğlu, 2017: 78) özdenetim ölçeğinden çıkarılmıştır. Ölçekten çıkarılan maddeler haricindeki 30 soru, Tablo 12’deki gibi onarıcı, yenileyici ve deneyimsel özdenetim olarak 3 faktör altında toplanmıştır. Bir başka deyişle, gerçekleştirilen doğrulamalı faktör analizi özdenetimin Duyan vd. (2012)’nin çalışmasına benzer şekilde 3 faktör altında toplandığını teyit etmektedir.

Tablo 12: Özdenetim Ölçeğine İlişkin Faktör Yükleri

Faktör Adı	Maddeler	Faktör Yükleri
ONARICI ÖZDENETİM (10 Madde)	3. Düşünme şeklimi değiştirerek, neredeyse her şeye ilişkin duygularımı da çoğu zaman değiştirebilirim.	0.458
	5. Moralistim bozuk olduğunda güzel şeyler düşünmeye çalışırım.	0.671
	13. Tatsız bir düşünce canımı sıktığında, güzel şeyler düşünmeye çalışırım.	0.723
	15. Moralistim bozuk olduğunda ruh halimin değişmesi için neşeli davranmaya çalışırım.	0.530
	17. Moralistim bozuk olduğunda sevdiğim şeylerle meşgul olmaya çalışırım.	0.625
	23. Bir yerim ağrıdığına onu düşünmemeye çalışırım.	0.452
	25. Başarısızlığa eşlik eden kötü duygulardan kurtulmak için çoğu zaman kendime bunun feci bir şey olmadığını ve bir şeyler yapabileceğimi söylerim.	0.624
	27. Birine aşırı derecede sinirlendiğimde bile yapacaklarımı dikkatlice düşünürüm.	0.454
	30. Önemli bir toplantıya geç kalmamın kaçınılmaz olduğunu fark ettiğimde, kendime sakin olmamı söylerim.	0.456
	31. Bir yerim ağrıdığına, düşüncelerimi başka yöne çevirmeye çalışırım.	0.551
YENİLEYİCİ ÖZDENETİM (13 Madde)	2. Beni endişelendiren bir şey yapmak zorunda olduğumda, işi yaparken endişemin nasıl üstesinden geleceğimi gözümde canlandırmaya çalışırım.	0.518
	7. Zor bir problemle karşılaştığımda, onu sistematik bir şekilde ele almaya çalışırım.	0.570
	10. Okuduğum şeye odaklanmakta zorluk yaşadığımda, konsantrasyonumu artırmanın yollarını ararım.	0.615
	11. Çalışmayı planladığımda, işimle ilgisi olmayan her şeyi ortadan kaldırırım.	0.438
	12. Kötü bir alışkanlıktan kurtulamaya çalışırken, öncelikle bu alışkanlığa sahip olma nedenlerimi bulmaya çalışırım.	0.551
	20. Kendimi işe veremediğimde ve işi yapmakta zorlandığımda, kendimi işe vermenin yollarını ararım.	0.692
	22. Sevdiğim şeyleri yapmaya başlamadan önce yapmak zorunda olduğum işi bitirmeyi tercih ederim.	0.479
	24. Kötü bir alışkanlığımın üstesinden gelmeyi başardığımda kendime olan saygım artar.	0.462
	26. Düşünmeden hareket ettiğimi hissettiğimde kendime durmamı ve o konuyla ilgili bir şey yapmadan önce düşünmemi söylerim.	0.624
	28. Karar vermem gerektiğinde, çabuk ve içimden geldiği gibi karar vermek yerine genellikle farklı seçenekler ararım.	0.420
	32. Yapmam gereken birkaç şey olduğunda genellikle işlerimi planlarım.	0.648
	33. Param azaldığında ilerde daha dikkatli bütçe yapmak için tüm harcamalarımı kaydetmeye karar veririm.	0.399
	34. Bir işe konsantre olmakta zorluk yaşarsam onu küçük parçalara bölerim.	0.595
DENEYİMSEL ÖZDENETİM (7 Madde)	4. Dışarıdan yardım almaksızın, sinirlilik, öfke ve gerginliğimin üstesinden gelebilmem çoğu zaman zordur.	0.588
	6. Yaptığım hataları düşünmekten kendimi alamam.	0.443
	9. Zor bir karar vermem gerektiğinde tüm verilere sahip olsam dahi karar vermeyi ertelemeyi tercih ederim.	0.340
	16. Yanımda sakinleştirici olsa gergin ve sinirli olduğumda bir tane alırdım.	0.436
	19. Bazı kötü alışkanlıklarımdan kurtulmak için dışarıdan yardım almaya ihtiyaç duyarım.	0.351
	21. Kendimi kötü hissetmeme sebep olsa bile olası tüm felaketleri düşünmekten kendimi alamam.	0.486
	35. Çoğu zaman beni rahatsız eden tatsız düşüncelerin üstesinden gelemem.	0.736
ÇIKARILAN MADELER (6 Madde)	1. Sıkıcı bir iş yaptığımda, işin daha az sıkıcı yanlarını ve işi bitirdiğimde elde edeceğim ödülü düşünürüm.	
	8. Biri bana baskı yaptığına, yapmam gereken şeyi genellikle daha kısa sürede yaparım.	
	14. Günde iki paket sigara içiyor olsaydım, sigarayı bırakmak için dışarıdan yardım almaya ihtiyaç duyardım.	
	18. Hoşlanmadığım işleri hemen yapabilecek durumda olsam bile onları erteleme eğilimindeyimdir.	
	29. Genellikle yapmam gereken daha acil şeyler olduğunda bile önce yapmayı sevdiğim şeyi yaparım	
	36. Acıktığımda ve yemek yeme fırsatım olmadığında, düşüncelerimi midemden başka bir yere yönlendirmeye ya da tok olduğumu hayal etmeye çalışırım.	

3.4.4. Lojistik Regresyon Analizi

Lojistik regresyon analizi, doğrusal regresyon analizi gibi analizlerin varsayımlarına gereksinim duymadan kısmen esnek bir şekilde regresyon analizi yapmayı olanaklı hale getiren bir analiz türüdür (Şenel ve Alatl, 2014: 35). Tıpkı doğrusal regresyon analizinde olduğu gibi, lojistik regresyon analizinde de belirli değişken değerlerine göre değerlendirme yapılmaktadır. Ancak bağımlı değişkenin kategorik bir değişken olması durumunda doğrusal regresyon analizi yetersiz olabilmektedir. Bu bağlamda, doğrusal regresyon ile lojistik regresyonun temel farkı, doğrusal regresyonda bağımlı değişkenin sürekli bir değişken olması, lojistik regresyon analizinde ise bağımlı değişkenin kategorik bir değişken (evet-hayır, var-yok gibi cevaplar ihtiva eden) olmasıdır (Akgül ve Çevik, 2005: 390; Kalaycı, 2010: 273). Öyle ki lojistik regresyonda bağımlı değişkenin kategorik olması dolayısıyla normal dağılım varsayımının sağlanamaması, esasen lojistik regresyonu doğrusal regresyon analizinin bir alternatifi haline getirmektedir (Çokluk, 2014: 1362). Zira bağımlı değişkenin kategorik olması normallik varsayımını bozmakta ve doğrusal regresyon analizinin kullanılmasını imkansız hale getirmektedir. Dolayısıyla lojistik regresyonda normal dağılım şartı aranmamaktadır (Bircan, 2004: 187). Bu doğrultuda, lojistik regresyon analizi doğrusal regresyon analizinin özel bir türü olarak nitelendirilebilir (Hair vd., 2019: 550). Bu çalışmada bağımlı değişken, katılımcıların tasarruf yapıp yapmama durumudur. Yani “evet veya hayır” cevabı ihtiva eden bir anket sorusundan türetilmiştir. Dolayısıyla analiz yöntemi ikili lojistik regresyon analizidir. İkili lojistik regresyon analizi, çalışmanın geri kalanında “lojistik regresyon analizi” olarak ifade edilmiştir.

3.4.4.1. Lojistik Regresyon Analizinin Varsayımları

Lojistik regresyon analizinin de her analizde olduğu gibi bir takım sınırlılıkları ve varsayımları vardır. Bu varsayımlar 4 başlık altında toplanabilir. İlk husus, katılımcı sayısı ile ilişkilidir. Katılımcı sayısı, bağımsız değişkenlere göre çok az sayıda ise bir takım problemler ortaya çıkabilmektedir. Bu sorunlar, kategorik değişken çiftlerinde hiçbir katılımcının olmadığı yani hücrelerin boş olduğu durumlarda meydana gelmektedir. Böyle bir durumda lojistik regresyon analizi, geniş parametre tahminleri ve standart hatalar üretebilmektedir. Bunun önüne geçmek için problem içeren kategorilerin silinmesi veya kategorilerin daraltılması önerilmektedir (Tabachnick ve Fidell, 2007: 442; Çokluk, 2010: 1368). Bu çalışmada hem katılımcı sayısının yeterliliği hem de kategorik değişken çiftlerinde boş hücre bulunmamasından ötürü bu problem yaşanmamıştır.

Lojistik regresyon analizinin ikinci varsayımı model uyum iyiliği testleri ile ilgilidir. Farklı değişkenlerin kombinasyonlarından oluşan hücrelerde gözlemlenen ve beklenen frekansları karşılaştıran bir uyum iyiliği testi kullanıldığında, beklenen frekanslar eğer çok küçükse ($f_b < 5$) analizin gücü çok az olabilmektedir. Bu sorunun önüne geçebilmek için, sonuç değişkeni de dahil olmak üzere tüm ayrık değişken çiftleri için beklenen hücre frekanslarının yeniden değerlendirilip

gerekirse ikiden fazla kategorili değişkenlerin kategori sayısı azaltılmalı veya değişken dışarıda bırakılmalıdır (Tabachnick ve Fidell, 2007: 442; Çokluk, 2010: 1368). Bu çalışmada ortalama aylık hanehalkı geliri, ikamet edilen konutun mülkiyet tipi ve çocuk sayısına ilişkin değişken çiftlerinde beklenen frekansların 5'in altında olduğu saptanmış ve bu değişkenlerde kategoriler birleştirilerek bu sorun özölmüştür.

Lojistik regresyon analizi ile ilgili bir diğer husus da tıpkı çoklu doğrusal regresyon analizinde olduğu gibi bağımsız değişkenlerin kendi aralarındaki korelasyona oldukça duyarlı olmasıdır. Bu durum, çoklu doğrusal bağlantı (multicollinearity) problemine yol açarak sonuçların hatalı olarak değerlendirilmesine sebep olabilir (şenel ve Alatlı, 2014: 37; Çokluk, 2010: 1368). Çoklu doğrusal bağlantı sorunun tespiti için bağımsız değişkenler arasındaki Varyans şişme Faktörü (Variance Inflation Factor-VIF) ve Tolerans (Tolerance) değerleri incelenmektedir. VIF değeri ne kadar yüksekse çoklu doğrusallık o kadar yüksek demektir. Bu doğrultuda, VIF değerinin 5'ten küçük olması çoklu doğrusal bağlantı probleminin olmadığını göstermektedir. Öte yandan tolerans değerinin 0.10'dan büyük olması da yine çoklu doğrusal bağlantı probleminin olmadığının bir diğer göstergesidir (Hair vd., 2019: 316-779). Bu çalışmada, analizde kullanılan bağımsız değişkenler için VIF ve tolerans değerleri incelenmiş ve VIF değerinin tüm modeller için 1.015 ile 1.409 arasında değiştiği saptanmıştır. Ortalama VIF değeri ise genel olarak 1.20 seviyesindedir. Tolerans değerleri ise 0.710 ile 0.986 arasında değişmektedir. Bu değerler, analizde kullanılan değişkenlerin çoklu doğrusal bağlantı sorununa yol açmadığını göstermektedir. Modellerden elde edilen tolerans ve VIF değerleri Tablo 13'te sunulmuştur.

Tablo 13: Analizde Kullanılan Bağımsız Değişkenlere İlişkin Tolerans ve VIF Değerleri

Değişkenler	Model 1a, 2a		Model 1b, 2b		Model 1c, 2c		Model 1d, 2d	
	Tolerans	VIF	Tolerans	VIF	Tolerans	VIF	Tolerans	VIF
Gelir (Y)	0.853	1.173	0.852	1.173	0.850	1.176	0.854	1.171
Çalışılan Süre (SURE)	0.712	1.404	0.713	1.403	0.713	1.403	0.713	1.403
Cinsiyet (GENDER)	0.889	1.125	0.892	1.121	0.896	1.117	0.888	1.126
İkamet Durumu (HOUSE)	0.879	1.137	0.878	1.139	0.880	1.137	0.879	1.138
Çocuk Sayısı (CHD)	0.711	1.407	0.710	1.409	0.713	1.403	0.710	1.409
Onarıcı Özenetim (OOD)	0.986	1.015						
Yenileyici Özenetim (YOD)			0.984	1.016				
Deneyimsel Özenetim (DOD)					0.982	1.019		
Onarıcı*Yenileyici Özenetim (OOD*YOD)							0.984	1.016

Not: Elde edilen tolerans ve VIF değerleri kullanılan her iki bağımlı değişken için de aynıdır.

Dördüncü varsayım ise bağımsız değişkenlerin uç değerleri ile ilgilidir. Lojistik regresyon modelleri uç değerlere karşı oldukça duyarlıdır. Dolayısıyla, varsa uç değerleri içeren katılımcıların

örneklemden çıkarılması gerekmektedir. Çünkü uç değerler, bir katılımcının aslında olmaması gereken bir kategoride görünmesine sebep olabilmektedir (Çokluk, 2010: 1369). Bu doğrultuda, mutlak değeri 3'ten büyük olan standardize edilmiş uç değerler (standardized residuals) tespit edilerek örneklemden çıkarma veya veri girişinin kontrol edilmesi gibi yollarla bu sorunun giderilmesi gerekmektedir (Field, 2009: 794; Aydoğdu, 2019: 103). Bu çalışmada mutlak değeri 3'ün üstünde olan standardize edilmiş uç değerlere sahip 20 katılımcı tespit edilerek örneklemden çıkarılmış ve lojistik regresyon analizi gözlem sayısı 566 olarak belirlenmiştir.

Son olarak, sürekli bağımsız değişkenlerin lojistik regresyonda doğrusallık varsayımını karşılaması gerekmektedir. Doğrusallık varsayımının karşılanıp karşılanmadığının tespiti için en sık kullanılan yöntem Box-Tidwell yöntemidir. Bu yöntemde, sürekli bağımsız değişkeni içeren modele o değişkenin logaritması ile etkileşimi eklenmektedir. Eğer eklenen bu etkileşim değişkeni anlamlı sonuç vermiyorsa, bu durum doğrusallık varsayımının sağlandığını göstermektedir (Alpar, 2013: 650). Bu çalışmada, kullanılan sürekli değişkenler (özdenetim değişkenleri) için bu yaklaşım uygulanmış ve etkileşim terimlerinin hepsinin anlamsız sonuç verdiği tespit edilmiştir ($p > 0.05$). Dolayısıyla doğrusallık varsayımı sağlanmaktadır. Bir başka deyişle sürekli değişkenlerin modellere alınmasında bir sakınca yoktur.

3.4.4.2. Analizde Kullanılan Değişkenler ve Modeller

Açıklanan bu varsayımlar ışığında tasarruf üzerinde etkili olabileceği düşünülen lojistik regresyon analizinde kullanılan bağımlı ve bağımsız değişkenler Tablo 14'te sunulmuştur.

Tablo 14: Lojistik Regresyon Analizinde Kullanılan Değişkenler

Değişken Türü	Değişken Adı	Açıklama	Ölçüm Yöntemi ve Kodlama	Kategori Sayısı
Bağımlı Değişkenler	SAV ₁	Tasarruf Yapma Durumu	“Aylık gelirinizin yaklaşık olarak yüzde kaçını birikim yapmak (tasarruf yapmak) için kenara ayırıyorsunuz?” Hiç: 0 %5’ten az: 1 %5-10 arası (%5 dahil): 1 %10-15 arası (%10 dahil): 1 %15-20 arası (%15 dahil): 1 %20-25 arası (%20 dahil): 1 %25 ve üzeri (%25 dahil): 1	2
	SAV ₂	Tasarruf Yapma Durumu	“Aylık gelirinizin bir kısmını harcamadan birikim (tasarruf) yapmak için muhakkak ayırıyor musunuz?” Hayır: 0 Evet: 1	2
Bağımsız Değişkenler	Y	Gelir	4999 TL ve altı: 0 5000-7999 TL arası: 0 8000-10999 TL arası: 1 11000-14999 TL arası: 1 15000-17999 TL arası: 2 18000 TL ve üzeri: 2	3
	SURE	Çalışılan Süre	0-4 Yıl: 0 5-10 Yıl: 1 11-15 Yıl: 2 16 yıl ve üzeri: 3	4
	GENDER	Cinsiyet	Erkek: 0 Kadın: 1	2
	HOUSE	İkamet Durumu	Kira Ödeyenler: 0 Lojman: 1 Ev Sahibi Değil ama Kira Ödemiyo: 2 Ev Sahibi : 2	2
	CHD	Çocuk Sahipliği	Çocuk Sayısı 0: 0 Çocuk Sayısı 1: 1 Çocuk Sayısı 2: 1 Çocuk Sayısı 3: 1 Çocuk Sayısı 4 ve üzeri: 1	2
	OOD	Onarıcı Özdenetim	Sürekli Değişkendir	-
	YOD	Yenileyici Özdenetim	Sürekli Değişkendir	-
	DOD	Deneyimsel Özdenetim	Sürekli Değişkendir	-
	OOD*YOD	Onarıcı-Yenileyici Özdenetim Etkileşimi	Sürekli Değişkendir	-

Tablo 14’te de görüldüğü gibi çalışmada 2 bağımsız, 9 bağımlı değişken kullanılmıştır. Bağımsız değişkenlerden SAV₁, “Aylık gelirinizin yaklaşık olarak yüzde kaçını birikim yapmak (tasarruf yapmak) için kenara ayırıyorsunuz?” sorusuna verilen cevaplar “hiç” 0, “diğer seçenekler” 1 olacak şekilde kodlanarak oluşturulmuştur. SAV₂ ise “Aylık gelirinizin bir kısmını harcamadan birikim (tasarruf) yapmak için muhakkak ayırıyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplar “Hayır” 0, “Evet” ise 1 şeklinde kodlanarak oluşturulmuştur. Her iki bağımlı değişken de aynı sorunun farklı sunumlarından elde edilen cevapları yansıtmaktadır.

Bağımsız değişkenlerden Y gelir düzeyini göstermektedir ve 3 kategorilidir. SURE değişkeni katılımcıların çalışma hayatında geçirdikleri süreyi göstermektedir ve 4 kategorilidir. CHD, çocuk sahipliğini göstermektedir ve 2 kategorilidir. GENDER değişkeni, cinsiyeti belirtmektedir ve erkekler 0, kadınlar 1 olacak şekilde kodlanmıştır. HOUSE değişkeni de anket formunda “ikamet edilen konut tipi” sorusundan türetilmiştir. Kira ödeyenler 0, lojmanda oturanlar 1, diğerleri ise 2 şeklinde kodlanmıştır. Son olarak onarıcı, yenileyici ve deneyimsel özdenetim değişkenleri faktör analizi sonrası özdenetim ölçeğinden elde edilen sürekli değişkenlerdir. Öyle ki bu değişkenler, tasarruf ve özdenetim ilişkisini test etmek amacıyla her bir özdenetim boyutu altında toplanan maddelerin aritmetik ortalaması alınarak oluşturulmuştur. Çalışmada, her iki bağımsız değişken için yukarıda açıklanan değişkenler kullanılarak aşağıdaki modeller oluşturulmuştur.

$$SAV_1 = \beta_1 Y + \beta_2 SURE + \beta_3 GENDER + \beta_4 HOUSE + \beta_5 CHD + \beta_6 OOD + \varepsilon \quad (1a)$$

$$SAV_1 = \beta_1 Y + \beta_2 SURE + \beta_3 GENDER + \beta_4 HOUSE + \beta_5 CHD + \beta_6 YOD + \varepsilon \quad (1b)$$

$$SAV_1 = \beta_1 Y + \beta_2 SURE + \beta_3 GENDER + \beta_4 HOUSE + \beta_5 CHD + \beta_6 DOD + \varepsilon \quad (1c)$$

$$SAV_1 = \beta_1 Y + \beta_2 SURE + \beta_3 GENDER + \beta_4 HOUSE + \beta_5 CHD + \beta_6 OOD * YOD + \varepsilon \quad (1d)$$

$$SAV_2 = \beta_1 Y + \beta_2 SURE + \beta_3 GENDER + \beta_4 HOUSE + \beta_5 CHD + \beta_6 OOD + \varepsilon \quad (2a)$$

$$SAV_2 = \beta_1 Y + \beta_2 SURE + \beta_3 GENDER + \beta_4 HOUSE + \beta_5 CHD + \beta_6 YOD + \varepsilon \quad (2b)$$

$$SAV_2 = \beta_1 Y + \beta_2 SURE + \beta_3 GENDER + \beta_4 HOUSE + \beta_5 CHD + \beta_6 DOD + \varepsilon \quad (2c)$$

$$SAV_2 = \beta_1 Y + \beta_2 SURE + \beta_3 GENDER + \beta_4 HOUSE + \beta_5 CHD + \beta_6 OOD * YOD + \varepsilon \quad (2d)$$

Yukarıda sunulan 8 model 1. ve 2. grup olmak üzere 2'ye ayrılabilir. Her grupta 4'er model bulunmaktadır. Bu 2 grup arasındaki fark bağımlı değişkendir. 1. gruptaki modellerde bağımlı değişken SAV₁, 2. gruptaki değişkenlerde ise bağımlı değişken SAV₂'dir. İki grup model arasındaki bağımlı değişken farklılığının sebebi çerçeveleme etkisinin modellere ilişkin bulguları ne ölçüde değiştirdiğinin tespit edilmesidir. Bu 8 modelin tamamında ilk 5 değişken aynıdır. 6. değişken ise özdenetim değişkenidir. Özdenetim, her grupta onarıcı, yenileyici, deneyimsel özdenetim ve etkileşim değişkeni olarak modellere 4 farklı şekilde dahil edilmiştir. Etkileşim değişkeninin de analize dahil edilmesinin amacı, onarıcı ve yenileyici özdenetimin tasarruf üzerindeki etkileşimli etkisini tespit etmektir. Bağımsız değişkenler genel olarak değerlendirildiğinde ise tüm modellerde, 6 bağımsız değişkenin 5 tanesinin kategorik (gelir, çalışılan süre, cinsiyet, ikamet, çocuk sayısı), 1 tanesinin ise sürekli değişken (özdenetim değişkenleri) olduğu görülmektedir. SAV₁ değişkenini oluşturulurken sorulan soru, SAV₂ değişkenine göre daha detaylıdır. Bu bağlamda çerçeveleme etkisinden ötürü SAV₁ değişkeninin ve bu değişken ile oluşturulan modellerin gerçeği daha iyi yansıtması beklenmektedir.

Çok değişkenli lojistik regresyon analizi uygulanmadan önce bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasındaki ilişkinin tek değişkenli analizler (ki-kare, bağımsız örneklem t-testi veya Mann-

Whitney U testi) vasıtası ile test edilmesi ve bağımsız değişkenler setinin bu doğrultuda oluşturulması önerilmektedir (Alpar, 2013: 658). SAV₁ modelleri için tüm bağımsız değişkenler tek değişkenli analize alınmış ve deneyimsel özdenetim haricinde ilişkisiz bir değişken tespit edilememiştir. Ardından bu değişkenler deneyimsel özdenetim de dahil olmak üzere hem 1. hem de 2. grup modeller çerçevesinde lojistik regresyon analizine tabi tutulmuştur. Bu sayede, çerçeveleme etkisi bağlamında her iki grup modellerin bulguları karşılaştırılabilmiştir.

3.4.4.3. Bulgular

Lojistik regresyon analizi sonucu elde edilen bulgular, 1. ve 2. grup modeller çerçevesinde ayrı ayrı sunulmuştur. Tablo 15 ve Tablo 16 SAV₁ bağımlı değişkeni için kurulan 1. grup modellerin sonuçlarını göstermektedir. Tablo 17 ve Tablo 18 ise SAV₂ bağımlı değişkeni için kurulan 2. grup modellerin sonuçlarını göstermektedir. Her iki model grubunda da ENTER metodu kullanılmıştır.

Tablo 15'te, SAV₁ bağımlı değişkeninin referans noktası sunulmuştur. Buna göre SAV₁ değişkeni, bu soruya “hiç” yanıtını verenler referans noktası olacak şekilde belirlenmiştir. Dolayısıyla lojistik regresyon analizi yorumlamaları bu referans noktasına göre yapılmıştır

Tablo 15: SAV₁ Bağımlı Değişkeni İçin Referans Noktası

SAV ₁ (Aylık gelirinizin yaklaşık olarak yüzde kaçını birikim yapmak (tasarruf yapmak) için kenara ayırıyorsunuz?)	
Orjinal Değer	Kodlanan Değer
Hiç	0
Diğerleri	1

Tablo 16 ise 1. gruptaki modellere, yani Model 1_a, 1_b, 1_c ve 1_d'ye ilişkin lojistik regresyon analizi sonuçlarını göstermektedir. Bu modellerin her birinde, farklı bir özdenetim değişkeni kullanılmıştır. Özdenetim değişkeni dışındaki tüm değişkenler modellerin hepsinde aynıdır. Dikkat edilirse, özdenetim (OD) haricindeki değişkenler anlamlılık açısından aynı etkiyi göstermektedir. Buna göre bireylerin tasarruf yapıp yapmama durumları üzerinde gelir (Y), çalışılan süre (SURE), ikamet durumu (HOUSE) ve çocuk sahipliği (CHD) değişkenlerinin Tablo 16'daki modellerin tamamında istatistiksel olarak %1 seviyesinde anlamlı birer etkiye sahip olduğu görülmektedir. Anlamlılık düzeyleri, özdenetim değişkenleri açısından incelendiğinde ise onarıcı özdenetim (OOD), yenileyici özdenetim (YOD) ve onarıcı-yenileyici özdenetim etkileşim değişkenlerinin (OOD*YOD) tasarruf yapma durumu üzerinde %1 seviyesinde anlamlı birer etkiye sahip olduğu görülmektedir. Deneyimsel özdenetim (DOD) ise tasarruf yapma durumu üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değildir. Bunun haricinde, çalışılan süre (SURE) değişkeninin 1 numaralı kategorisinin ve cinsiyet (GENDER) değişkeninin hiçbir modelde anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir.

Tablo 16: SAV₁ Bağımlı Değişkeni İçin Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken SAV ₁	Model 1a		Model 1b		Model 1c		Model 1d	
Değişkenler	β	Exp (B)	β	Exp (B)	β	Exp (B)	β	Exp (B)
Y								
Y (1)	1.216***	3.372	1,166***	3.209	1.108***	3.027	1.226***	3.408
Y (2)	1.802***	6.063	1,759***	5.804	1.732***	5.650	1.799***	6.045
SURE								
SURE (1)	-0.501	0.606	-0.516	0.597	-0.435	0.647	-0.544	0.581
SURE (2)	-1.612***	0.200	-1.595***	0.203	-1.427**	0.240	-1.680***	0.186
SURE (3)	-1.887***	0.152	-1.929***	0.145	-1.708***	0.181	-1.973***	0.139
GENDER	0.038	1.039	0.026	1.027	0.179	1.196	-0.003	0.997
HOUSE								
HOUSE (1)	2.063***	7.866	2.312***	10.094	1.997***	7.222	2.205***	9.069
HOUSE (2)	1.155***	3.175	1.284***	3.612	1.051***	2.860	1.239***	3.451
CHD	-1.117***	0.327	-1.147***	0.318	-0.987***	0.373	-1.150***	0.317
OOD	0.738***	2.092						
YOD			1.140***	3.128				
DOD					-0.001	0.999		
OOD*YOD							0.164***	1.179
Sabit	-0.306	0.736	-2.061**	0.127	1.970**	7.173	0.153	1.165
Gözlem Sayısı	566		566		566		566	
Adım 0 Wald Statistic	229.699***		229.699***		229.699***		229.699***	
Adım 0 Overall Statistics	66.587***		75.006***		55.156***		72.085***	
Omnibus Test χ^2	73.797***		83.356***		60.519***		81.353***	
Hosmer-Lemeshow χ^2	7.265***		5.973***		4.767***		10.519***	
İlk Sınıflandırma Yüzdesi	%86.7		%86.7		%86.7		%86.7	
Son Sınıflandırma Yüzdesi	%86.6		%86.6		%87.1		%86.6	
-2 Log Likelihood	368.960		359.401		382.239		361.405	
Nagelkerke R ²	0.225		0.252		0.187		0.247	

Not: *, p<0.1; **, p<0.05 ve ***, p <0.01 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. Hosmer-Lemeshow χ^2 testi için ***, olasılık değerinin 0.05'ten büyük olduğu anlamına gelmektedir.

Anlamlı değişkenlerin tasarruf yapma durumuna ilişkin etki yönleri ise iki faktör tarafından belirlenmektedir: bunlardan ilki β katsayılarının işaretleri ve odds oranı yani Exp(B) değeridir. İkincisi ise bağımlı değişkenin referans noktasıdır. Öyle ki β katsayısının işareti ilişkinin yönünü göstermektedir. Öte yandan, Exp(B) de bağımsız değişkenler için hesaplanmış olan olasılık değerini göstermektedir. Eğer Exp(B)>1 ise bağımlı değişkene ilişkin sonucun meydana gelme olasılığı artmakta, Exp(B)<1 ise azalmaktadır (Yıldız, 2014: 86; Çokluk, 2014: 1390-1391; Tabakan ve Avcı,

2021: 553-554). Dikkat edilirse, β katsayısının negatif olduğu değişkenlerde $\text{Exp}(B)$ değeri 1'den küçüktür. Bağımlı değişkenin referans noktası da tasarruf yapmama durumu olarak belirlenmiştir (0 olarak kodlanmıştır). Bu da hedeflenen kategorinin tasarruf yapma durumu olduğunu (1 olarak kodlanan seçenek) göstermektedir. Dolayısıyla β katsayısının pozitif olması, tasarruf yapma olasılığını artırmaktadır. Bir başka ifadeyle β katsayısının pozitif olması, ilgili bağımsız değişkenin tasarruf yapma durumu üzerindeki pozitif etkisini göstermektedir. Bu bilgiler ışığında gelir (Y), ikamet durumu (HOUSE), onarıcı özdenetim (OOD), yenileyici özdenetim (YOD) ve onarıcı-yenileyici özdenetim etkileşiminin (OOD*YOD) tasarruf yapma durumu üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak %1 seviyesinde anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir. Çalışılan süre (SURE) ve çocuk sahipliğinin (CHD) ise tasarruf üzerinde negatif ve istatistiksel olarak %1 seviyesinde anlamlı birer etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anlamlı değişkenlere ilişkin etki büyüklüğü ise $\text{Exp}(B)$ sütunundaki değerlerden faydalanılarak anlaşılabilmektedir. $\text{Exp}(B)$ sütunundaki değerler her bir bağımsız değişken için odds oranını ifade etmektedir. Odds oranı, bir olayın gerçekleşme olasılığının gerçekleşmeme olasılığına oranıdır. Matematiksel ifade ile e^β , odds oranına yani $\text{Exp}(B)$ 'ye eşittir ($e^\beta = \text{Exp}(B)$). Doğrusal regresyon analizinde β katsayısı, bağımsız değişkendeki bir birimlik değişimin bağımlı değişken üzerinde yol açacağı değişikliğin büyüklüğünü göstermektedir. Ancak lojistik regresyon analizinde bu yorum odds oranları göz önünde bulundurularak yapılmalıdır (Akgül ve Çevik, 2005: 300-399). Nitekim bu yorum, $[(\text{Exp}(B)-1)] \times 100$ formülü kullanılarak yapılmaktadır (Çokluk, 2014: 1391).

Çalışmada kullanılan modellerin tamamında, tüm bağımsız değişkenlere ilişkin ilk kategori (0 kategorisi) referans kategorisi olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla etki büyüklüğü yorumlanırken diğer kategorilerin referans kategoriye göre durumu kıyaslanmaktadır. Örneğin Model 1_a için gelir değişkeni ele alındığında Y kategorisi (7999 TL ve altı gelir elde edenler) referans kategoridir. Bu durumda, gelir seviyesi Y(1) kategorisinde olan (8000-14999 TL arası) katılımcıların tasarruf yapma olasılığı, gelir seviyesi Y kategorisinde olan katılımcılara göre $[(3.372-1) \times 100] = \%237$ oranında daha fazladır. Gelir seviyesi Y(2) olan (15000 TL ve üzeri) katılımcıların ise tasarruf yapma olasılığı Y referans kategorisine göre $[(6.063-1) \times 100] = \%506$ daha fazladır. Model 1_b'de ise tasarruf yapma olasılığı referans gelir kategorisine göre Y(1) kategorisinde %220, Y(2) kategorisinde %480 daha fazladır. Model 1_c'de bu oranlar sırasıyla %202 ve %465'tir. Model 1_d'de ise %240 ve %504'tür. Dikkat edilirse Tablo 16'daki tüm modellerde tasarruf yapma olasılığı gelir seviyesi yükseldikçe artmaktadır. Bu da gelirin tasarruf yapma durumu üzerinde istatistiksel olarak %1 seviyesinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, mutlak gelir hipotezinin bulguları ile örtüşmektedir.

Çalışma hayatında geçirilen süre (SURE) değişkeninin ise tasarruf yapma olasılığı üzerinde negatif ve istatistiksel olarak %1 seviyesinde anlamlı bir etkisi olduğu gözlemlenmektedir. Ancak SURE değişkeninin 1 numaralı kategorisi olan 5-10 yıl arası çalışanların tasarruf yapma olasılığı

üzerindeki negatif etkisi istatistiksel olarak anlamlı değildir. Bir başka deyişle SURE değişkeninin referans kategorisi olan 0-4 yıl arası çalışanlara göre bu değişkenin yalnızca 2 ve 3 numaralı kategorilerinde bulunan katılımcıların tasarruf yapma olasılıkları anlamlı bir şekilde daha düşüktür. Çalışılan sürenin 2 ve 3. kategorileri, tasarruf yapma olasılığını sırasıyla Model 1_a için %80 ve %84.8, Model 1_b için %79.7 ve %85.5, Model 1_c için %76 ve %81.9 ve son olarak Model 1_d için %81.4 ve %86.1 oranında azaltmaktadır. Yani tasarruf yapma olasılığı çalışma hayatının 11. yılından itibaren anlamlı olarak azalmaktadır.

İkamet durumu (HOUSE) değişkeni ise referans kategorisi kira ödeyenler, 1 numaralı kategorisi lojmanda oturanlar, 2 numaralı kategorisi ise ev sahibi ve ev sahibi olmadığı halde kira ödemeyenler olacak şekilde kodlanmıştır. 1. Grup modellerin tamamında, 1 (lojmanda oturanlar) ve 2 (ev sahipleri ve ev sahibi olmadığı halde kira ödemeyenler) numaralı kategorilerde bulunanların tasarruf yapma olasılıklarının istatistiksel olarak %1 seviyesinde anlamlı bir biçimde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Buna göre HOUSE değişkeninin 1 ve 2 numaralı kategorilerinde bulunanların tasarruf yapma olasılığı sırasıyla Model 1_a için %686 ve %217, Model 1_b için %909 ve %261, Model 1_c için %622 ve %186 ve son olarak Model 1_d için %806 ve %245 daha fazladır. Yani lojmanda oturanlar, ev sahipleri ve ev sahibi olmadığı halde kira ödemeyenlerin tasarruf yapma olasılığı kira ödeyenlere göre daha yüksektir.

Çocuk sahipliği (CHD) değişkeninin ise tasarruf yapma olasılığı üzerinde 1. Grup modellerin tamamında negatif ve istatistiksel olarak %1 seviyesinde anlamlı bir etkisi olduğu görülmektedir. Buna göre çocuk sahibi olanların çocuk sahibi olmayanlara göre tasarruf yapma olasılığı Model 1_a'da %67.3, Model 1_b'de %68.2, model 1_c'de %62.7, Model 1_d'de ise %68.3 daha azdır.

Son olarak, özdenetim kavramına ilişkin oluşturulan 4 değişkenin her biri modellere sırasıyla eklenmiştir. Model 1_a'ya göre, onarıcı özdenetim (OOD) değişkeninde meydana gelen bir birimlik artış tasarruf yapma olasılığını $[(2.092-1) \times 100] = \%109$ oranında artırmaktadır. Model 1_b'de kullanılan yenileyici özdenetim (YOD) değişkeninde meydana gelen 1 birimlik artış ise tasarruf yapma olasılığını %212 oranında artırmaktadır. Son olarak Model 1_d'de, onarıcı ve yenileyici özdenetim değişkenlerinin birlikte etkisini gösteren OOD*YOD değişkeninde meydana gelen 1 birimlik artışın ise tasarruf yapma olasılığını %17.9 oranında artırdığı tespit edilmiştir. Model 1_c'de kullanılan deneyimsel özdenetim DOD değişkeninin ise tasarruf yapma olasılığı üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir. Zira DOD değişkeninin tek değişkenli analiz neticesinde de bağımlı değişken ile bir ilişkisi tespit edilememiştir. Dolayısıyla onarıcı özdenetim, yenileyici özdenetim ve onarıcı-yenileyici özdenetim etkileşimi, tasarruf üzerinde istatistiksel olarak %1 seviyesinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

Tablo 16'daki modellerde, mutlak değeri 3'ün üstündeki standardize edilmiş uç değerler tespit edilip örneklemden çıkarılmış ve lojistik regresyon analizi 566 gözlem sayısı ile gerçekleştirilmiştir. Adım 0 Wald Statistic, lojistik regresyonda hiçbir bağımsız değişkenin analize dahil edilmediği durumda, yalnızca sabit terimin anlamlı bir etkisinin olup olmadığını göstermektedir. Bu değer tüm modellerde 229.699 olarak istatistiksel olarak %1 seviyesinde anlamlıdır. Adım 0 Overall Statistics (Residual Chi-Square), bağımsız değişkenlerin bir veya birkaçının modele eklenmesinin anlamlı bir etkisinin olup olmayacağını ifade etmektedir. Eğer bu değer anlamsız olarak tespit edilirse bağımsız değişkenlerin modelin öngörü gücüne anlamlı bir katkı yapmayacağı düşünülür (Field, 2009: 284). Bu çalışmada, modellerin tamamında bu istatistik istatistiksel olarak %1 seviyesinde anlamlı bulunmuştur. Omnibus Test Ki-Kare İstatistiği ise sadece sabit terimin yer aldığı model ile bağımsız değişkenlerin dahil edildiği model arasında anlamlı bir farkın olup olmadığını göstermektedir. Buna göre, Omnibus test istatistiğinin anlamlı olması ($p < 0.05$) modeldeki bağımsız değişkenlerin model uyumuna katkı sağladığı anlamına gelmektedir (Çokluk, 2014: 1384). Bir başka deyişle bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişki desteklenmektedir (Toraman ve Karaca, 2016: 120). 1. Grup modellerin tamamında Omnibus Test Ki-Kare değeri %1 seviyesinde anlamlıdır. Yani bağımsız değişkenler model uyumuna katkı sağlamaktadır. Model uyumuna ilişkin bir diğer test olan Hosmer-Lemeshow testi ise modelin öngörü doğruluğunu ölçmektedir. Hosmer Lemeshow Ki-Kare Test İstatistiğinin anlamsız olarak tespit edilmesi ($p > 0.05$) model veri uyumunun gerçekleştiğine ve verilerin modelden önemli ölçüde sapmadığına işaret etmektedir (Hair vd., 2019: 573; Suthar vd., 2010: 529). Modellerin tamamında Hosmer-Lemeshow Ki-Kare Test İstatistiği anlamsız olarak tespit edilmiştir ($p > 0.05$). Bu durum, oluşturulan modellerin doğrulama gücünün yüksekliğini göstermektedir. İlk ve son sınıflandırma yüzdesi değerleri ise bağımlı değişkene ilişkin atama yüzdelerini göstermektedir (Tabakan ve Avcı, 2021: 552). Sınıflandırma yüzdesinin %50'den büyük olması beklenmektedir (Kubar ve Kırıl, 2019: 363). 1. grup modellerde sınıflandırma yüzdeleri en düşük %86.6 olarak tespit edilmiştir. -2 Log Likelihood (-2LL) değeri ise 0'a yaklaştıkça daha iyi bir uyumu işaret etmektedir (Şenel ve Alatlı, 2014: 39). 1. Grup modellerde bu istatistik 359.401-382.239 arasında değişen değerler almaktadır. Son olarak, Nagelkerke R^2 değerleri Model 1_a, 1_b, 1_c ve 1_d için sırasıyla 0.22, 0.25, 0.18 ve 0.24 şeklindedir.

SAV₂ bağımlı değişkeni için oluşturulan 2. grup modellere ilişkin bulgular da Tablo 17 ve Tablo 18'de sunulmuştur. Tablo 17'ye göre SAV₂ değişkeni için de hiç seçeneğini seçenler 0 olarak kodlanmış ve değişkenin referans noktası olarak belirlenmiştir.

Tablo 17: SAV₂ Bağımlı Değişkeni İçin Referans Noktası

SAV ₂ (Aylık gelirinizin bir kısmını harcamadan birikim (tasarruf) yapmak için muhakkak ayırıyor musunuz?)	
Orjinal Değer	Kodlanan Değer
Hayır	0
Evet	1

Tablo 18’de ise SAV₂ değişkeni kullanılarak oluşturulan 2. grup modellere ilişkin lojistik regresyon analizi sonuçları sunulmuştur. Bu modellerin tamamında gelir (Y) değişkeninin istatistiksel olarak %1 seviyesinde pozitif ve anlamlı etkileri olduğu tespit edilmiştir. İkamet durumu (HOUSE) değişkeninin de Model 1_c hariç tüm modellerde istatistiksel olarak %5 seviyesinde anlamlı ve pozitif etkileri mevcuttur. Çalışılan süre (SURE) değişkeninin ise tasarruf yapma olasılığı üzerinde tüm modellerde negatif ve istatistiksel olarak %5 seviyesinde anlamlı etkileri tespit edilmiştir. Öte yandan, cinsiyet (GENDER) ve 1. grup modellerden farklı olarak çocuk sahipliği (CHD) değişkenlerinin anlamlı birer etkisi tespit edilememiştir.

Özdenetim ölçeğinden türetilen değişkenler açısından bakıldığında ise tıpkı 1. grup modellerde olduğu gibi onarıcı özdenetim (OOD), yenileyici özdenetim (YOD) ve onarıcı-yenileyici özdenetim etkileşim değişkenlerinin (OOD*YOD) tasarruf yapma durumu üzerinde istatistiksel olarak %1 seviyesinde anlamlı birer etkisi olduğu saptanmıştır. Buna karşılık, yine 1. grup modellerde olduğu gibi deneyimsel özdenetim (DOD) değişkeninin tasarruf üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir.

Tasarruf yapma durumu üzerinde anlamlı etkisi olan değişkenlerin etki büyüklükleri incelendiğinde ise Model 2_a’ya göre, Y(1) gelir kategorisindeki bireylerin Y kategorisindeki bireylere göre tasarruf yapma olasılığının $[(2.184-1) \times 100] = \%118$ oranında daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Y(2) gelir kategorisindeki bireylerin ise Y gelir kategorisindeki bireylere göre tasarruf yapma olasılığı %185 daha fazladır. Bu oranlar Model 2_b’de sırasıyla %103 ve %152 olarak tespit edilmiştir. Model 2_c’de %95.6 ve %165 olan bu oranlar yine Y(1) ve Y(2) kategorileri için sırasıyla Model 2_d’de %117 ve %176’dır. Bu da gelirin tüm modellerde tasarruf üzerinde pozitif ve anlamlı etkileri olduğunu ortaya koymaktadır.

SURE değişkeninin ise tasarruf yapma olasılığı üzerindeki etkisi 2 ve 3. kategoriler için negatif ve istatistiksel olarak %5 seviyesinde anlamlıdır. Buna göre SURE değişkeninin 2. ve 3. kategorisinde bulunanların tasarruf yapma olasılıkları refreans kategoriye kıyasla Model 1_a için sırasıyla %59.7 ve %58.7 daha azdır. Bu oranlar Model 2_b için sırasıyla %58.2 ve %56.9 iken Model 2_c için %54.4 ve %54.3’tür. Son olarak Model 2_d için ise %60.7 ve %59 şeklindedir.

HOUSE değişkeninin ise etkisi Model 1_c hariç tüm modellerde 1. ve 2. kategori için %5 seviyesinde pozitif ve anlamlıdır. Buna göre Model 1_a için, 1. kategoride bulunan katılımcıların (lojmanda oturanlar) tasarruf yapma olasılığı referans kategoriye göre %87.8, 2. kategoride bulunan katılımcıların ise (ev sahipleri ve ev sahibi olmadığı halde kira ödemeyenler) yine referans kategoriye göre %62.4 daha fazladır. Bu oranlar 1. ve 2. kategoriler için sırasıyla Model 1_b’de %121 ve %70.9, Model 1_d’de ise %106 ve % 68.3 şeklindedir. Model 1_c’de ise HOUSE değişkeninin etkisi yine her iki kategori için pozitif olmakla birlikte anlamlılık seviyesi %10’dur.

Tablo 18: SAV₂ Bağımlı Değişkeni İçin Lojistik Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken SAV ₂	Model 2a		Model 2b		Model 2c		Model 2d	
Değişkenler	β	Exp (B)	β	Exp (B)	β	Exp (B)	β	Exp (B)
Y								
Y (1)	0.781***	2.184	0.712***	2.039	0.671***	1.956	0.777***	2.174
Y (2)	1.049***	2.856	0.927***	2.528	0.976***	2.654	1.016***	2.761
SURE								
SURE (1)	-0.135	0.874	-0.121	0.886	-0.115	0.891	-0.144	0.866
SURE (2)	-0.908**	0.403	-0.873**	0.418	-0.785**	0.456	-0.934**	0.393
SURE (3)	-0.883**	0.413	-0.841**	0.431	-0.782**	0.457	-0.893**	0.410
GENDER	0.041	1.042	0.047	1.048	0.129	1.137	0.021	1.022
HOUSE								
HOUSE (1)	0.630**	1.878	0.794**	2.213	0.581*	1.787	0.723**	2.061
HOUSE (2)	0.485**	1.624	0.536**	1.709	0.432*	1.540	0.521**	1.683
CHD	-0.252	0.778	-0.262	0.770	-0.016	0.853	-0.271	0.762
OOD	0.730***	2.075						
YOD			0.974***	2.648				
DOD					-0.070	0.932		
OOD*YOD							0.146***	1.158
Sabit	-1.874***	0.154	-3.071***	0.046	0.724	2.062	-1.271***	0.281
Gözlem Sayısı	566		566		566		566	
Adım 0 Wald Statistic	83.649***		83.649***		83.649***		83.649***	
Adım 0 Overall Statistics	49.017***		55.249***		25.894***		55.401***	
Omnibus Test χ^2	51.056***		57.592***		26.440***		58.950***	
Hosmer-Lemeshow χ^2	4.716***		9.674***		5.907***		6.106***	
İlk Sınıflandırma Yüzdesi	%69.8		%69.8		%69.8		%69.8	
Son Sınıflandırma Yüzdesi	%70.7		%72.4		%70.1		%72.6	
-2 Log Likelihood	642.464		635.928		667.080		634.570	
Nagelkerke R ²	0.122		0.137		0.065		0.140	

Not: *, p<0.1; **, p<0.05 ve ***, p <0.01 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. Hosmer-Lemeshow χ^2 testi için ***, olasılık değerinin 0.05'ten büyük olduğunu göstermektedir.

Özdenetim değişkenlerinin etki yönü ve büyüklüğü de 1. grup modellerle benzerlik göstermektedir. Buna göre onarıcı özdenetimde (OOD) meydana gelen bir birimlik artış tasarruf yapma olasılığını [(2.075-1)x100]= %107 oranında artırmaktadır. Yenileyici özdenetimin (YOD) tasarruf durumunda sebep olduğu artış olasılığı ise %164'tür. Onarıcı-yenileyici özdenetim etkileşiminin (OOD*YOD) tasarruf durumunda yol açtığı artış olasılığı ise %15.8 olarak tespit

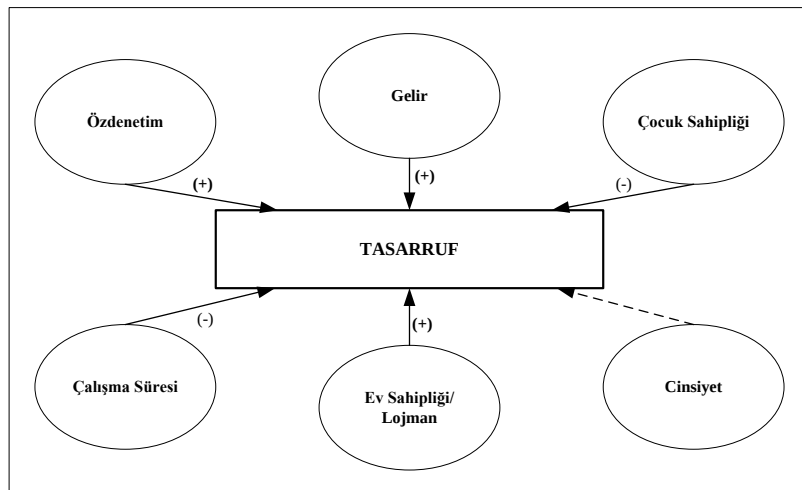
edilmiştir. Son olarak deneyimsel özdenetimin (DOD) ise tasarruf yapma durumu üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir.

Tablo 18’de de görüldüğü gibi tüm modellerdeki gözlem sayısı 566’dır. Adım 0 Wald Statistic tüm modeller için anlamlı sonuç vermiştir. Adım 0 Overall Statistics de tüm modellerde %1 seviyesinde anlamlıdır. Bu husus, modellere dahil edilen bağımsız değişkenlerin modelin öngörü gücüne anlamlı katkı yaptığını göstermektedir. Omnibus Test Ki-Kare İstatistiği, tüm modeller için istatistiksel olarak %1 seviyesinde anlamlıdır. Bu da bağımsız değişkenlerin model uyumunu desteklediği anlamına gelmektedir. Model veri uyumunu değerlendiren Hosmer-Lemeshow Ki-Kare Test İstatistiği ise tüm modellerde istatistiksel olarak %5 seviyesinde anlamsızdır ($p>0.05$). Bu durum model veri uyumunun yeterli düzeyde olduğunun bir göstergesidir. Sınıflandırma yüzdeleri en düşük %69.8’dir. -2LL ise 634.570 ile 667.080 arasında değişmektedir. Son olarak, Nagelkerke R^2 değerleri Model 1_a, 1_b, 1_c ve 1_d için sırasıyla 0.12, 0.13, 0.06 ve 0.14 şeklindedir. Dikkat edilirse 1. ve 2. grup modellerin sonuçları genel itibariyle paralellik göstermekle birlikte model uyum iyiliği açısından 1. grup modellerin daha iyi bir performansa sahip olduğu görülmektedir. Bu farklılığın çerçeveleme etkisinden kaynaklandığı düşünülmektedir.

3.4.4.5. Bulguların Değerlendirilmesi

Çalışmada kullanılan tüm bu modeller ve elde edilen bulgular birlikte değerlendirildiğinde, 1. grup modellerde (SAV₁ bağımlı değişkeni kullanılan modeller) gelir, çocuk sayısı ve özdenetim değişkenlerinin tasarruf yapma durumu üzerinde anlamlı etkileri olduğu ortaya konmuştur. 2. grup modellerde ise ilk gruptan farklı olarak çocuk sayısının etkisi yalnızca 2. çocuk sahipliği için tespit edilmiştir. Bunun haricinde gelir ve özdenetim değişkenlerinin etkisi her iki grup modellerde benzerlik göstermektedir. Çalışmadan elde edilen bu bulgular daha açık bir biçimde ve bir bütün olarak Şekil 7’de sunulmuştur.

Şekil 7: Tasarrufu Belirleyen Faktörler

Şekil 7’de özdenetim, gelir ve ev sahipliğinin tasarruf üzerinde pozitif ve anlamlı etkiye sahip olduğu görülebilmektedir. Buna karşın, çocuk sayısının ve çalışma hayatında geçirilen sürenin tasarruf üzerindeki etkisi negatif ve anlamlı olarak tespit edilmiştir. Öte yandan, cinsiyet değişkeninin tasarruf üzerinde anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir.

Gelir düzeyinde meydana gelen artışın tasarruf yapma olasılığını artırması Keynes (1936)’in mutlak gelir hipotezi ve literatürdeki uygulamalı çalışmaların hemen hemen tamamının bulgularıyla (Örn., Horioka, 1991; Denizer ve Wolf, 2000; Hondroyiannis, 2006; Kostakis, 2013; Mirach ve Hailu, 2014; Bebzuc, 2015; Barış ve Çiftçi, 2018; Nwosu, 2020) örtüşmektedir. Zira tasarruf, gelirin tüketime ayrılmayan kısmıdır. Dolayısıyla gelir düzeyi arttıkça bireylerin tasarruf yapma olasılıklarının artması beklenmektedir.

Öte yandan çalışmada, yaşın bir göstergesi olarak çalışma hayatında geçirilen süre değişkeni kullanılmıştır. Bu değişkenin 2. ve 3. kategorisinin tasarruf yapma olasılığını negatif yönde etkilediğine dair kanıtlar mevcuttur. Bir başka deyişle, çalışma hayatıda geçirilen sürenin etkisi çalışma hayatındaki 11. yıla kadar negatif ancak istatistiksel olarak anlamsızdır. 11. yıldan itibaren bu değişkenin tasarruf üzerindeki etkisi negatif ve anlamlı olarak tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuç yaş ve tasarruf arasında negatif bir ilişkiyi öngören Ahmad ve Asghar (2004) ve Schclarek ve Caggia (2015)’nin bulgularıyla örtüşmektedir. Ancak literatürde bu ilişkinin pozitif yönde olduğuna dair çalışmalar da mevcuttur (Kulikov, 2007; Chhoedup, 2013; Mirach ve Hailu, 2014; Saqib vd., 2016).

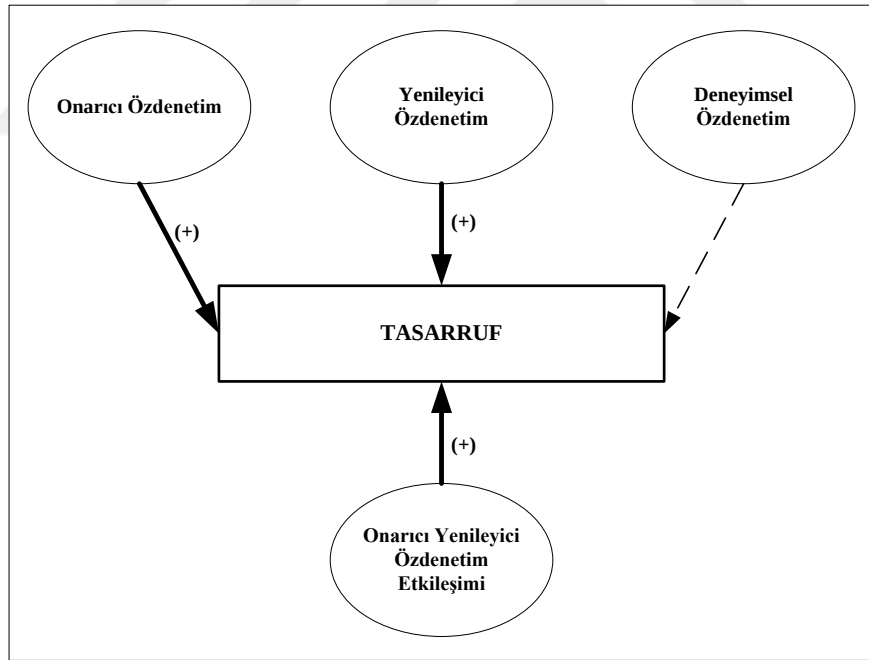
İkamet durumu değişkeninin ise tasarruf yapma durumu üzerindeki etkisi her iki kategori için de pozitif ve anlamlıdır. Yani, oturdukları konuta kira bireylere göre lojmanda oturan bireylerin ve evsahibi olanların tasarruf yapma olasılığı daha yüksektir. Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde ev sahipliğinin tasarruf üzerinde pozitif bir etkisinin olduğunu belirten çalışmaların çoğunlukta olduğu görülmektedir (Harris vd., 2002; Rha vd., 2006; Çolak ve Öztürkler, 2012; Şengür ve Taban, 2016; Pan, 2016; Kızılgöl ve İpek, 2019; Narinç ve Küçükönder, 2020). Ancak ev sahipliğini tasarrufu negatif etkilediği (Ahmad ve Asghar, 2004) veya tasarruf üzerinde anlamlı etkisinin tespit edilemediği (Zengin vd., 2018) çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmada, ev sahipliğinin yanı sıra, lojmanda ikamet etmenin de tasarruflar üzerinde pozitif ve anlamlı etkileri tespit edilmiştir. Her ne kadar literatürde bu husus ev sahipliği kadar sıklıkla tartışılmamış olsa da lojmanda ikamet etmenin de tasarruf üzerinde pozitif etkisi olduğunu ifade eden çalışmalar (Kızılgöl ve İpek, 2019) mevcuttur. Ayrıca çalışmadan elde edilen bulgular, lojman kategorisindeki katılımcıların ev sahibi olanlara göre tasarruf yapma olasılığının daha yüksek olduğunu göstermektedir.

Çalışmada, çocuk sahipliğinin ise tasarruf yapma durumu üzerinde negatif bir etkisi olduğuna dair kanıtlar mevcuttur. Öyle ki çocuk sahibi olmak, çocukların bakımı, eğitimi, olası hastalıklarındaki masrafları gibi yükümlülükleri beraberinde getireceğinden harcanabilir geliri

azaltmakta ve dolayısıyla tasarrufları negatif etkileyebilmektedir. Her ne kadar literatürdeki bazı çalışmalar çocuk sahipliğinin tasarruf üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu belirtse de (Schclarek ve Caggia, 2015), genel eğilim çocuk sahipliğinin tasarruflar üzerinde negatif bir etkisi olduğu yönündedir (Harris vd., 2002; Pan, 2016; Szopinski, 2017; Kızılgöl ve İpek, 2019).

Özdenetim değişkenleri açısından bakıldığında ise kullanılan 8 modelin tamamında benzer etkiler tespit edilmiştir. Öyle ki onarıcı özdenetim (OOD), yenileyici özdenetim (YOD) ve onarıcı-yenileyici özdenetim etkileşim değişkeni (OOD*YOD) her iki bağımsız değişken için de tasarruf yapma durumunu pozitif ve anlamlı bir biçimde etkilemektedir. Deneyimsel özdenetim (DOD) ise her iki grup modellerde de anlamsız bir etkiye sahiptir. Özdenetimin tasarruf üzerinde tespit edilen pozitif ve anlamlı etkileri Shefrin ve Thaler (1988)'in DYH ile ve literatürdeki çalışmaların tamamıyla uyumlu olmakla birlikte (Rha vd., 2006; Otto, 2007; Esenvalde, 2010; Moffit, 2011) özdenetimin alt boyutlarının da analize dahil edilmiş olması bu çalışmayı literatürden farklı kılmaktadır. Nitekim lojistik regresyon analizi sonucu elde edilen bulgular Şekil 8'de özdenetim açısından daha detaylı bir biçimde görülebilmektedir.

Şekil 8: Özdenetim Tasarruf İlişkisi

Şekil 8'de de görüldüğü gibi tasarruf yapma durumu üzerinde onarıcı ve yenileyici özdenetimin pozitif ve anlamlı etkileri mevcuttur. Bunun yanı sıra, onarıcı ve yenileyici özdenetime ilişkin etkileşim değişkeni de tasarrufu üzerinde pozitif ve anlamlı bir biçimde etkilemektedir. Bu sonuç, onarıcı ve yenileyici özdenetim süreçlerinin eş zamanlı etkisinin de tasarruf üzerinde pozitif bir etkiye sebep olduğunu ortaya koymaktadır. Deneyimsel özdenetimin ise hiçbir modelde anlamlı bir etkisi tespit edilememiştir.

Tasarruf, gelecekte bir fayda elde etmek için gelirin bir kısmının harcanmayıp biriktirilmesidir. Ancak cari gelirin tamamının harcanması kuşkusuz harcanmamasından daha caziptir. Bir başka deyişle cari geliri şimdi harcamak anlık hazzı, bunun bir kısmının tasarruf olarak gelecek için saklanması ise anlık hazzın ertelenmesini temsil etmektedir. Bu doğrultuda, yenileyici özdenetim anlık hazzın cazibesinin bertaraf edilebilmesine ve planlama becerilerine atıf yaptığından beklenildiği gibi tasarruf yapma olasılığını artırıcı bir etkiye sahiptir. Öte yandan, onarıcı özdenetim süreçleri de bireylerin davranışlarını kontrollü ve planlı bir şekilde gerçekleştirmesine ve kötü düşüncelerin üstesinden gelinebilmesi becerisine atıf yapmaktadır. Tasarruf davranışının, geleceğe yönelik planlı bir davranış olması ve cari tüketimin azalması sebebiyle negatif duygulara sebep olma potansiyeli onarıcı özdenetimin de tasarruf yapma durumu üzerindeki pozitif etkisini açıklamaktadır. Öyle ki, tasarruf yaparak cari tüketimini azaltan bireyler normal koşullarda bunun yarattığı negatif duygulardan ötürü tasarruf eğilimini sürdürmeyebilirler. İşte onarıcı özdenetim bu tip negatif duyguların bertaraf edilmesini kolaylaştırmaktadır. Deneyimsel özdenetim ise bireyin denetim sürecini gerçekleştirip sanatsal ve sosyal faaliyetlere yönelme kapasitesi olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifade ile Maslow (1970)'un ihtiyaçlar hiyerarşisinin tepesindeki insanın kendini gerçekleştirmesi ile ilgili olan motivasyonları tatmin etmeyi ifade etmektedir. Her ne kadar deneyimsel özdenetim de tıpkı onarıcı ve yenileyici özdenetim gibi bir dizi kontrollü süreci gerektirse de, bu süreç sonunda gerçekleştirilen davranışlar özdenetim eksikliğiyle de ilişkilendirilebilmektedir. Sonuç olarak deneyimsel özdenetim, hem kontrollü bir özdenetim süreci, hem de nihai olarak sebep olduğu davranışlar bakımından özdenetim eksikliği ile ilişkilendirilme potansiyeli olan bir fonksiyondur. Deneyimsel özdenetim değişkeninin tasarruf yapma durumu üzerindeki anlamsız etkisinin bu çelişkiden kaynaklandığı düşünülmektedir. Özdenetim değişkenlerine ilişkin elde edilen bir diğer bulgu ise yenileyici ve onarıcı özdenetim etkileşiminin de tasarruf yapma olasılığını artırıcı bir etkiye sahip olmasıdır. Bu husus, yenileyici ve onarıcı özdenetim süreçlerinin birbirlerinin tamamlayıcısı olmasından ileri gelmektedir. Öyle ki yenileyici özdenetim süreçleriyle anlık hazzı ertelemek adına gerçekleştirilen bir davranış birtakım negatif duygulara sebep olabilmektedir. İşte onarıcı özdenetim, aynı zamanda yenileyici özdenetimin sebep olduğu bu negatif duygularla kontrollü bir şekilde başa çıkabilme sürecidir. Bu da onarıcı ve yenileyici özdenetim süreçlerinin tasarruf yapma durumu açısından birbirinin tamamlayıcısı olabildiğini göstermektedir. Nitekim çalışmada ulaşılan bulgular, bu hususu desteklemektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Tasarruf, ekonominin en küçük biriminden en büyük birimine bir gelecek güvencesi olması, tüketim harcamalarının ve ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği, firmaların daha etkin bir biçimde finanse edilebilmesi, cari açığın azaltılması ve ekonomik dışa bağımlılığın azaltılması gibi birçok konuda önem arz eden bir kavramdır. Dolayısıyla ekonomik gelişmenin sürdürülebilirliğinin sağlanması için karar alıcıların tasarrufları azaltıcı politikalardan kaçınması, tasarrufu artıran politikaları ise teşvik etmesi gerekli görünmektedir. Bunun yolu da hiç şüphesiz tasarrufu etkileyen faktörlerin anlaşılmasından geçmektedir. Tasarruf miktarının hangi faktörlerden etkilendiğini araştıran çalışmalar çoğunlukla neoklasik yaşam boyu gelir hipotezi ve sürekli gelir hipotezi çerçevesinde şekillenmiştir. Bu iki yaklaşım, tüketim ve tasarruf kararlarının nasıl alındığına dair literatüre önemli katkılar sunmuş ve 20. yüzyılın ilk yarısının sonlarından itibaren birçok teorik ve uygulamalı çalışmanın esin kaynağı olmuştur. Bu yaklaşımların açıklama gücünün yüksek olması da tasarruf kararlarının nasıl alındığına dair politika yapıcılara önemli bir perspektif sunmuştur. Ancak tarihsel süreçte iktisat biliminin pozitif bilimlere yakınsama gayesi, neoklasik iktisat yaklaşımlarıyla neredeyse en üst seviyeye ulaşmıştır. Bu durum, her ne kadar güçlü yaklaşımlar olsalar da neoklasik teorilerin önemli bir unsuru görmezden gelmesine sebep olmuştur: insan psikolojisi.

Fakat belirtmek gerekir ki iktisat bilimi ortaya çıktığı ilk dönemlerde insan psikolojisini topyekün reddetmemiştir. Öyle ki, neoklasik iktisat öncesi dönemde insan faktörünün iktisadi ilişkilerde başrolü oynadığı gerçeği aslında göz ardı edilmemiş, yapılan çıkarımlar bu gerçek dikkate alınarak ortaya atılmıştır. Bunun en temel örneği iktisat biliminin kurucusu Adam Smith'in "anlık hazzı" olan vurgusu olarak nitelendirilebilir. Ancak takip eden süreçte iktisat biliminin pozitif bilimlere yakınsama güdüsü, neoklasik iktisadın da ortaya çıkmasıyla birlikte iktisadi olguların matematiksel bir forma sokulmasına sebep olmuştur. Bu da, ölçülmesi nispeten zor olan psikolojik faktörlerin ister istemez analiz dışı kalmasına yol açmıştır. Dolayısıyla iktisat biliminde, erken dönem psikolojik vurgular sezgisel olmanın ötesine geçememiştir. En nihayetinde, 20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, iktisat teorisi matematiksel formülasyonun etkin olarak kullanıldığı, açıklama gücü nispeten yüksek ancak yine de eksik çıkarımlar ortaya koyan bir hal almıştır. Bu eksiklik, 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan davranışsal iktisat disiplini ile kısmen giderilmiştir.

Davranışsal iktisat, neoklasik iktisat disiplininin görmezden geldiği psikoloji faktörünü analizlere dahil eden ve neoklasik iktisat teorilerinin açıklama gücünü artırmayı hedefleyen bir disiplin olarak ön plana çıkmaktadır. Ancak davranışsal iktisadın neoklasik iktisat öncesi "sezgisel"

psikolojik çıkarımlardan önemli bir farklılığı vardır. Davranışsal iktisat disiplini iktisat bilimine psikolojik faktörleri dahil ederken, bir bakıma iktisat biliminin psikolojiden uzaklaşmasına sebep olan pozitivist yaklaşımı kullanmaktadır. Davranışsal iktisatta psikolojik faktörler iktisadi analizlere, bir olgunun ölçülmesini mümkün kılan anket ve deney gibi araçlarla dahil edilmektedir. Dolayısıyla iktisadi analizlerde hem matematiksel formun kullanılması hem de psikolojik faktörlere yer verilmesi olanaklı hale gelmektedir. Bu yenilik, davranışsal iktisadın özünü oluşturmaktadır. Bir başka ifade ile davranışsal iktisat, iktisat ve psikoloji bilimlerinin postmodern bir birlikteliği olarak da tanımlanabilir.

Tasarrufa ilişkin olarak, neoklasik yaşam boyu gelir hipotezi ve sürekli gelir hipotezine ilişkin en temel eleştirilerden birisi de insan psikolojisine yeterince yer vermemiş olmalarıdır. Çünkü tüketim ve tasarruf kararlarını birçok psikolojik faktörün etkisi altında kalan bireyler vermektedir. Bu doğrultuda Shefrin ve Thaler (1988) davranışsal iktisadın özünü yansıtacak bir biçimde DYH'yi geliştirerek bu eleştiriye yanıt vermişlerdir. DYH tasarrufa ilişkin neoklasik yaklaşımları reddetmemekle birlikte, psikolojik faktörlerin de bu süreçte etkili olabileceğini ortaya koymuştur. Nitekim bu çalışmanın amacı, DYH'nin ortaya koyduğu özdenetim faktörünün tasarruf üzerindeki etkisini araştırmaktır. Ancak burada özdenetim, yalnızca anlık hazzın ötelenmesi olarak ele alınmamıştır. Özdenetimin onarıcı, yenileyici ve deneyimsel olmak üzere 3 alt boyutu mevcuttur. Çalışmada, özdenetim farklı alt boyutları kapsamında ele alınmış ve hepsinin etkisi ayrı ayrı tespit edilmiştir. Çalışmanın literatüre katkısı da özdenetimin farklı boyutlarını göz önünde bulundurması olarak nitelendirilebilir. Bu etkilerin tespit edilebilmesi için TR90 bölgesindeki devlet üniversitelerinde çalışan personele anket yoluyla tasarruf ve özdenetime ilişkin sorular yöneltilmiştir. Toplamda 603 katılımcıya ulaşılmıştır. Elde edilen veriler, lojistik regresyon yöntemi ile analiz edilmiştir. Ulaşılan bulgular, gelir, ikamet durumu yenileyici özdenetim ve onarıcı özdenetimin tasarruf üzerinde pozitif etkileri olduğunu göstermektedir. Çalışma hayatında geçirilen süre ve çocuk sahipliğinin ise tasarruf üzerinde negatif birer etkisi olduğu tespit edilmiştir. cinsiyet ve deneyimsel özdenetim değişkenlerinin ise tasarruf yapma durumu üzerinde anlamlı etkileri tespit edilememiştir.

Elde edilen sonuçlar, tasarruf üzerinde anlamlı etkisi olan kontrol değişkenleri ve özdenetim değişkenleri açısından iki başlıkta değerlendirilebilir. Birikim yapabilmek için öncelikle bu birikimin yapılabileceği bir gelire sahip olunması gerekmektedir. Gelirin tasarruf üzerinde tespit edilen pozitif etkisi de esasen bu hususu desteklemektedir. Nitekim gelirin tüketim ve tasarruf üzerindeki etkisi Keynesyen devrimin de temel yapı taşlarından biridir. Elde edilen bu bulgu doğrultusunda, tasarruf düzeyini artırmak isteyen politika yapımcıların öncelikle gelir düzeyini artırmaya yönelik tedbirler alması gerekliliği aşıkardır. Ancak bireysel tasarrufların artırılması için ekonomik büyüme kadar kişi başı gelirin artırılması da önem arz etmektedir. Zira hanehalkı tasarrufları veya bireysel tasarruflar toplam tasarrufun önemli bir bileşenidir. Kişi başı gelir GSYH artışı ile doğru, nüfus ile ters orantılıdır. Kuşkusuz her ekonominin temel amaçlarından biri GSYH artışını yani ekonomik büyümeyi sağlamaktır. Ancak kişi başı gelir artışı için nüfus projeksiyonu da göz önünde

bulundurularak nüfusun kontrolsüz artışının de önüne geçilmesi gerekmektedir. Bu gerçekleştiğinde, bireysel tasarrufların artışı daha olası görünmektedir.

Nüfus artışının etkisine yönelik bu bakış açısı, çalışmanın ulaştığı bir diğer bulgu olan çocuk sahipliğinin etkisi ile uyumlu görünmektedir. Çalışmada, çocuk sahibi olan bireylerin, olmayanlara göre tasarruf yapma olasılıklarının daha az olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla tasarrufu artırmak isteyen politika yapımcıların çocuk sahibi olan ailelerin tasarruf yapma olasılığını artırıcı önlemleri almaları gerekmektedir. Bu husus, hem toplumda çocukların geleceğinin daha da güvence altına alınmasını sağlayacak, hem de tasarruf oranlarının artmasına katkı sağlayabilecektir. Öte yandan, çalışma hayatında geçirilen sürenin de çocuk sahipliği gibi tasarruflar üzerinde negatif etkileri mevcuttur. Bu etki, çalışma hayatındaki 11. yılından itibaren anlamlı bir hale gelmektedir. Bu doğrultuda, özellikle çalışma hayatında belirli bir sürenin üzerindeki çalışanlara yönelik olarak teşvik edici tasarruf planları geliştirilebilir.

Çalışmada ulaşılan bir diğer bulgu da ev sahipliğinin ve lojmanda ikamet etmenin tasarruflar üzerinde pozitif etkiye sahip olmasıdır. Bu sonuç, yine tasarruf düzeyini artırmak isteyen politika yapımcıların konut piyasasını denetim altında tutarak aşırı fiyatlamanın önüne geçmesi gerekliliğini gözler önüne sermektedir. Öyle ki bir hanenin en önemli gider kalemlerinden birisi barınma masraflarıdır. Özellikle yüksek enflasyon dönemlerinde konut fiyatlarında meydana gelen aşırı artışlar gelirin önemli bölümünü eriteceğinden tasarruf olasılığını en aza indirebilmektedir. Bu doğrultuda doğru fiyatlama yapılabilmesi için sıkı denetimler ve uygun yasal düzenlemelerin yapılması önem arz etmektedir. Öte yandan, lojmanda ikamet ediyor olmak da tasarruf yapma olasılığını artırmaktadır. Buna istinaden, politika yapımcıların zorunlu hizmetlerini gerçekleştiren kamu çalışanları için barınma desteği verilmesine yönelik tedbirler alması tasarrufların artırılmasına yardımcı olabilir.

Özdenetim değişkenlerine ilişkin bulgular göz önüne alındığında ise onarıcı ve yenileyici özdenetimin tasarruf üzerinde pozitif etkileri tespit edilmiştir. Onarıcı ve yenileyici özdenetim bireylerin stresle başa çıkabilme ve anlık hazzı geciktirebilmesi ile ilişkilidir. Bu bulguların önemi, tasarruf kararlarına ilişkin politika yapımcılara nispeten yeni ve farklı bir bakış açısı sunmasından ileri gelmektedir. Nitekim neoklasik yaklaşımların işaret ettiği perspektif, politika yapımcılara daha çok ekonomik tedbirler çerçevesinde bir uygulama skalası sunmaktadır. Ancak özdenetim gibi psikolojik bir faktörün tasarruf üzerindeki etkisi, politika yapımcıların bakış açılarını insan psikolojisine ve bunun nasıl iyileştirilebileceğine çevirebilme olasılığını beraberinde getirmektedir. Özdenetimin tasarruf üzerindeki bu etkisine istinaden, politika yapımcıların ekonomik faktörler kadar psikolojik faktörlere de odaklanması gerekliliği kendini göstermektedir. Özellikle, bireylerin çocuk yaştan itibaren özdenetim seviyesini yükseltecek faktörlerin ne olabileceğine ilişkin tedbirler önem arz etmektedir. Zira özdenetimin, bir bireyin çocukluk yıllarında yetiştirdiği ortamın sağlıklı olmasıyla yakından ilişkili olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla bu tedbirlerin en önemlisi hem çocukların hem de ailelerin

eğitimidir. Bu bağlamda, öncelikle küçük çocuk sahibi ebeveynlerin bu konudaki farkındalığını artıracak uygulamalar, gelecek nesillerde özdenetim seviyesinin daha yüksek olabilmesi bakımından faydalı görünmektedir. Öte yandan, özdenetim seviyesi hem genetik hem de çevresel koşullardan etkilenebilmektedir. Bir başka deyişle, öğrenilmiş güçlülükle de yakından ilişkili olan onarıcı ve yenileyici özdenetim becerileri öğrenilebilir yeteneklerdir. Bu bağlamda ilkokul ve ortaokul düzeyindeki eğitim müfredatını oluşturan karar alıcıların bu hususa yönelik farkındalığı toplumda özdenetim seviyesini artırabilecek bir diğer faktör olarak ön plana çıkmaktadır. Ayrıca sadece çocuk ve genç yaş grubu için değil, her yaş grubu için özdenetim konusundaki bilincin artırılması tasarruf ve tüketim kararlarının daha verimli bir biçimde alınabilmesine vesile olabilir. Örneğin birçok firmanın, çalışanlarının mesleki kapasitesini geliştirmek için gerçekleştirdiği hizmet içi eğitimler özdenetim bakımından da zenginleştirilebilir. Ayrıca özdenetime ilişkin bulgular, onarıcı ve yenileyici özdenetimin etkileşimli etkisi açısından da ele alınabilir. Bu bağlamda, özdenetimin olumlu etkilerinin sürdürülebilirliğini artırmak isteyen karar alıcıların, özdenetimi yalnızca bir irade problemi olmanın ötesinde aynı zamanda stresle başa çıkabilme kabiliyeti olarak da değerlendirmesi gerekmektedir. Bu sayede, anlık haza direnme sürecinin yarattığı negatif etkileri bertaraf etme kabiliyeti artırılarak özdenetim sürecinin daha sağlıklı bir biçimde işlemesi sağlanabilir.

Bununla birlikte, özdenetim konusunda atılacak adımlar bireylerin ekonomik kararlarını iyileştirebileceği gibi hayatın farklı alanlarında da fayda gösterme potansiyeli taşımaktadır. Öyle ki, özdenetim sadece ekonomik faktörlerle ilişkili değildir. Özdenetim aynı zamanda, bireylerin yaşantılarını uzun vadede hem mental hem fiziksel anlamda daha sağlıklı bir biçimde sürdürmelerine yardımcı olabilecek bir olgudur. Bu yönüyle özdenetimin, toplumsal açıdan bir bütün olarak da katma değer yaratma potansiyeline sahip olduğu düşünülebilir.

Özetle, yüzyıllar içinde farklı şekillere bürünen iktisat-psikoloji ilişkisi, davranışsal iktisat disiplininin ortaya çıkmasıyla birlikte formel bir yapıya kavuşmuştur. Bu da özdenetim gibi psikolojik faktörlerin ölçümlenebilir bir biçimde iktisadi analizlere dahil edilmesini olanaklı hale getirmiştir. İşte bu çalışma, hem iktisat bilimini psikoloji açısından ele alması hem de bu ilişkiyi özdenetimin alt boyutları kapsamında irdelemesi bakımından literatüre katkı sağlamaktadır. Çalışmadan elde edilen bulgulara yönelik farklı ülke ve örneklemeler dahilinde elbette farklı yorum ve politika önerileri geliştirilebilir. Nitekim gerek gelir, ev sahipliği ve çocuk sayısı, gerekse özdenetime ilişkin olarak elde edilen sonuçlar farklı ekonomik, sosyal ve kültürel koşullara sahip toplumlarda farklı açılardan değerlendirilebilir. Ancak bu durum, bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen politika önerilerinin yüksek fayda potansiyeline zarar vermemektedir. Zira özdenetim herşeyden önce bireyin içsel dünyası ile ilişkilidir. Bu doğrultuda, çalışmanın ulaştığı bulguların politika yapıcılar açısından ufuk açıcı nitelikte olduğu düşünülebilir.

KAYNAKÇA

- Abdelkhalek, Touhami vd. (2010), “A Microeconometric Analysis of Household Savings Determinants in Morocco”, **African Review of Money Finance and Banking**, 7-27.
- Agrawal, Pradeep vd. (2009), “Savings Behaviour in South Asia”, **Journal of Policy Modeling**, 31, 208-224.
- Ahmad, Mehboob ve Asghar, Tasneem (2004), “Estimation of Saving Behaviour in Pakistan Using Micro Data”, **The Lahore Journal of Economics**, 9(2), 73-92.
- Aka, Kemal ve Arıcan, Erişah (2019), “Türkiye’de Hanehalkı Tasarruf Davranışlarının Belirleyicileri”, **Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, 11(21), 163-184.
- Akgül, Aziz ve Çevik, Osman (2005), **İstatistiksel Analiz Teknikleri SPSS’te İşletme Yönetimi Uygulamaları**, 2. Baskı, Ankara: Emek Ofset.
- Alan, Şule ve Ertaç, Seda (2018), “Fostering Patience in the Classroom: Results from Randomized Educational Intervention”, **Journal of Political Economy**, 126(5), 1865-1911.
- _____ (2019), “Zeka, Sabır ve Başarı”, **Hayatın İçindeki İktisat: İktisadi Davranışlara Farklı Bir Bakış**, 1. Baskı içinde (27-39), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Alimi, Santos R. (2013), “Keynes' Absolute Income Hypothesis and Kuznets Paradox”, MPRA Paper, No: 49310. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/49310/> (07.12.2020).
- Alkan, Deniz Palalar ve Çankır Bilal (2022), “Öğrenilmiş Güçlük ile Güçlendirmenin İş Stresi Üzerine Etkisi: Kamu Sektöründe Bir Araştırma”, **Journal of Emerging Economies and Policy**, 7(1), 411-419.
- Alpar, Reha (2013), **Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler**, 4. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık.
- American Psychological Association (2021), APA Dictionary of Psychology, <https://dictionary.apa.org/self-control> (11.12.2021).
- Ando, Albert ve Modigliani, Franco (1963), “The Life-Cycle Hypotesis of Saving: Aggregate Implications and Tests”, **The American Economic Review**, 53(1), 55-84.
- Artvin Çoruh Üniversitesi (2021), <https://www.artvin.edu.tr/> (01.06.2021).
- Athukorala, Prema-Chandra ve Sen, Kunal (2004), “The Determinants of Private Saving in India”, **World Development**, 32(3), 491-503.

- Ayalew, Haile Ademe (2013), “Determinants of Domestic Saving in Ethiopia: an Autoregressive Distributed Lag (ARDL) Bounds Testing Approach”, **Journal of Economics and International Finance**, 5(6), 248-257.
- Aydoğdu, Demet Gediz (2019), **Bireylerin Tasarruf Kararlarını Etkileyen Faktörlere Davranışsal Bir Yaklaşım**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayla, Dilara ve Kızıltan, Alaattin (2018), “Türkiye’de Enflasyon, Tüketim ve Tasarruf İlişkisinin Ekonometrik Analizi”, **Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 7, 13-41.
- Bakhshi, Hasan (2000), “The Sensitivity of Aggregate Consumption to Human Wealth”, The Bank of England Working Paper, No: 108. https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/working_paper/2000/the-sensitivity-of-aggregate-consumption-to-human-wealth.pdf (18.04.2021).
- Barış, Serap ve Uzay Nısfet (2012), “Yurtiçi Tasarruflar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 46, 119-151.
- Barış, Serap ve Çiftçi, Emre (2018), “Gelir Dağılımının Tasarruflar Üzerindeki Etkisi: Bir Alan Araştırması”, **Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 8(1), 181-192.
- Baykara, Şadiye ve Telatar, Erdinç (2012), “The Stationarity of Consumption-Income Ratios with Nonlinear and Asymmetric Unit Root Tests: Evidence From Fourteen Transition Economies”, Hacettepe University Department of Economics Working Papers, No: 20129, 1-41.
- Bebczuk, Ricardo vd. (2015), “Understanding the Determinants of Household Saving: Micro Evidence for Latin America”, Documentos de Trabajo del CEDLAS, 189, http://sedici.unlp.edu.ar/bitstream/handle/10915/51620/Documento_completo_.pdf?sequence=1, (30.01.2020).
- Bedir, Serap vd. (2017), “Özel, Kamu ve Yabancı Tasarruf İlişkisi: Türkiye Örneği”, **Ege Akademik Bakış**, 17(2), 265-280.
- Bernheim, Douglas B. vd. (1985), “The Strategic Bequest Motive”, **Journal of Political Economy**, 93(6), 1045-1076.
- Bircan, Hüdaverdi (2004), “Lojistik Regresyon Analizi: Tıp Verileri Üzerine Bir Uygulama”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2, 185-208.
- Boat, Ruth ve Cooper, Simon B. (2019), “Self-Control and Exercise: A Review of the Bi-Directional Relationship”, **Brain Plasticity**, 5, 97-104.

- Bocutoğlu, Ersan (2012), “İktisat Teorisinde Emegın Öyküsü: Değerin Kaynağı Olan Emekten Marjinal Faydanın Türevi Olan Emeye Yolculuk”, **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, 1(1), 127-150.
- Boekaerts, Monique vd. (2005), “Self-Regulation Across Domains of Applied Psychology: Is there an Emerging Consensus?”, **Applied Psychology: An International Review**, 54(2), 149-154.
- Bozkurt, Eda vd. (2019), “Türkiye’de Tasarruf ve Finansal Okuryazarlık Üzerine Bir Araştırma”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, 18(72), 1580-1605.
- Bozkuş, Sezer ve Üçdoğruk, Şenay (2008), “Hanehalkı Tasarruf Tercihleri: Türkiye Örneğı”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, 45(518), 85-99.
- Brown, Jeffrey R. ve Previtero, Alessandro (2014), “Procrastination, Present-Biased Preferences, and Financial Behaviors”, Yayınlanmamış Çalışma Notu, University of Illinois at Urbana-Champaign and University of Western Ontario.
- Bulut, Esra ve Karakaya, Aykut (2018), “Tasarruflar Ve Makroekonomik Değişkenler Arasındaki Uzun Dönemli İlişki: OECD Ülkeleri Örneğı”, **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, Prof. Dr. Harun Terzi Özel Sayısı, 207-226.
- Bunting, David (1991), “Savings and the Distribution of Income”, **Journal of Post Keynesian Economics**, 14(1), 3-22.
- Büyüköztürk, Şener (2019), **Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı**, 26. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Şener vd. (2017), **Sosyal Bilimler İçin İstatistik**, 19. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Callen, Tim ve Thimann, Christian (1997), “Empirical Determinants of Household saving: Evidence from OECD Countries” IMF Working Paper, 97/181.
- Camerer, Colin (1999), “Behavioral economics: Reunifying Psychology and Economics”, **Proceedings of the National Academy of Sciences**, 96(19), 10575-10577.
- Canova, Luigina vd. (2005), “The Hierarchical Structure of Saving Motives”, **Journal of Economic Psychology**, 26, 21-34.
- Canöz, İsmail, ve Baş Halim (2020), “Bireysel Emeklilik Sistemi’ne Giriş Kararlarını Belirleyen Etmenler: Devlet ve Vakıf Üniversitelerinde Çalışan Akademisyenlerin Karşılaştırılması” **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, 78, 361-390.
- Cavallo, Eduardo ve Serebrisky, Tomas (2016), **Saving for Development: How Latin Americans Can Save More and Better**, Inter-American Development Bank and Palgrave Macmillan, Washington DC, ABD.

- Ceylan, Reşat ve Karaağaç, Güray Enes (2019), “Türkiye’de Sürekli Gelir Hipotezinin Test Edilmesi: Doğrusal Olmayan Birim Kök Testlerinden Kanıtlar”, **Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 8(15), 219-237.
- Chao, Hsiang-Ke (2001), “Milton Friedman and the Emergence of the Permanent Income Hypothesis”, Tinbergen Institute Discussion Paper, No: 01-053/1. <http://hdl.handle.net/10419/85939> (05.08.2019).
- Chaudhry, Imran Sharif vd. (2010), “Short Run and Long Run Saving Behavior in Pakistan: An Empirical Investigation”, **Journal of Money, Investment and Banking**, 16, 57-66.
- Chhoedup, Tenzin (2013), “Analyzing Household Saving Determinants in Bhutan”, **International Journal of Humanities and Management Sciences**, 1(2), 179-183.
- Chung, Ho Eun (2013), **How to Increase Saving Intentions: Exploring Psychological Mechanisms Causing Increased Saving Intention at Exposure of Future Self-Image**, Purdue University, Graduate School.
- Cobb-Clark, Deborah A. vd. (2013), “Locus of Control and Savings”, IZA Discussion Paper, 7837, <https://www.iza.org/publications/dp/7837/locus-of-control-and-savings>, (27.11.2019).
- Coşkun, Yemliha (2009), “Ortaöğretim Öğrencilerinin Öğrenilmiş Güçlülük Düzeyleri ve Aile içi İlişkileri”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 18(2), 104-118.
- Coşkun, Recai vd. (2015), **Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri**, 8. Baskı, Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Çağlayan, Ebru (2006), “Enflasyon, Faiz Oranı ve Büyümenin Yurtiçi Tasarruflar Üzerindeki Etkileri”, **Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi**, 21(1), 423-438.
- Çetinkaya, Ahmet Turan ve Türk, Emrah (2014), “Tasarruf ve Yatırımların Ekonomik Büyümeye Etkisi Türkiye Örneği (1975-2012)”, **Kara Harp Okulu Bilim Dergisi**, 24(2), 45-60.
- Çokluk, Ömay (2014), “Lojistik Regresyon Analizi: Kavram ve Uygulama”, **Educational Sciences: Theory and Practice**, 10(3), 1357-1407.
- Çolak, Ömer Faruk ve Öztürkler, Harun (2012) “Tasarrufun Belirleyicileri: Küresel Tasarruf Eğiliminde Değişim ve Türkiye’de Hanehalkı Tasarruf Eğiliminin Analizi”. **Bankacılar Dergisi**, 82, 1-44.
- Deaton, Angus (1992), **Understanding Consumption**, 1. Baskı, Oxford University Press, New York.
- Değirmen, Süleyman ve Şengönül, Ahmet (2012), “Türkiye’de Net Özel Tasarruf -Yatırım Açığının Belirleyicileri”, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, 2012/114, <http://www.tek.org.tr/files/disc/dt60.pdf> (12.03.2020).

- Delisi, Matt vd. (2010), “Personality, Gender, and Self-control Theory Revisited: Results from a Sample of Institutionalized Juvenile Delinquents”, **Applied Psychology in Criminal Justice**, 6(1), 32-46.
- Denizer, Cevdet ve Wolf, Holger C. (2000), “The Saving Collapse during the Transition in Eastern Europe”, **The World Bank Economic Review**, 14(3), 445-455.
- Doğan, Tayfun (2013), “Beş Faktör Kişilik Özellikleri Ve Öznel İyi Oluş”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 14 (1), 56-64.
- Doker, Cansin A. vd. (2016), “What Are the Demographic Determinants of Savings? An Analysis on Transition Economies (1993-2013)”, **Procedia Economics and Finance**, 39, 275-283.
- Doll, William J. vd. (1994), “Confirmatory Factor Analysis of the End-User Computing Satisfaction Instrument”, **MIS Quarterly**, 18(4), 453-461.
- Dornbusch, Rudiger vd. (2007), **Makroekonomi**, (Çev. Salih Ak), 9. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Dönek, Ekrem (1996), “Tüketim Modellerinde Gelir Dağılımı ve Yaş Yapısı: İktisat Politikası Açısından Bir Değerlendirme”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 14(2), 81-105.
- Duckwoth, Angela Lee vd. (2011), “Self-regulation Strategies Improve Self-Discipline in Adolescents: Benefits of Mental Contrasting And Implementation Intentions”, **Educational Psychology**, 31(1), 17-26.
- Duesenberry, James S. (1949), **Income, Saving and the Theory of Consumer Behavior**, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Duflo, Esther ve Saez, Emmanuel (2002), “The Role of Information and Social Interactions in Retirement Plan Decisions: Evidence from a Randomized Experiment”, NBER Working Paper Series, 8885, <http://www.nber.org/papers/w8885>, (28.05.2018).
- Duyan, Veli vd. (2012), “Öz-Denetim Ölçeği - ÖDÖ: Güvenirlilik ve Geçerlik Çalışması”, **Toplum ve Sosyal Hizmet**, 23(1), 25-38.
- Earl, Peter E. (2018), “Richard H. Thaler: A Nobel Prize for Behavioural Economics”, **Review of Political Economy**, 30(2), 107-125.
- Edwards, Sebastian (1995), “Why are Saving Rates so Different across Countries?: An International Comparative Analysis”, NBER Working Paper Series, 5097, https://www.nber.org/system/files/working_papers/w5097/w5097.pdf (14.02.2020).
- Eğilmez, Mahfi (2015), “Yatırım ve Tasarruf Denince Ne Anlıyoruz?”, <http://www.mahfiegilmez.com/2015/08/yatrm-ve-tasarruf-deyimlerini-dogru.html> (16.06.2019).
- Eke, Beğlül (1984), “Tüketimin Sosyolojik Anlamı”, **Journal of Social Policy Conferences**, 31, 413-428.

- Elbadawi, Ibrahim A. ve Mwega, Francis M. (2000), "Can Africa's Saving Collapse Be Reversed?", **The World Bank Economic Review**, 14(3), 415-443.
- Ercan, İlker ve Kan, İsmet (2004), "Ölçeklerde Güvenirlilik ve Geçerlik", **Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi**, 30(3), 211-216.
- Ersner-Hershfield, Hal vd. (2009), "Don't Stop Thinking about Tomorrow: Individual Differences in Future Self-Continuity Account for Saving", **Judgment and Decision Making**, 4(4), 280-286.
- _____ (2011), "Increasing Saving Behavior Through Age-Progressed Renderings of the Future Self", **Journal of Marketing Research**, 48 (Special Issue), 23-37.
- Esenvalde, Inese (2010), **Psychological Predictors of Savings Behavior: Contrasting the Impact of Optimism and Burnout on Self-Control, Achievement Motivation and Savings Behavior**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Alliant International University, Faculty of the of the Marshall Goldsmith School of Management.
- Feldstein, Martin (1974), "Social Security, Induced Retirement, and Aggregate Capital Accumulation", *Journal of Political Economy*, 82(5), 905-926.
- Field, Andy (2009), **Discovering Statistics Using SPSS (and sex and drugs and rock 'n' roll)**, 3. Baskı, Typeset by C&M Digital (P) Ltd: Chennai, India
- Finlay, Richard ve Price, Fiona (2014), "Household Saving in Australia", Research Discussion Paper No: 2014-03, Reserve Bank of Australia.
- Fisher, Irving (1930), **Theory of Interest**, The MacMillan Company, New York.
- Friedman, Milton (1957), **A Theory of the Consumption Function**, Princeton University Press, New Jersey.
- Fujita, Kentaro (2011), "On Conceptualizing Self-Control as More Than the Effortful Inhibition of Impulses", **Personality and Social Psychology Review**, 15(4), 352-366.
- Giresun Üniversitesi (2021), <https://www.giresun.edu.tr/> (25.07.2021).
- Gottfredson, Michael R. ve Hirschi, Travis (1990), **A General Theory of Crime**, Stanford University Press.
- Greenspon, Peter J. ve Saklofske, Donald H. (1998), "Confrimatory Factor Analysis of the Multidimensional Students' Life Satisfaction Scale", **Personality and Individual Differences**, 25, 965-971.
- Grigoli, Francesco vd. (2016), "The Impact of Terms of Trade and Macroeconomic Regimes on Private Saving", **Economic Letters**, 145, 172-175.
- _____ (2018), "Saving in the World", **World Development**, 104, 257-270.

- Güler, Emine ve Tunahan, Hakan (2017), “Finansal Okuryazarlık: Hanehalkı Üzerine Bir Araştırma”, **İşletme Bilimi Dergisi**, 5(3), 79-104.
- Gümüşhane Üniversitesi (2021), <https://www.gumushane.edu.tr/> (15.05.2021).
- Hair, Joseph F. Jr. vd. (2019), **Multivariate Data Analysis**, 8. Baskı, Cengage Learning: Hampshire, United Kingdom.
- Hall, Robert, E. (1979), “Stochastic Implications of the Life Cycle-Permanent Income Hypothesis: Theory and Evidence”, NBER Working Paper, (R0015).
- Hammond, Marie S. (2001), “The Use of The Five Factor Model Of Personality as a Therapeutic Tool in Career Counselling”, **Journal of Career Development**, 27(3), 153-165.
- Harris, Mark N vd. (2002), “Determinants of Household Saving in Australia”, **Economic Record**, 78(241), 207-223.
- Hay, Carter (2001), “Parenting, Self-Control, and Delinquency: A Test of Self-Control Theory”, **Criminology**, 39(3), 707-736.
- Hayaloğlu, Pınar vd. (2018), “Geçiş Ekonomilerinde Kurumsal Yapı ve Tasarruf İlişkisinin Analizi”, **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, Prof. Dr. Harun Terzi Özel Sayısı, 153-166.
- Hershey, Douglas A. ve Mowen, John C. (2000), “Psychological Determinants of Financial Preparedness for Retirement”, **The Gerontologist**, 40(6), 687-697.
- Higgins, George E. (2007), “Digital Piracy, Self-Control Theory, and Rational Choice: An Examination of the Role of Value”, **International Journal of Cyber Criminology**, 1(1), 33-55.
- Hondroyannis, George (2006), “Private Saving Determinants in European Countries: A Panel Cointegration Approach”, **The Social Science Journal**, 43, 553-569.
- Horioka, Charles Yuji (1991), “The Determinants of Japan's Saving Rate: The Impact of the Age Structure of the Population and other Factors”, **The Economic Studies Quarterly**, 42(3), 237-253.
- Horioka, Charles Yuji ve Wan, Junmin (2007), “The Determinants of Household Saving in China: A Dynamic Panel Analysis of Provincial Data”, ISER Discussion Paper, 676, <http://hdl.handle.net/10419/92601> (17.12.2019).
- Howard Pierce J. ve Howard, Jane M. (1995), “The Big Five Quickstart: An Introduction to the Five-Factor Model of Personality for Human Resource Professionals”, Center for Applied Cognitive Studies, Charlotte, NC. <https://eric.ed.gov/?id=ed384754> (27.12.2021).
- Hymer, Sharon (1984), “Absorption as a Therapeutic Agent”, **Journal of Contemporary Psychotherapy**, 14(2), 93-108.

- Irandoost, Manuchehr ve Ericsson, Johan (2005), “Foreign Aid, Domestic Savings, and Growth in LDCs: An Application of Likelihood-based Panel Cointegration”, **Economic Modelling**, 22(4), 616-627.
- Iqbal, Kashif vd. (2018), “Microeconomics Determinants of Household Savings in Rural and Urban Areas: Evidence from Pakistan”, **2018 International Conference on Management and Operations Research (ICMOR)**, Beijing China https://www.researchgate.net/publication/326317128_Microeconomics_Determinants_of_Household_Savings_in_Rural_and_Urban_Areas_Evidence_from_Pakistan (24.01.2020).
- Jamal, Amer Azlan Abdul vd. (2016), “Determinants of Savings Behavior among University Students in Sabah, Malaysia”, **International Journal of Accounting, Finance and Business**, 1(1), 24-37.
- Jangili Ramesh (2011), “Causal Relationship between Saving, Investment and Economic Growth for India–What does the Relation Imply?” MPRA Paper No. 40002, <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/40002/> (25.05.2021).
- Kahneman, Daniel ve Tversky, Amos (1979), “Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk”, **Econometrica**, 47(2), 263-292.
- _____ (1984), Choices, values, and frames. **American Psychologist**, 39(4), 341-350.
- Kalaycı, Şeref (2010), **SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri**, 5. Baskı, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kanfer, Frederick H.ve Gaelick-Buys, Lisa (1991), “Self-Management Methods”, **Helping People Change: A Textbook of Methods**, içinde (305-360), Pergamon Press.
- Kapucu, Sevgisun ve Kütmeç, Cemile Yılmaz (2018), “Kronik Hastalıklarda Progresif Gevşeme Egzersizlerinin Yararı”, **Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Tıp Dergisi**, 32(2), 111-114.
- Karadeniz Teknik Üniversitesi (2021), <https://ktu.edu.tr/> (17.06.2021).
- Kayar, Çiğdem ve Kırman, Oğuz (2019), “Petrol Fiyatlarının Tasarruf Oranlarına Etkisi: Panel Veri Analizi”, **Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 5(2), 47-57.
- Kazgan, Gülten (2011), **İktisadî Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 16. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Keynes, John Maynard (1964), **The General Theory of Employment, Interest and Money**, First Harvest HBJ Edition, Harcourt Brace Jovanovich Publishers, Florida.
- Khan, Ashfaq H. vd. (2017), “Determinants of Household Savings in Pakistan: Evidence from Micro Data”, **Journal of Business & Economics**, 8(2), 171-201.

- Kızılgöl, Özlem Ayvaz ve İpek, Evren (2019), “Türkiye’de Hanehalkı Tasarruf Davranışının Analizi”, **İzmir İktisat Dergisi**, 34(3), 331-344.
- Kim, Yejin vd. (2019), “Analysis of Causal Relationships for Nutrient Removal of Activated Sludge Process Based on Structural Equation Modeling Approaches”, **Applied Sciences**, 9, 1-18.
- Kokkoris Michail D.ve Stravrova Olga (2020), “The Dark Side of Self-Control”, Harvard Business Review, <https://hbr.org/2020/01/the-dark-side-of-self-control> (27.12.2021).
- Kolasa, Aleksandra ve Liberda, Barbara (2015), “Determinants of Saving in Poland: Are They Different from Those in Other OECD Countries?”, **Eastern European Economics**, 53(2), 124-148.
- Konyalılar, Nil, (2020), **Entelektüel Sermaye ve İnovasyonun Çalışan Performansına Etkisi: Havacılık Sektörü Örneği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kostakis, Ioannis (2013), “The Determinants of Households’ Savings during Recession: Evidence from Greece”, The Greek Politics Specialist Group. Working Paper 19.
- Köksal, Emin (2019), “Neden Kendimize En Uygun Tarifeyi Seçemiyoruz”, **Hayatın İçindeki İktisat: İktisadi Davranışlara Farklı Bir Bakış**, 1. Baskı içinde (19-27), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Krieckhaus, Jonathan (2002), “Reconceptualizing the Developmental State: Public Savings and Economic Growth”, **World Development**, 30(10), 1967-1712.
- Kubar, Yeşim ve Kıral, Gülsen (2019), “Lise Öğrencilerinin Şiddet Algısı Üzerine Bir Araştırma: Elazığ Merkez İlçe Örneği”, **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 28(2), 354-374.
- Kulikov, Dmitry vd. (2007), “A Microeconomic Analysis of Household Saving in Estonia: Income, Wealth and Financial Exposure”, Eesti Pank Bank of Estonia Working Paper Series, 8, https://www.eestipank.ee/sites/default/files/publication/en/WorkingPapers/2007/_wp_807.pdf (25.02.2020).
- Kuznets, Simon (1946), **National Product since 1969**, National Bureau of Economic Research, H. Wolff, New York.
- Kwack, Sung Yeung ve Lee, Young Sun (2005), “What Determines Saving Rates in Korea? The Role of Demography”, **Journal of Asian Economics**, 16, 861-873.
- Laibson, David I. (1997), “Golden Eggs and Hyperbolic Discounting”, **The Quarterly Journal of Economics**, 112(2), 443-478.
- Laibson, David ve List, John A. (2015), “Principles of (Behavioral) Economics”, **American Economic Review**, 105(5), 385-90.

- Leland, Hayne E. (1968), "Saving and Uncertainty: The Precautionary Demand for Saving", **The Quarterly Journal of Economics**, 82(3), 465-473.
- Levenko, Natalia (2020), "Perceived Uncertainty as a Key driver of Household Saving", **International Review of Economics and Finance**, 65, 126-145.
- Lillemo, Shuling Chen (2014), "Measuring the Effect of Procrastination and Environmental Awareness on Households' Energy-Saving Behaviours: An Empirical Approach", **Energy Policy**, 66, 249-256.
- Liu, Fen vd. (2019), "Professional Financial Advice, Self-Control and Saving Behavior", **International Journal of Consumer Studies**, 43(1), 23-34.
- Magedans, J. vd. (2017), "Psychological Determinants of Financial Buffer Saving: The Influence of Financial Risk Tolerance and Regulatory Focus", **Journal of Risk Research**, 20(8), 1076-1093.
- Malthus, Thomas Robert (1836), **Principles of Political Economy, Considered with a View to Their Practical Application**, 2. Baskı, London: W. Pickering.
- Mankiw, Gregory N. (2010), **Makroekonomi**, (Çev. Ömer Faruk Çolak), Efil Yayınevi, Ankara.
- Marangoz, Mehmet ve Uluyol, Osman (2010), "Küresel Ekonomik Krizin Tüketicilerin Harcama ve Tasarruf Eğilimleri Üzerine Etkilerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma" **Journal of Accounting & Finance**, 45, 82-96.
- Marsh, Herbert W. ve Hocevar, Dennis (1988), "A New, More Powerful Approach to Multitrait-Multimethod Analyses: Application of Second-Order Confirmatory Factor Analysis", **Journal of Applied Psychology**, 73(1), 107-117.
- Marshall, Alfred (1920), **Principles of Economics**, 8th Ed., Macmillan and Co., London.
- Marx, Karl (2003), **Kapital Birinci Cilt: Kapitalist Üretim Eleştirel Bir Tahlili**, (Çev. Alaattin Bilgi), Eriş Yayınları.
- Maslow, Abraham H. (1970), **Motivation and Personality**, NY: Harper & Row.
- Masson, Paul R. vd. (1998), "International Evidence on the Determinants of Private Saving", **The World Bank Economic Review**, 12(3), 483-503.
- McCrae, Robert R. ve Costa, Paul T. (1991), "Adding Liebe und Arbeit: The Full Five-Factor Model and Well-Being", **Personality and Social Psychology Bulletin**, 17(2), 227-232.
- Meghir, Costas (1996), "A Retrospective on Friedman's Theory of Permanent Income", **The Economic Journal**, 114, 293-306.
- Mill, John Stuart (1884), **Principles Of Political Economy**, D. Appleton.

- Merriam-Webster (2021), Merriam-Webster Dictionary, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/self-control> (12.12.2021).
- Mirach, Tsega Hagos ve Hailu, Yemane Michael (2014), “Determinants of Household Saving in Ethiopia: A Case of North Gondar Zone Amhara Regional State”. **International Journal of Development and Economic Sustainability**, 2(4), 37-49.
- Misztal, Piotr (2011), “The Relationship Between Savings And Economic Growth in Countries With Different Level Of Economic Development”, **Finansowy Kwartalnik Internetowy e-Finanse**, 7(2), 17-29.
- Modigliani, Franco (1985), “Life Cycle, Individual Thrift, and the Wealth of Nations”, **Science**, 234 (4777), 704-712.
- Modigliani, Franco ve Brumberg, Richard (1954), “Utility Analysis and the Consumption Function: An Interpretation of Cross-Section Data”, **Post Keynesian Economics**, içinde (388-436), Sew Brunswick, N.J.
- Modigliani, Franco ve Brumberg, Richard (1979) “Utility Analysis and Aggregate Consumption Functions: An Attempt at Integration”, Collected Papers of France Modigliani Vol. 2, MIT Press içinde, Cambridge.
- Moffitt, Terrie E. vd. (2011), “A Gradient of Childhood Self-Control Predicts Health, Wealth, and Public Safety”, **Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America (PNAS)**, 108(7), 2693-2698.
- Narınç, Nihan Öksüz ve Küçükönder, Hande (2020), “Hanehalkı Tasarruf Tercihlerinin Ardışık Logit Modelle Belirlenmesi: Türkiye Örneği”, **İşletme Araştırmaları Dergisi**, 12(2), 1554-1572.
- Nwosu, Emmanuel O. vd. (2020), “Microeconomic Determinants of Household Savings in Nigeria”, **Journal of International Development**, 32(2), 150-167.
- Ordu Üniversitesi (2021), <https://www.odu.edu.tr/> (25.06.2021).
- Otto, Philipp E. vd. (2007), “Note on Ways of Saving: Mental Mechanisms as Tools for Self-Control?”, **Global Business and Economics Review**, 9(2/3), 227-253.
- Özbek, Sait Emin (1937), **Tasarruf Ekonomi İlminde Yeri: Türkiye’de Tasarruf Hareketleri**, 1. Basım, Aydınlık Yayınevi, İstanbul.
- Özcan, Burcu ve Peker, Ayşe Esra (2018), “Özel Tasarrufun Belirleyenleri: Türkiye Örneği”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 28(2), 179-197.
- Özcan, Kırılcım Metin vd. (2003), “Determinants of Private Savings Behaviour in Turkey”, **Applied Economics**, 35, 1405-1416.

- Özcan, Kuvılcım Metin ve Günay, Aslı (2012), “Türkiye’de Özel Tasarrufları Belirleyen Unsurlar”, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, 2012/109, <http://www.tek.org.tr/files/disc/dt65.pdf> (12.03.2020).
- Palley, Thomas I. (2010), “The Relative Permanent Income Theory of Consumption: A Synthetic Keynes–Duesenberry–Friedman Model”, **Review of Political Economy**, 22(1), 41-56.
- Pan, Yao (2016), “Understanding the Rural and Urban Household Saving Rise in China”, **Regional Science and Urban Economics**, 56, 46-59.
- Patra, Suresh Kumar vd. (2017), “Revisiting the Causal Nexus between Savings and Economic Growth in India: An Empirical Analysis”, **Economia**, 18, 380-391.
- Peter, Paul J. (1979), “Reliability: A Review of Psychometric Basics and Recent Marketing Practices”, **Journal of Marketing Research**, 16(1), 6-17.
- Poterba, James M. (1994), **International Comparisons of Household Saving**, A The University of Chicago Press, Chicago.
- Rachlin, Howard (1974), “Self-Control”, **Behaviorism**, 2(1), 94-107.
- Ramajo, Julián vd. (2006), “Explaining Aggregate Private Saving Behaviour: New Evidence from a Panel of OECD Countries”, **Applied Financial Economics Letters**, 2(5), 311-315.
- Ramsey, Frank Plumpton (1928), “A Mathematical Theory of Saving”, **The Economic Journal**, 38(152), 543-559.
- Read, Daniel (2003), “Intertemporal Choice”, London School of Economics and Political Science Working Paper, No: LSEOR 03.58.
- Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi (2021), <https://erdogan.edu.tr/Website/Default.aspx> (16.06.2021).
- Reisman, David A. (1990), “Alfred Marshall as a Social Economist”, **Review of Social Economy**, 48(4), 395-414.
- Rha, Jong-Youn vd. (2006), “The Effect of Self-Control Mechanisms on Household Saving Behavior”, **Financial Counseling and Planning**, 17(2), 3-16.
- Rosenbaum, Michael (1980), “A Schedule for Assessing Self-Control Behaviors: Preliminary Findings”, **Behavior Therapy**, 11, 109-121.
- _____ (1989), “Self-Control under Stress: The Role of Learned Resourcefulness”, **Advances in Behaviour Research and Therapy**, 11(4), 249-258.
- _____ (1993), “The Three Functions of Self-Control Behaviour: Redressive, Reformative and Experiential”, **Work & Stress**, 7(1), 33-46.

- Rosenbaum, Michael ve Ben-Ari Smira, Karin (1986), “Cognitive and Personality Factors in the Delay of Gratification of Hemodialysis Patients”, **Journal of Personality and Social Psychology**, 51(2), 357-364.
- Sahoo, Pravakar ve Dash, Ranjan Kumar (2013), “Financial Sector Development and Domestic Savings in South Asia”, **Economic Modelling**, 33, 388-397.
- Saltz, Ira S. (1999), “An Examination of the Causal Relationship Between Savings and Growth in the Third World”, **Journal of Economics and Finance**, 23(1), 90-98.
- Sancak, Ercan ve Demirci, Nedret (2012), “Ulusal Tasarruflar ve Türkiye’de Sürdürülebilir Büyüme için Tasarrufların Önemi”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 8(2), 159-198.
- Sanders, Shane (2010), “A Model of the Relative Income Hypothesis”, **The Journal of Economic Education**, 41(3), 292-305.
- Saqib, Shahab vd. (2016), “Determinants of Household Savings in Rural and Urban Areas: The Case of Chitral District, Pakistan”, **International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences**, 6(3), 2222-6990.
- Sarantis, Nicholas ve Stewart, Chris (2001), “Saving Behaviour in OECD Countries: Evidence from Panel Cointegration Tests”, **The Manchester School Supplement**, 69, 22-41.
- Schclarek, Alfredo ve Caggia, Mauricio (2015), “Household Saving and Labor Informality: The Case of Chile”, IDB Working Paper Series No. IDB-WP-581, Inter-American Development Bank (IDB), Washington, DC, <https://hdl.handle.net/11319/6946> (12.02.2022).
- Schaufeli, Wilmar B. vd. (2002), “The Measurement of Engagement and Burnout: A two Sample Confirmatory Factor Analytic Approach”, **Journal of Happiness Studies**, 3(1), 71-92.
- Seater, John, J. (1993), “Ricardian Equivalence”, **Journal of Economic Literature**, 33, 142-190.
- Senior, Nassau W. (1836), **An Outline of The Science of Political Economy**, 1. Basım, New York: Amerik Birleşik Devletleri.
- Serim, Havva ve Öztürk, Fahriye (2018), “Davranışsal İktisat ve Zamanlararası Tercih: Tasarruf Davranışı Üzerine Bir İnceleme”, **Politik Ekonomik Kuram**, 2(2), 146-172.
- Shefrin, Hersh M. ve Thaler, Richard H. (1988), “The Behavioral Life-Cycle Hypotesis”, **Economic Inquiry**, 26(4), 609-643.
- Sivri, Uğur ve Eryüzlü, Hakan (2010), “Rasyonel Beklentiler-Yaşam Boyu Sürekli Gelir Hipotezinin Testi”, **Ekonometri ve İstatistik**, 11, 90-99.
- Smith, Adam (2020), **Milletlerin Zenginliği, Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir İnceleme**, (Çev. Mustafa Acar), 1. Basım, Liberus, İstanbul.

- Soylu, Özgür Bayram (2019), “Gelir ve Harcama Düzeylerinin Tasarruf Davranışına Etkisi”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 38, 109-130.
- Starr, Martha A. (2007), “Saving, Spending, and Self-Control: Cognition versus Consumer Culture”, **Review of Radical Political Economics**, 39, 214-229.
- Streich, Philip ve Levy, Jack S. (2007), “Time Horizons, Discounting, and Intertemporal Choice”, **Journal of Conflict Resolution**, 51(2), 199-226.
- Sugiwaka, Hiroko ve Okouchi, Hiroto (2004), “Reformative Self-Control and Discounting of Reward Value by Delay or Effort”, **Japanese Psychological Research**, 46(1), 1-19.
- Suhr, Diana (2006), “Exploratory or Confirmatory Factor Analysis”, *Statistics and Data Analysis SUGI Paper* 200-231.
- Suthar, Velo vd. (2010), “Students’ Beliefs on Mathematics and Achievement of University Students: Logistics Regression Analysis”, **Procedia Social and Behavioral Sciences**, 8, 525-531.
- Szopinski, Tomasz (2017), “The Determinants of Household Savings in Poland”, **Acta Sci. Pol. Oeconomia**, 16 (2), 117-125.
- Şahin, Dilek (2017), “Farklı Gelir Gruplarındaki Ülkelerde Tasarrufların Belirleyici: Panel Veri Analizi”, **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, 19, 133-148.
- Şahin, Dilek ve Barış, Serap (2017), “Finansal Okuryazarlık ve Tasarruf Davranışları: Kamu Çalışanları Üzerine Bir İnceleme”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi**, 7(2), 77-103.
- Şenel, Selma ve Alatl, Betül (2014), “Lojistik Regresyon Analizinin Kullanıldığı Makaleler Üzerine Bir İnceleme”, **Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi**, 5(1), 35-52.
- Şengür, Mehmet ve Taban, Sami (2015), “Gelir Dağılımı-Tasarruf İlişkisi: Türkiye’de Hanehalkı Gelir Türünün Tasarruflar Üzerindeki Etkisi”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 16(1), 49-72.
- _____ (2016), “Türkiye’de Hanehalkı Tasarruflarının Gelir Dışındaki Belirleyicileri”, **Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, 3(1), 29-53.
- T. C. Kalkınma Bakanlığı (2014), **Yurtiçi Tasarruflar Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, KB: 2902 - ÖİK: 742, Ankara.
- Tabachnick, Barbara G. ve Fidell, Linda S. (2007), **Using Multivariate Statistics**, 5. Baskı, Pearson Education: Boston, U.S.A.
- Tabakan, Gülin ve Avcı, Orçun (2021), “Vergiye Gönüllü Uyumu Etkileyen Faktörlerin Lojistik Regresyon Analizi ile Belirlenmesi”, **Sosyoekonomi**, 29(48), 541-561.

- Tangney, June P. vd. (2004), “High Self-Control Predicts Good Adjustment, Less Pathology, Better Grades, and Interpersonal Success”, **Journal of Personality**, 72(2), 271-324.
- Taraka ve Murooka (2012), “Self-Control Problems and Consumption-Saving Decisions: Theory and Empirical Evidence”, **The Japanese Economic Review**, 63(1), 23-37.
- Tarı, Recep ve Çalışkan, Şadan (2005), “Kocaeli İlinde Tüketime Gelir Hipotezlerinin Analizi”, **İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 19(2), 1-17.
- Taşdemir, Murat (2006), “Dinamik Genel Denge Modellerinde Zamanlararası Tercihler: İndirgenmiş Fayda Teorisi ve Yetersizlikleri”, **Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, 6(12), 115-129.
- Teshome, Girma vd. (2013), “Determinants of Rural Household Savings in Ethiopia: The Case of East Hararghe Zone, Oromia Regional State”, **Journal of Economics and Sustainable Development**, 4(3), 66-76.
- Thaler, Richard H. (1981), “Some Empirical Evidence on Dynamic Inconsistency”, **Economics Letters**, 8(3), 201-207.
- _____ (1985), “Mental Accounting and Consumer Choice”, **Marketing Science**, 4(3), 199-214.
- _____ (1994), “Psychology and Savings Policies”, **The American Economic Review**, 84(2), 186-192.
- _____ (1999), “Mental Accounting Matters”, **Journal of Behavioral Decision Making**, 12, 183-206.
- Thomas, Jim J. (1989), “The Early Econometric History of the Consumption Function”, **Oxford Economic Papers**, 41(1), 131-149.
- Tobin, James (2005), “Irving Fisher (1867-1947)”, **The American Journal of Economics and Sociology**, 64(1), 19-42.
- Toraman, Cengiz ve Karaca, Cengizhan (2016), “Kimya Endüstrisinde Faaliyet Gösteren Firmalar Üzerinde Mali Başarısızlık Tahmini: Borsa İstanbul’da Bir Uygulama”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Nisan, 111-128.
- Trabzon Üniversitesi (2021), <https://www.trabzon.edu.tr/> (04.05.2021).
- Türk Dil Kurumu (2021), Güncel Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> (12.12.2021).
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2013), “Bülten”, https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/83efa5f8-6bb7-4e4d-8201-0b9fd99e146b/Bulten_30.pdf?MOD=AJPERES&CAID=ROOTWORKSPACE-83efa5f8-6bb7-4e4d-8201-0b9fd99e146b-m3fB9EG (04.11.2019).

-
- _____ (2015), “Tasarruf-Yatırım Dinamikleri ve Cari İşlemler Dengesi Gelişmeleri”, [https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Yayinlar/Kitap %2 C +Kitapciklar+ve+Brosur/2015/](https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Yayinlar/Kitap+%2C+Kitapciklar+ve+Brosur/2015/) (18.08. 2020).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2015), Hanehalkı Bütçe İstatistikleri Soru Formu, <http://catalog.ihsn.org/index.php/catalog/7015/download/82950>, (Erişim: 27.06.2021).
-
- _____ (2022), <https://www.tuik.gov.tr/>, (Erişim: 18.05.2022).
- Tversky, Amos ve Kahneman, Daniel (1981), “The Framing of Decisions and the Psychology of Choice”, **Science**, 211(4481), 453-458.
- Uçgun, Sadık (2017), “Türkiye’de Makroekonomik Faktörlerin 2000-2014 Döneminde Yurtiçi Tasarruflara Etkisi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, 8(18), 111-126.
- Uluyol, Osman (2019), “Akademisyenlerin Tasarruf Yapma ve Tasarrufları Değerlendirme Eğilimleri: Türkiye Uygulaması”. **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 11(31), 739-768.
- Uygur, Ercan (2012), “Türkiye’de Tasarrufların Seyri ve Etkileyen Bazı Unsurlar”, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, 2012/108, <http://www.tek.org.tr/files/disc/dt66.pdf> (12.03.2020).
- Uzay, Nisfet (2012), “Gelir Dağılımı-Tasarruf İlişkisi: Kayseri’deki Girişimcilerin Tasarruf Davranışlarını BelirlemeyeYönelik Bir Uygulama”, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, 2012/113, <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/81589/1/730488225.pdf> (25.12.2020).
- Ünal, Seyfettin ve Düger, Yavuz S. (2015), “Akademik Personelin Finansal Gönenç Hâli ile Finansal Davranış Eğilimi Arasındaki İlişkiye Yönelik Ampirik bir Araştırma”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 11(1), 213-226.
- Veblen, Torstein (2005), **Aylak Sınıfın Teorisi**, (Çev. Zeynep Gültekin, Cumhuriyet Altay), 1. Basım, Babil Yayınları, İstanbul.
- Vural, Burçak Müge vd. (2010), “Belirsizliğin Özel Tüketim Harcamaları Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 20(2), 107-126.
- Wan, Junmin (2011), “Bubbly Saving”, CAES Working Paper Series, No: WP-2011-010. <http://www.econ.fukuoka-u.ac.jp/researchcenter/meeting/WP-2011-010.pdf> (22.05.2021).
- _____ (2015), “Household Savings and Housing Prices in China”, **The World Economy**, 38(1), 172-192.

- Wakabayashi, Masayo ve MacKellar, Landis (1999), “Demographic Trends and Household Saving in China”, Interim Report IR-99-057/November, International Institute for Applied Systems Analysis.
- Wray, Larry Randall (1992), “What is Saving, and Who Gets the Credit (Blame)?”, **Journal of Economic Issues**, 26(1), 256-262.
- Yaraşır, Sevinç ve Yılmaz, Binhan Elif (2011), “OECD Ülkelerinde Özel Tasarruflar: Bir Bakış (1999-2007)”, **Maliye Dergisi**, 160, 139-153.
- Yaşlıoğlu, Murat M. (2017), “Sosyal Bilimlerde Faktör Analizi ve Geçerlilik: Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör Analizlerinin Kullanılması”, **İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi**, 46(Özel Sayı), 74-85.
- Yıldız, Ayşe (2014), “Kurumsal Yönetim Endeksi ve Altman Z Skoruna Dayalı Lojistik Regresyon Yöntemiyle Şirketlerin Kredi Derecelendirmesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 19(3), 71-89.
- Zengin, Sinemis vd. (2018), “Türkiye'deki Düşük Hanehalkı Tasarrufuna Neden Olan Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma”, **Journal of Yasar University**, 13(49), 86-100.
- Zhi, Kuiyun vd. (2020), “Children’s Self-Control and Family Savings for Education: An Empirical Examination from China”, **Children and Youth Services Review**, 119, 1-8.

EKLER

EK 1-A: Anket Önyazısı ve Demografik Sorular

Sayın Katılımcı,

Bu anket formu, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı'nda yürütülen bir doktora tezi için hazırlanmıştır. Çalışmanın amacı, bireylerin tasarruf eğilimlerini belirleyen faktörlerin anlaşılmasıdır. Gerçekleştirilen pilot uygulama neticesinde anket formunu cevaplama süresi “en fazla” 8-10 dakika olarak tespit edilmiştir.

Bu anket formu ile tarafımıza iletilen bilgiler sadece bilimsel amaçlar için toplulaştırılmış olarak kullanılacak ve tamamen gizli kalacaktır. Bu ankette, size verilen seçenekler içinde size en yakın seçeneği samimiyetle işaretlemeniz çalışmanın amacına sağlıklı bir şekilde ulaşması açısından büyük önem arz etmektedir. Yapacağınız değerli katkı için şimdiden teşekkür ediyoruz.

Arş. Gör. Selim Koray DEMİREL

Prof. Dr. Seyfettin ARTAN (Danışman)

Demografik Sorular									
1. Yaşınız (lütfen yazınız)									
2. Cinsiyetiniz	Kadın					Erkek			
3. Medeni Durum	Evli			Bekar			Dul/Boşanmış		
4. Hanehalkı Durumu	Yalnız yaşıyorum	Annemle ve/veya babamla yaşıyorum		Evliyim ve çocuğum yok		Evliyim ve çocuğum var		Diğer	
5. Çocuk Sayısı	Yok	1		2		3		4 ve üzeri	
6. Ortalama aylık hanehalkı geliriniz?	4999 TL ve altı	5000-7999 TL arası		8000-10999 TL arası		11000-14999 TL arası		15000-17999 TL arası	18000 TL ve üzeri
7. İkamet ettiğiniz konutun mülkiyet tipi?	Kira	Lojman		Ev Sahibi Değil ama Kira Ödemiyor		Ev Sahibi			
8. Kurumunuzdaki pozisyonunuz?	İdari Personel	Öğr. Gör.	Öğr. Gör. Dr.	Arş. Gör.	Arş. Gör. Dr.	Dr. Öğretim Üyesi	Doç. Dr.	Prof. Dr.	
9. Kurumunuz	Artvin Çoruh Üni.	Giresun Üni.	Gümüşhane Üni.	Karadeniz Teknik Üni.		Ordu Üni.	Recep Tayyip Erdoğan Üni.	Trabzon Üni.	
10. Çalışma hayatında geçirdiğiniz toplam süre?	0-4 yıl		5-10 yıl		11-15 yıl			16 yıl ve üzeri	
11. Aylık gelirinizin bir kısmını harcamadan birikim (tasarruf) yapmak için muhakkak ayırıyor musunuz?	Hayır				Evet				
12. Aylık gelirinizin yaklaşık olarak yüzde kaçını birikim yapmak (tasarruf yapmak) için kenara ayırıyorsunuz?	Hiç.	%5'ten az	%5-10 arası (%5 dahil)	%10-15 arası (%10 dahil)	%15-20 arası (%15 dahil)	%20-25 arası (%20 dahil)		%25 ve üzeri (%25 dahil)	

EK 1-B: Özdenetim Ölçeği

1. Kesinlikle Katılmıyorum; 2. Katılmıyorum; 3. Kararsızım; 4. Katılıyorum; 5. Kesinlikle Katılıyorum

Özdenetim Ölçeği Soruları					
1. Sıkıcı bir iş yaptığımda, işin daha az sıkıcı yanlarını ve işi bitirdiğimde elde edeceğim ödülü düşünürüm.	1	2	3	4	5
2. Beni endişelendiren bir şey yapmak zorunda olduğumda, işi yaparken endişemin nasıl üstesinden geleceğimi gözümde canlandırmaya çalışırım.	1	2	3	4	5
3. Düşünme şeklimi değiştirerek, neredeyse her şeye ilişkin duygularımı da çoğu zaman değiştirebilirim.	1	2	3	4	5
*4. Dışarıdan yardım almaksızın, sinirlilik, öfke ve gerginliğimin üstesinden gelebilmem çoğu zaman zordur.	1	2	3	4	5
5. Moralim bozuk olduğunda güzel şeyler düşünmeye çalışırım.	1	2	3	4	5
*6. Yaptığım hataları düşünmekten kendimi alamam.	1	2	3	4	5
7. Zor bir problemle karşılaştığımda, onu sistematik bir şekilde ele almaya çalışırım.	1	2	3	4	5
*8. Biri bana baskı yaptığında, yapmam gereken şeyi genellikle daha kısa sürede yaparım.	1	2	3	4	5
*9. Zor bir karar vermem gerektiğinde tüm verilere sahip olsam dahi karar vermeyi ertelemeyi tercih ederim.	1	2	3	4	5
10. Okuduğum şeye odaklanmakta zorluk yaşadığımda, konsantrasyonumu artırmanın yollarını ararım.	1	2	3	4	5
11. Çalışmayı planladığımda, işimle ilgisi olmayan her şeyi ortadan kaldırırım.	1	2	3	4	5
12. Kötü bir alışkanlıktan kurtulamaya çalışırken, öncelikle bu alışkanlığa sahip olma nedenlerimi bulmaya çalışırım.	1	2	3	4	5
13. Tatsız bir düşünce canımı sıktığında, güzel şeyler düşünmeye çalışırım.	1	2	3	4	5
*14. Günde iki paket sigara içiyor olsaydım, sigarayı bırakmak için dışarıdan yardım almaya ihtiyaç duyardım.	1	2	3	4	5
15. Moralim bozuk olduğunda ruh halimin değişmesi için neşeli davranmaya çalışırım.	1	2	3	4	5
*16. Yanımda sakinleştirici olsa gergin ve sinirli olduğumda bir tane alırdım.	1	2	3	4	5
17. Moralim bozuk olduğunda sevdiğim şeylerle meşgul olmaya çalışırım.	1	2	3	4	5
*18. Hoşlanmadığım işleri hemen yapabilecek durumda olsam bile onları erteleme eğilimindeyimdir.	1	2	3	4	5
*19. Bazı kötü alışkanlıklarımın kurtulmak için dışarıdan yardım almaya ihtiyaç duyarım.	1	2	3	4	5
20. Kendimi işe veremediğimde ve işi yapmakta zorlandığımda, kendimi işe vermenin yollarını ararım.	1	2	3	4	5
*21. Kendimi kötü hissetmeme sebep olsa bile olası tüm felaketleri düşünmekten kendimi alamam.	1	2	3	4	5
22. Sevdiğim şeyleri yapmaya başlamadan önce yapmak zorunda olduğum işi bitirmeyi tercih ederim.	1	2	3	4	5
23. Bir yerim ağrıdığında onu düşünmemeye çalışırım.	1	2	3	4	5
24. Kötü bir alışkanlığımın üstesinden gelmeyi başardığımda kendime olan saygım artar.	1	2	3	4	5
25. Başarısızlığa eşlik eden kötü duygulardan kurtulmak için çoğu zaman kendime bunun feci bir şey olmadığını ve bir şeyler yapabileceğimi söylerim.	1	2	3	4	5
26. Düşünmeden hareket ettiğimi hissettiğimde kendime durmamı ve o konuyla ilgili bir şey yapmadan önce düşünmemi söylerim.	1	2	3	4	5
27. Birine aşırı derecede sinirlendiğimde bile yapacaklarımı dikkatlice düşünürüm.	1	2	3	4	5
28. Karar vermem gerektiğinde, çabuk ve içimden geldiği gibi karar vermek yerine genellikle farklı seçenekler ararım.	1	2	3	4	5
*29. Genellikle yapmam gereken daha acil şeyler olduğunda bile önce yapmayı sevdiğim şeyi yaparım.	1	2	3	4	5
30. Önemli bir toplantıya geç kalmamın kaçınılmaz olduğunu fark ettiğimde, kendime sakin olmamı söylerim.	1	2	3	4	5
31. Bir yerim ağrıdığında, düşüncelerimi başka yöne çevirmeye çalışırım.	1	2	3	4	5
32. Yapmam gereken birkaç şey olduğunda genellikle işlerimi planlarım.	1	2	3	4	5
33. Param azaldığında ilerde daha dikkatli bütçe yapmak için tüm harcamalarımı kaydetmeye karar veririm.	1	2	3	4	5
34. Bir işe konsantre olmakta zorluk yaşarsam onu küçük parçalara bölerim.	1	2	3	4	5
*35. Çoğu zaman beni rahatsız eden tatsız düşüncelerin üstesinden gelemem.	1	2	3	4	5
36. Acıktığımda ve yemek yeme fırsatım olmadığında, düşüncelerimi midemden başka bir yere yönlendirmeye ya da tok olduğumu hayal etmeye çalışırım.	1	2	3	4	5

Not: * işaretli sorular ters kodlanmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

Selim Koray DEMİREL, İlk ve orta öğrenimini Ordu'da tamamladıktan sonra, 2004 yılında başladığı Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü İngilizce İktisat Programından 2011 yılında mezun oldu. Aralık 2013'te KTÜ SBE İktisat Anabilim Dalı'na Araştırma Görevlisi olarak atandı. Haziran 2015'te Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Nöroiktisat ve Güven: Temel Makroekonomik Göstergeler ve Güven Düzeyi Arasındaki Nedensellik İlişkileri" başlıklı yüksek lisans tezini savunarak bilim uzmanı unvanı aldı. 2015 yılında aynı kurumda doktora eğitimine başlayan DEMİREL, evli olup İngilizce bilmektedir.